

709. XV. 3. 289.

ГРИГОРЬЕВ, П. Г.

У ВАШТАЛТЫШ

ИК И ТЫМЭНЬ-
МЫКЫ ЛЫДАШ

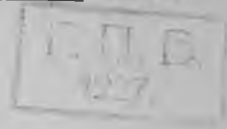
С. С. С. Р. ХАЛЫК-ВАН
ЫРДЫ ИЗДАТЬЭЛЬСТВЫ
МОСКОА 1927

FOR XA 5 880

Мар.
4-67.

Цилӓ сӓндӓлӓк вӓлнӓш пӓшӓзӓй-влӓ иктыш ушныда!

843

ГРИГОРЬЕВ П. Г.

У В А Ш Т А Л Т Ы Ш И К И Т Ы М Э Н Ъ М Ы К Ы Ы Л Ы Д А Ш

*Научно-Педагогической Секцией
Государственного Ученого Совета
допущено к употреблению в школе
1 степени*

СССР ХАЛЫК-ВЛӐН ЫРДЫ ИЗДАТЬӔЛЬСТВЫ
МОСКВА — 1927

Главлит 68090

Тираж 4.000

В
Г

Кангыжым Ылымына.

М ы р ы.

Ку-ку, ку-ку, вранна,
Дай, дай, Олона,
Она, она, вэлика,
ку-ку-ру, паццә,
Сагыр, сагыр, вѳрцәнѳй,
Сарай вуйәш тѳптѳрәм.
Тѳнѳ йажо, мѳнѳ йажо,
Сәк йажожок тѳнѳ Ылат.

Тәәт тәгә мырәдә?
Кынам мырәдә?

Пырак корным Ыштәнә.

— Ана, айда пырак корным Ыштәнә. Тѳнѳ тишәцѳн тиш-
кѳлә ыдыры, мѳнѳ тишкѳләжѳй,—манәш Марѳин; йалжы дон
пәлѳм ыдыраләш.—Йара,—манам.

Мѣнь пѣтарли покшѣцѣн йал дон корным бѣштэн кѣшѣм, вара кок монгыржы гѣц тѣрлэн кѣшѣм. Ымбаланрак ѣнби-чѣш кѣвѣнѣм шѣндѣшѣм, пыракым аралышым.

Марьин каклыака корны-влѣм вѣлѣ бѣптѣш.

Шайа лыкташ: Корнышты кѣнгѣжѣм пырак ѣштѣ, шокшы? Кѣзѣйт, шѣжѣм, цѣрѣ йала кашташ шокшы? Малын кѣнгѣжѣм-жѣ шокшы? Шѣжѣм малын пырак укѣ?

Тылвышла мадына.

Хѣдѣртѣш хѣдѣртэн-хѣдѣртэн колта, валгынцыш кайын-кайын колта, так кого йур толы вѣт. Ольицѣ мычкы вѣд йогалтэн кѣѣ.

— Ави, мѣнь тылвышла мадаш кѣѣм? манам.—Махань кѣзѣйт тѣгѣ лѣкмѣлѣ: йуржат эчѣ цѣрнэн шоктыдѣ; тыгырѣтѣм лѣвѣртѣт, ам колты,—манѣш ѣвѣм.

— Мѣнь какка анцылнышы изи вѣд лѣксышты вѣлѣ мадам,—манам.

Ольицѣш кыргыз лѣктѣм. Йѣл мѣнь гѣцѣм анцѣц лѣктѣнѣтѣт.

— Толок йѣлѣрѣк, тишты пиш йѣжо мадаш! манын мѣнѣм сѣгѣрѣт.

Эх, туж-туж-туж! вѣдѣм чымѣн каштына. Иктѣ—мѣнь Ленин ылам—манѣш: вѣсѣ—мѣнь Калинин—манѣш; мѣнь—Ленинград ылам,—манам. Эх, пачѣлѣ-пачѣлѣ кыдалыштына, вѣд вѣлѣ кок вѣкѣлѣ шѣпнѣ. Вѣш липѣѣт, тылвышла сѣгѣрѣнѣ: тут-тут-ту-у-т! манына.

Прохот лѣм-влѣжѣ ма лѣм-влѣ? Иктѣжѣ прохотѣш каштѣнда? Прохотѣш, варжѣш мам валтат, мам кузыклат?

Айарым сыгырат.

Стьопан дон Иван кудывичѣштѣ мадыт. Кыргызтал шѣндѣнѣт, пѣжѣлт шѣнцѣнѣт вѣк.

Шокшы, айаран кѣчѣ ылын. Тѣвѣ кѣчѣ пѣл шальѣк лин колтэн, бѣмѣл толын колтэн, монгырат йуок чучын колтыш.

Стьопан айарым сѣгѣрѣ: Айар, толук, тирѣн-йалын чѣ-чѣм док кѣнѣ! Айар, толук, шѣшѣрѣн лѣшкѣм пукшѣнѣ! Айар толук, йакшар мыным пукшѣнѣ!

Стьопан мыралтэн вѣлѣ чучы, бѣмѣл эртѣнѣт кѣш, айарат толы.

Тѣ тѣнгѣ ада мад кыцѣ? Айарым ада сѣгѣрѣ? Лѣчок айарым сѣгѣрѣн кандаш лиѣш вара?

Мыры.

Кангыж кэчѣ айаран, вэсэлэ.
Айарэш кўэш изи мѳр.
Изи мѳр погаш кэмѣдэ годым
Шижтэрьдэ ида кэ.

Ти мырым мырэда? Мѳр погаш каштыда? Кышты погэдэ?
Кынам мѳр кўэш? Кынам мѳр пѣтэ?

Мыры.

Алык лалэш пэлэдэш
Кыловой вўян пэлэдѣш.
Кого йэрэш пэлэдэш
Локон шуды пэлэдѣш.
Тумэр тѣрэш пэлэдэш
Лѳчкаванды пэлэдѣш.
Кырык нэрэш пэлэдэш
Изи мѳр пэлэдѣш.

Шуды бѣштэш мѣнѣат каштам.

Мѣ шудым шѣргѣштѣ бѣштэнэ. Солана гѣц 28 уштыш
лиэш. Эчэ Шурышты бѣштэнэ. Тѣшкѣжѣ 25 уштыш
лиэш, маныт.

Мѣнѣ шуды годым нѣгынамат тонына ам код. Шуды
бѣштѣмѣштѣ пиш йажо бѣлэш. Изи мѳрым погэт, кого мѳрым,

Ынгыжым, кыцкым качкат. Шымавыч дон шишкышым биптәнә, шактәнә. Ляксә йзәм пиш йажон шакта, мыры-вләм моло шакта. Мыйнәт шакташ йаратәм.

Шуды биптән толмы гоным, токынаат шымә-вычым нәнгәй-әм, араваэш ик намалгышым оптән шбндәм.

— Кавштавичыштәйнә малын ак куш вәл,—манам, ойгырәм. Акәм,—шымәвчыч нүшмүм үдәш кәләш,—манәш. Үдышнә. Изи вәлә кушкы. Шыргышты, карәмбшты кого лиәш. Малан вәл?

Кышты шуды йажорак: шыргышты әльб Шурышты? Малан иккань агыл? Маньар тирәш шудым шыргышты биптәдә. Шурышты? Кынам шуды ыжаргы лиәш—айаран гоным, йуран гоным? Кыдыжым вольык йарата? Махань лымән шудым вольык качкәш, йарата? Маханьым ак йараты? Шуды лопты махань кавшагы-вләм, кышкы-вләм моло ужында? Махань кәк-вләм рокышты, шыргышты ужында? Салаш әльб ыдыраш нәлы?

Ыржа тйрәдмәшты.

Стьопанат ыржа тйрәдәш миән. Атыашты-аваншты тйрәдйт, Стьопан әзәм анча.

Әзәжы амалән кәнәт, олым дон шывырым биптән, шактән кантәш.

Вара эчә атылышты айар-лыпым ужын колтән. Пиш цә-вэр: йаклар тыгыран, шим йалашан, изи йрвэзй гань.

Айар-лыпым парняшкыжы колтәнәт,—айар-лыпй кў-ўш! —манәш Стьопан.

Айар-лыпй парня мычкы кызыргә вәл куза.

„Айар лиәш гынь, кўш!

Иур лиәш гынь, үлык!“

Айар-лйпы, парньа вуйышкок кузэн шөөшят, шылдыр-
жым шаралтә, ыр-р чоґәштән кәә.
Стьопан анчән вэлә кодәш.

Ломбы (мыры).

Ломбы пәлэдәш,
Ошын-ошын кайәш.
Кыцкы күәш,
Шимбн-шимбн кайәш.

Кынам пәлэдәш? Кынам күәш?

Сәмнә. Пәшә.

Мыры-влә.

I.

Мәмнән атьәнә куґи вуйыштыш куку,
Мыралтән-мыралтән пачыжым шаралтә.
Мәмнән йзәнә сарай вблнбш цыґак;
Попалтән-попалтән вуйжым йаґылта.
Мәмнән йзәнә ульа вуйыштыш шынбйртбш;
Шишкалтән-шишкалтән шылдыржым сәвалтә.
Мәмнән йәґәнә ныр покшалныш выльдырцан;
Аражы кайтәок йуґны вэлә шакта.

II.

Мәмнән äтѝ пүкш тон гань.

Ма гѝц, ма гѝц пүкш тон гань?

— Шѝргѝ гѝц шѝргѝи со каштәш ылы.

Мәмнән äви ыржа пѝрцѝ гань.

Ма гѝц, ма гѝц ыржа пѝрцѝ гань?

— Ныр гѝц нырыш со каштәш ылы.

Мәмнән бѝä нуж-кол гань.

Ма гѝц, ма гѝц нуж-кол гань?

— Пәр гѝц йәрѝш со каштәш ылы.

Мәмнән йәга вәкш пәльәц гань.

Ма гѝц, ма гѝц вәкш пәльәц гань?

— Сола гѝц солаи со каштәш ылы.

Авәнә.

Кү тәмдәм йарата,

Кү сәмәлән попалта?

Йыдшы-кәчѝжѝ сагада

Тәмдәм шанән эртәрә?

— Авәнә.

Тәмдән шипкәм кү рѝвшән,

Мырым мырән кү сѝнцән?

Кү йамак-вләм шайыштын,

Кү цәцә-вләм намалын?

— Авәнә.

Салыдым сэрәнйшкәт миэн шагалыымат,
Мо́лы нымат әшәш бш вац,
Атьәм укәжок әшәш вазы.

Ты́рәдтым әгәшкәт миэн шагалыымат,
Мо́лы нымат әшәш бш вац,
А́вәм укәжок әшәш вазы.

Пөртәнцыл вуйбшкәт ләктән шагалыымат,
Мо́лы нымат әшәш бш вац,
Бзәм укәжок әшәш вазы.

Камака олтапәт тырән шагалыымат,
Мо́лы нымат әшәш бш вац,
Йәнгәм укәжок әшәш вазы.

Будьвичы покшакәт ләктән шагалыымат,
Мо́лы нымат әшәш бш вац,
Шольаэм укәжок әшәш вазы.

Калка анцылкәт ләктән шагалыымат,
Мо́лы нымат әшәш бш вац,
Шыкарәм укәжок әшәш вазы.

Малы сэрәнйшты атьажым ашындрән, әнгәшты аважым,
кудьвичышты бизажы дон шольажым, цыланшты йәгәжым,
блыцәшты шыкаржым?

II.

Бшкэ äтйä гйц анчэн шалгэн кодмэш,
Куку игй лишäш ылы,
Шошым толшашат, шйжйм кэшäш ылы.

Бшкэ äвä гйц анчэн шалгэн кодмэш,
Шйжвйк игй лишäш ылы,
Шошым толшашат, шйжйм кэшäш ылы.

Бшкэ йэнгä гйц анчэн шалгэн кодмэн,
Садывчйштйш мў йиш олма лийшäшäт,
Ик изи мардэжэшок кйрлйш вацшаш ылы.

Бшкэ йза гйц анчэн шалгэн кодмэн,
Ййрән вйлишш кого макы пэлэдйш лийшäшäт,
Ик изи мардэжэшок вйсәлт йамшаш ылы.

Шайа лыкташ:

1. Сэмнйаштйдä маньар эдэм? Лймбйштй кыцэ? Цилән то-
ныдаок ылыт? Кәнйт гйнь, кыш кәнйт? Кў лонтыда тылык
улы? Кў сэмнйаштйдä колән? Тылыкшан малын йасы йлән?

2. Кәнйжйм äтйät мам бйштä? Махань пәшäш каштэш?
Ма пәшä дон оксам кйчäлэш? Äвät мам бйштä? Äтйätлән кў
палша, äвätлән? Тйнь мам палшэт?

3. Кынам амалән кйньйлйт—äтйät, äвät, тйньй молы? Кў
анцышрак? Кў сәк пач гйц? Кынам пәшäш ләктйт? Кынам то-
лыт? Вадэш мам бйштät? Книгәм молы лыдыт? Кў лыдын
мышга? Пыразнык годем мам бйштэдä?

4. Маньар пәш ылат? Тйнь гйцэт кў когорак? Маньар
и? Изирäk-влä маньар пәш ылыт? Лонтыниты маньар и? Тä
кәнйжйм ма самылым бйштэндä?

Кәнйжйм нырышты тйшлймйнä.

Шошым тымәншаш пырахымына годем, мä кәнйжйм тэвә
тидйш тйшлйш сөрәнна ылы:

Кынам махань игчй;
Кынам махань ныр пәшäm бйштät;
Кыцэ ыржа кушкәш, икйш кушкәш.

Тымдышына тэгә сирәш шүдйш:

Тылызы.	Көчү.	Махань игэчй.	Махань нырпашам атыат-ават ыштат.	Пасна кэлэсымаш.
Май	1	айаран, үштй.	шагала	ыржа азым күшкашат тэрвәнйдә.
	2	айаран, шокшы	шагала	
	3	йажо йур кәш ыржа пичй кач		
	4	—	шагала	азым ыжаргән кәш.

Арниә вуй гыц тымдышына доко погыненә ылы: сирь-мьнам анчыкташ, тәнгәштәрәш. Нырышкы кәнә, анчәнә.

Йажо аңгә гыц, худа гыц, ик кылтә гыц ыржам, икиәшйым ик олым пьрцй гыц кьрйн толына, стәнәәш пикйктәнә. Күн аңгә гыц нәлмь, кынам кандәнна,—тйдьм сирәнә.

Атыәнә-вләят анчән каштытыш, тьшләтыш—малын кыдыжын киндй йажо, кыдыжын худа.

Кангыж гач ыштймынәм, погымынам шайыштына, тә-нәштәрәнә.

— Күн махань киндйжй, биндә анчалална,—манәш тымдышына. Стәнәәш сәкьм олым пьрцй-вләнәм тәнгәштәрән анчышнаат—Ньәмьц Стьопанын гань, кужы олыман, кого вуйан ыржакы, икиәшйжй иктынәт укә, айыртәмьнок икиәшйжй йажо. Платон Иваннын гань, кьтйкшй, изи вуйанжы укәят. Нырышкы анчаш мимьнам сирьмь: маньар ганәк Ньәмьц Стьопанын аңа-вләшкй мнәнә, со айыртәмьнок йажо, Платай Иванжын худа.

— Малан вара цилән киндйжй иккань шачтә?—манәш тымдышына:—тәвә ындә шагалымы, ширьмь, үдймь жәи-вләм анчән кәнә. Тьшлймь-вләнәм лыдына.

Ньәмьц Стьопанын Пәтужы сирьмьжйым лыдын пуш, Платай Иваннын Йогоржы лыдын пуш, молат лыдәвй.

Тәнгәштәрйшнәят, тәвә ма ләкты.

1. Ньәмьц Стьонан сәк ирй шагалән, ййләрак шпрән шуән, рокшым коптыдә. Удймьжй годым паснаок рокшы шимьн кайәш ылы, лывыргы. Йәл гыц кәлгьрәкйн шагала. Аңгә-влә намозан. Икиәш йажон шьтән ләктын, кукишы жәп йактә важым колтән шоктән, силам нәлйн, шокшым тырхән

кэртын. Йур вэрэштѣмѣ айгажѣт худаок агыл, мытыкрак вэлэ. Тэнэ кукшы игэчѣ. Йур шоэрак ылын. Шуды анцыц шукы айар шалгэн. Икнаш выльаш тѣнгѣлѣн ылын. Шуды годем йажо йур кэнѣт, икиаш-влѣ шүлѣлтэнѣт, ыжаргэн кэнѣт, кушкаш тѣнгѣлѣнѣт. Ирырак үдѣмѣ-влѣштѣ йажорак ылыт. Пачэш үдѣмѣжѣ шѣтэн вэлэ лѣктѣн—выльэн кэн. Вара йур лимѣкѣ ижы кушкаш тѣнгѣлѣн. Төрөсѣр цоспѣйэн, мытык лин, шѣр-цѣжѣт үкэ.

2. Платай Иван сѣк пач гѣц шагалэн, рокшы шагалмѣш-кат кошкэн кэн. Шагалэн шуэн, эчэ киктэн шѣндэн, йѣлэ ширѣдэ. Кукшы рокэш үдэн. Икиашѣжѣ йѣлэ шѣтѣдэ, төр-сѣр лѣктѣн. Лѣкмѣжѣ сѣмѣнѣок кошкэн кэн. Кукшы вэрэмѣ йактэ йажон важым колтэн шоктыдэ. Коашын шагала, рокшы вѣдѣжгѣн ылэн ак кэрд.

Тѣнгѣштѣрэн пѣтарѣшнаѣт, тымдышына попа:—Ындэ кѣн махань лѣктѣшѣжѣ—пѣлэн нѣлдѣ, йадта: олымжы маньар, пѣр-цѣжѣ. Вара цилѣн пѣлмѣнѣм ѣтѣдѣ-ѣвѣдѣлѣн шайышт нуда.

Садышты тѣшлѣмѣнѣ.

Кѣн кыцэ олма лин, тышлэнна.

I. Тѣвэ тидым-тидым сирѣнна:

1. Садын вѣржѣ маньар—кытшы, торэшыжы?

2. Маньар олмаву? Махань олмаву-влѣ: йрвѣзѣ-влѣ, шо-гы-влѣ? Махань йиш-влѣ?

3. Олмаву локы маньар войчык?

4. Кыцэ олмавуштым анчат?—Мотигайат молэ, намозым лыктыт?

5. Кыцэ пѣлѣдѣн ылын? Ушитѣ нѣлтэ? Шукш качтэ?

6. Олмажы кыцэ лин? Олмажы шалдыра, тыгыды? Шук-шан?

7. Ма гѣц олмам выжалэныт? Маньарашым?

8. Вилшѣ олмажым кыш цикэнѣт: коштэныт, выжалэнѣт. шүнок пытэн? Иккань вѣр гѣц кѣн сѣк шукы олма лин? Малыт?

II. Эчэ сирѣнна, мам садышты ыштэнна. Сирѣмѣнѣм та-наштѣрѣшнаѣт, тѣвэ ма лѣктѣ:

1. Изи вѣрок шукы олмам ѣштэн Пѣтѣу-влѣн, Нѣмѣц Стопанын: садыгы йрвѣзѣ, шоэн шѣндэн, йажон анча, шал-дыра олма-влѣ, йажо йиш-влѣ.

2. Школыштыш садынаат олмам ѣштэн. Школна ныры-шты. Садын вѣржы какрака. Олма тыгыдырак лин.

3. Васлѣи-влѣн садышты кого олмаву-влѣ рѣгэнѣлт сѣн-цѣнѣт, олмажы тигыды, худа йиш-влѣ. Кого сад гынѣт, шукы оксашым выжалыдѣлыт.

Кавштавичышты тйшлймйнә.

Тйшлымынам тәнгә сирәнна:

1. Күн ма йажо лин?
2. Махань йиш?
3. Махань вәржй, рокшы? Кыцә намызым лыктыныт?
4. Кыдын кәлгйц шагаләныт? Маньар пачаш? Кынам?
5. Кынам шйндәнйт, үдәнйт?
6. Кыцә вйдым кйшкәнйт?
7. Маньар пачаш самләнйт, ырәнйт?

Сирймйнәм анчышнаат, тәвә ма ләктй.

Тури, Митрофан-влән гань, солаштынаат иктйнәт тәхәнь ләктйшән агыл: ик пуд гйц 20 пуд ләктйн. Вәрйштй пиш нышкыды,—намызым шйжйм когон йөрәнйт, шйндым годым ломыжым кйшкәнйт. Кәлгйн шагалат, шит кытла, 3 пачаш, пытариш пачашым шйжйм. Тури йишышты шалдыра, ләктйшән. Ирй шйндәнйт, рок кажланымыкок. 2 пачаш ырәнйт.

Кавшта Йако-влән йажо—пәл пудан вуй-влә. Кавшта нўш-мйм Ньәмйц Стёпан гйц нәлйнйт, Москоа гйц тйдыжйлән колтәнйт, манәш.

Кавшта вәр лапышты, әнгйр тйрйштй, шим рокан. Эчә әдәм шырым йөрәнйт. Вйд сагаок. Кок пачаш ырәнйт.

Укульи-влән кого охырәцйштй чотыманш кого лин. Тонжым учитьйлнә пуән. Кывәмшәш шйндәнйт. Тйштй пәрви мўгйрәш ылын. Вара урын кәнәт, мам кәләш йөрәнйт: кыныжым, сўкйм, тарвашым, олымым. Шоным ййдә вйд сйнцә, кәнгйжймәт тйштй со лывыргок йлә.

Ыштймйнәм, тйшлймйнәм анчыкташ йәмдйләнә.

Тышлым-вләнәм диаграмәш сирән сәкйшнә, күн кыцә киндй шачын, олма лин,—анчыктышна; күн махань кавштавичй хәдйр. Күн махань олма, тури, кавшта лин—анчыкташ кандышна.

Кў мам йштән нырышты, садышты, кавштавичышты, тидйм сирәннә, кәнгйжйм сирймйнәм лыдынна.

Рисуймы картин-вләнәм пижйктәннә. Тәхәнь-влә: сад пәләдыш, шукшан пәләдыш, шукшыжы, олма пўкнәмәлтәш, шуку йиш олма-влә, олмам погат.

Картин-влә турә кўшанжй тәнгә сирәннә: „Садына тәнгә вапталт миән.“

— Ну, йндә, пыразныкналан цилә йәмдйләннә,—манәш тымдышына: хына-вләм вәлә ўжйн толаш кәләш.

— Пыразныкнажы ма пыразнык лиәш вара?—маньна.

— „Пэркэ“ пыразнык,—манэш тымдышына. Махань кэчын йштәш, попышна; атьәнә-әвәнә-вләм ұжын кандаш сөрйшнә.

Пэркэ пыразныкна.

Хына-вләнә погынәвәт, тымдышына пытәри шайышт пуш, кыцә мә кангйж гац тйшләннә, малын тйшләннә.

Вара мә йрвәзй-влә, иктйн-иктйн сирймнәм лыдын пушна, шайышт пушина.

Стьопанын шайажы.

Мә кангйжйм шуку ганак нырышкы каштынна. Иккәнак ийуны 22-ын каштна. Ыржа шйрхә пытән ганьок ылы, шйрхам анчышна. Тылык Тихынын шожжы шйшкән вәлә, нарынцын вәлә кайәш, самлышна.

Иван-влән шәдәңгйштй „тыл вуйан“ шуку ылы. Тидй киндй цәр манэш тымдышына, иктй гйц вәсйш кәә.

Училшй кавштавичйштй кого-охырәц пәләдйшйм алчышна: пәләдйш кок йиш—кыдыжы охырәцлыкән, кыдыжы пушта пәләдыш. Охырәц шуды мычаш-вләм кйрнә: вара ййләрәк охырәцлык лийәш, силажы охырәцыш кәә, шудыш ак кә,—манэш тымдышына.

Нұшмблән шйндймй ушман пәләд пйтән, ладак-влә лийт.

Пэтьун шайажы.

Атьам дон, корны кажланмыкы, халаш миәнна, питомникышкы. Олмаву ло-вләм шагалат, шйрәт ылы. Тыгыды намызым лыктыныт, ломыжым шәвәнйт.

Вара олмаву-вләм пу кйзй дон нйжәвй. Укш-влә гйц цилә рәгәнбйм нйжйн колтәвй. Рәгән олмаву силам нәләш, манйт. Нйжмй годым олмаву лывәлән шаторым шәрәт. Рәгәнбйштй шукш-влә, шукш мыны-влә улы,—манйт. Шаторым ат шәрй гйнь, олмаву доранок кодыт, эчә олмавуш кузат.—Кыныжым рокышкы ида вилй,—манэш садым анчышы. Рәгәнбйм вара тылышкы кйшкәвй.

Крофинән лыдмыжы.

Училшы садыцты олмаву-влә ош тыгыр гань пәләд сынцйнйт ылы.

Вишнйопкаат, сливаат когон пәләдыныт ылы. Олмаву пәләдйш йакшаргы тйгән, йакшаргы валган. Вишнйопка пәләдйш-вләштй мўкш-влә, лавпангы-влә, лйпй-влә чонгәштйлтй. Пәләдйш гйц пәләдйшйш пәләдйш пыракым намалыт, олмам ликтәт,—манэш учитьйлнә.

Тотлы пыш шалга. Пәләдмѣ годым садышты, пиш йажо ләкмәтәт ак шо.

Пәләдмѣ годым ик йыдым покшым ылын. Ирѣрәк пәләдшѣ-вләм үштѣ нәлѣн. Боровинка йиш варарак пәләдѣнәт, нымат лидә. Ти йишѣм утларак шѣндәш кәләш.

Вара эчә пәләдѣш - влә кыдыжы йакшаргаш, кыптыргаш тѣнгәльвѣ. Малын вәл?—манына. Анчал анчышна гынь, пәләдѣш көргѣштѣ шукш сѣнцә. Шукым анчышна; цила шукшан. Кыцә тидым йамдымла,—манына, тымдышына гѣц йадына.

— Ма дон кола, кышәц лиәш, кыцә йлә,—тѣдѣм пәләш кәләш. Вара йамдаш лиәш,—манәш тымдышына.

Вара ик әрнәштѣ пәләдѣш-влә вилѣн кәвѣ: олма-влә пүкшәмәлтәш тѣнгәльвѣ.

Митѣрин шайажы.

Мә изи похро годым пингѣдѣ йиш олма-влам кѣрнә. Уфаш нәнгәш оптышна. Тѣштѣ олма укә, шәргѣ,—маныт. Эчә тәләш кодышна. Урдаш пиш йажо йиш, малыт, антоновка. Кого олма, ыжаргы. Кѣртнѣи гань пингѣдѣ, шаны. Тәлѣм ижѣ йоспәйә, шошым йактә йлә,—маныт. Мә со тәлѣм выжаләнә. Тѣнәм шәргѣ. Сакыр нәләшәт молы оесажы пиш йарал лиәш. Ти йишѣм шукырак шѣндәш кәләш ылнәжѣ. Кушкамат, мышь тидѣ йишѣм вәлә шындәм.

Льоксандр стәнәштәйш плакатым лыдын пуш, тәхәнәйм:
‘Садылан худам бштышәй-влә гыц кыцә ытлымла.

Шукш-влә гыц олмавум кәк-влә ирәктәт. Шынгәртәйш
ульа-вләм шбндәдә. Кәк пәжәш-вләм идә тыкәл. Шукшым
пәтарәш, шуды шаргәнәйм, рушла „тля“ манмым, пәтарәш,
олмавум извәсткә дон шәрәш кәләш. Кыткы шүгә-вләм пә-
тарәш кәләш, кыткы бнжәй пашы.

Морәнәт извәсткә дон шәрәймәйм ак кач. Шагыртәм - вләм,
карак-вләм лүдәктәш цодырим шагалтыда.

Пәләдмәй годым покшым лишашлык гынә, шыкштыдә;
олмавужым пачәшрак пәләдшәйм шындәш кәләш, воровинкым
моло.

Брвәзәй - вләм пәйма донат цәрәш ак ли: күкшәй пичәй
качат пырат.

Тымәнәймәш.

Школышкы кәнә. (Мыры).

Айда кәнә, школыш кәнә!
Малын кәнә?—Тымәнәймәш кәнә.
Айда кәнә, олыцәшкәй кәнә!
Малын кәнә?—Авәйкәлә мадаш.
Айда кәнә, кырыкыш кәнә!
Малын кәнә?—Изидир дон мадаш.
Айда кәнә, шәргәйшкәй кәнә!
Малын кәнә?—Морәнәт покташ кәнә.
Айда кәнә, токына кәнә!
Малын кәнә?—Кыравәц качкаш.

Варвара школыш тымэньаш миэн.

Варваралан атьяжы بازار гыц сары савыцым нэлбн толын.

— Ну, бндэ, Варваралан тымэньаш кашташыжы, йажо савыцым нэлбн толым. Варвара, тымэньаш кэйэт вэт?—манэш атьяжы.

— Кэйэм, Татьяна-влә молы тагынамшэн каштыт,—манэш Варвара.

Вэс кэчын ирокок, у савыцшым йалыштаат, Варвара Татьяна тәнгжы док кыргыжэш.

Бндэ мбнэят тымэньаш кэйэм вэт, атьям йажо савыцым тэвә нэлбн толын,—манэш Варвара.

Школыш миэнйт.

— Ай-ай, махань йажо савыцан бдыр толын, — манэш тымдышы. Лымэтишй кыцә вара?

— Варвара,—манэш тидьжы.

— Авят улы?—эчә тымдышы йадэш.

— Улы,—манэш Варвара.

— Атьятат улы? йадэш тымдышы.

— Улы,—манэш Варвара.

— Лымжы кыцә?

— Сымион,—манэш Варвара.

Тымдышы Варварам Татьяна сагаок шбндэн. Варвара шбнцынәт бндэ анчылтэш.

Тымэньмй кйдэжышты цилә стәнәшгй картин вэлә кэчә. Кыды картинбшты брвэзб-влә мадыт, кыдыштыжы имнын молы кыдалыт, тамахань кәк-влә, волык-влә улы

— Тэвә тидь-вләштйм мә рисуйәннә,—манэш Татьяна, анчыкта.

— Тидьжы кӯ вара?—манэш Варвара, стәнә иокшалнын картинбм анчыкта:

Малын вара пәләдыш-вләм, йбржы бштенйт?

— Тидь Ләнин,—манэш когорак брвэзб.

Тошты мары шайа: Тымэньшй видә, тымэньдымй сбн-пәвбд дон каштэш.

Тышты: Вьц шуран ушкүж ик пӯан ширә дон ширә.

Мәмнән школна.

Мәмнән школна сола вуйышток, кого пөрт. Тәхәнь кого пөртишы солаштынажат укә: 13 окнян, йакнар ләвашән. Окняжы мәмнән цылан амаса ганьы лиэш—циш кого окня-влә.

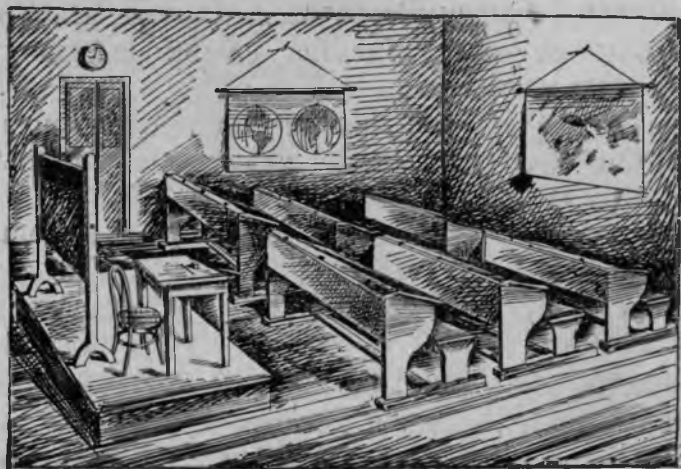

Кӧргӱшкӱ пырымыкы, кым вӧлнӱ кым амаса. Покшал-амасажы мӧмнӧн класышкы пырымы, шалахайжы—когорак-влӧнӱшкӱ, вургымлажы тымдышынан ӱлӱм кӱдӧжӱшкӱ.

Школнан кудывичӱ йыржӱ пушӧнгӱ-влӧ улы. Садывичӱшты олмаву-влӧ, вишнӧпка-влӧ кайыт.

Кудывичӱшты пӧрӧмӧн годем мӧ мадына.

Мӧмнӧн класна.

Мӧмнӧн класна кого огул, кок окнӧн вӧлӧ. Кытшы класнан 8 мӧтр, торӧшӱжӱ—6, кукшӱщӱшӱ—4 мӧтр.

Класыштына 5 парты, парты йӱдӧ 3 эдем шӱнцӧ.

Стӧнӧ йӱрвӧш картин-влӧ кӧчӧт, покшалныжы Ленинын патрӧтшӱ кӧчӧ. Кыды картин-влажым мӧ ӱшкӧ рисуйӧнна. Ужмынам, ӱштӱмӱнӧм, мадмынам молы рисуйӧнна. Тымӧнӱмӱ сӧмӱнӱ, эчӧ ымӧнӱмӱ шамак-влӧм сирӧн сӧкӧнӧ.

Ик лыкышты пӧлӧдӱш коршок, короупла-влӧ шӱнцӧт, банкышты кол-влӧ каштыт, вӱд кавшӧнгы-влӧ, молы.

Пэлэдйшэш цэрот дон вѣдѣм оптэнэ. Кол-влэм, кав-шангы-влэм пукшэнэ, вѣдѣм вашталтэнэ. Кыцэ Ылат, анчэна. Тымдышына шайыштэш.

1. Тамдан класда махань вара? Окнбада маньбар? Күшѣцнѣ торэшѣжѣ махань? А маса махань?

Партыда маньбар, маньбар Ырвэзѣ?

2. Класыштыда ма Ыштѣмѣдэ улы?

Класнам олмыктышна.

Мамнән школна кым класан. Нѣл и тимэньшѣ-влән класышты пиш олмыдэш. Амасапты молы виш лиэшәт, ма, изи-влә, тэк анчэн шалгэна. Ылѣштәш-влә дон потолок тѣр мычкы шывшын шѣндәнѣт, лөчкә дон шәршү-вләм Ыштәнѣт, буква-вләм—маньт доко, сәкѣмѣштѣм лыдыт моло доко.

Мамнән класна цэвэр агыл. Стэнәэш шывшмы пумагажы цилә кышкәдәлт шѣнцѣн; пәрви тымэньшѣ-влән рисуйымышты сарэм шѣнцѣнѣт; тамам рисуйәнѣт, акат пәлдѣрнѣ.

Вәклә тымдышылан пона: — „Кого-влән класышты йажо, мälәнә тѣшкѣ кәәш кәләш.“

— Йәлѣн йажо гѣнѣ, йәлѣн вәрѣш пырэн шѣнцѣт ма! Ышкѣмнән класым олмыкташ кәләш,—манэш тымдышына.

— Кыцэ олмыктымла?—маньт.

— Когорак-влә гѣц йадта доко, кыцэ Ыштәнѣт.

Вара ма йадыштнаат тәгә Ыштәш сөрышнә: шѣргѣш кәәш, йажо Ылѣшташ-вләм, шаршым, лөчкәм молы погэн толаш; цилә йөн дон пижѣктѣләш.

Тәвә айаран кәчѣ толы. Ма, корзин-вләм нәлнәәт, шѣргѣш кыргыжна.

Ма цэвэр укә шѣргѣштыжѣ!... Пѣзылмѣжѣ, шаршыжы, лөчкажы вѣр гань йакшаргэн шѣнцѣнѣт; ваштар Ылѣштәшѣжѣ парсыя савыц гань киәт. Цила погэн толна.

Окнба йѣржәт, охол йѣдәжәт, потолокыштыжат, цилә Ылѣшташ-вләм кужы шѣртѣ мычкы сәкѣл шѣндәннә—ыжаргын, сарын, кѣрән йакшаргын вәлэ кайѣн колта. Ылѣштәш пидѣш вѣләцшѣ йакшар кѣцкѣ-вләәтѣм пижѣктѣл кәшнә.

Кәчѣшѣ, кышкәдәлтшѣ пумага лаштык-вләштѣм руаш дон пижѣктән шѣндѣшна; ражжым молы Ылѣштәш-влә дон, картин дон питѣрэн шѣндѣшнә.

Класна вәсѣ лин шѣнцѣ, анчашат шѣшѣл.

Тәәт класдам, тоныда портдәм молы, тәгә олмыктәдә?

Кыцэ шѣкнѣ пөрт көргѣмок руш-влә молы олмыктат, тѣдѣм ужында?

Тымэньмәштӱнә тэнгә ыләш сӱрӱшнә.

Тымэньаш тӱнгәлмӱнә годым, лач шарык ганьок ылна илы. Парты вӱләц молы ружгәвәл кыргыжтална. Нимат итӱрәнә укә. Йална молы лъавӱрә вәлә. Выргәмнәжӱ, тыгырнажы тӱдӱ—постолок. Кыдыжы толын, шӱргӱжӱмәт мыштә. Хирәнә, сасләна. Кӱ мам шана, тӱдӱм ӱштә. Шиәдәлӱт молы, мәгӱрәт. Колышташат йасы.

Тымдышына ак пәләштӱ.—Малыш вәл?—манына.

Иктӱ - вәсӱ вӱкӱ миән-миән вуйым шинә.

Вара изиш лиәт, тымдышына попа:—Вара тэнгә ыләнә гӱнӱ, тымэнь кәрдӱнә?—манәш.

— Ана кәрд! Урәт дон ыләш кәләш,—манына.

Вара тэнгә ыләш сӱрӱшнә.

1. Саслаш укә. Саслән вуй вәлә каршта.

2. Иктӱ-вәсӱ дон тырын ыләш.

3. Иктӱ-вәсӱлән палнаш.

4. Итӱрән ыләш.

5. Цәрәмән годым класым йонгәштәрәш.

Йонгата шӱлӱш лижӱ.

6. Тидӱ сӱрмӱнәм цилән ӱштӱштӱ манын анчаш пасна әдәм—дӱжурный лижӱ. Дӱжурный—цәрот дон лимӱлә.

7. Тоскам ӱштӱләнш, порым, чәрнилам йәмдӱләнш, кол-вләлән вӱдӱм вапталташ; пӱрт кӱргӱм ӱштӱләнш, йонгәштәрәш—әчә кок әдәмым цәрот дон шагалташ.

8. Кӱ сӱрмӱнәм ак ӱштӱ, шамакым ак колышт, тӱдӱм совранышты попымла.

Тидӱ сӱрмӱнәм ашындараш стәнәш сирән сәкӱшна.

Тымэньаш тӱнгәлмәшкӱ.

Ирок ӱрвәзӱ-влә школыш погӱнәнӱт. Пӱртӱш дӱжурный ак пырты, тымэньмы кыдәжӱштӱ йонгата шӱлыш лижӱ.

Тӱндон тӱнӱ, кудывичӱштӱ кыргыжталыт.

Тымдышы, Стӱопан Иваныч, толы. ӱрвәзӱ-влә здоровой-эвы молы, папштәкшӱ ружгәвәл класыш пырәвӱ.

Дӱжурный амасашты оролән шалга.—Иван, Марӱа! Йалдажы!—манәш, сӱгӱрә:—тӱнӱ ма лъавӱрә улы, цилә пыртәдагыцә?

Иван дон Марӱа мӱнгәш ләктӱт, йалыштым кӱртнӱиәш ыдырат, ваптыр дон ӱштӱмӱ ӱшӱкәш йалыштым ӱштӱт.

Класыш пырат, иктӱ-вәсӱштӱм анчат: шӱргӱштым, кидӱштӱм, выргәмӱштӱм.

— Ондыри, пѣлшэтпѣй молы вара, сасна сага пѣрдѣлѣ-
нѣт кыцѣ?—маныт.—Малын вара мѣжѣр шокшэтпѣйм тумыш-
тыдѣлат?

Йакона тагачы махань ирѣ толын?—маныт вѣсѣ-влѣшты.
Вот мылойѣц!

Йакожы шайыштѣш:

— Анцылкѣчѣ ѣвѣмлѣн тыгыр-ѣалашым мышкыктышым.
Шим тыгыр-ѣалаш дон кашташ памыс, ѣрвѣзѣ-влѣ ѣѣрѣт. Мѣ
цилѣн ош тыгыр-ѣалаш дон, ирѣн кашташ попѣннѣ, — манѣым
манѣш.—ѣвѣм пѣтѣри шѣдѣшкѣн колтыш, вара соикток мыш-
кы. Тагачы копкышат, мѣнѣй чипѣйм,—манѣш Йако.

Тѣвѣ ик ѣрвѣзѣ ваштыл-ваштыл шайыштѣш:

— Стѣопан Иванычнан копгылаш лѣвѣлнѣжѣ кышкѣдѣл-
тѣн,—манѣш.—Лачок?—маныт, ѣадыт.

— Лачок,—манѣш: апчалда доко.

Стѣопан Иваныч док мѣтѣт кидишѣм лѣктѣлѣктѣт. Лачок—
ырак. Ваштылыт, Стѣопан Иванычат ваштылѣш.

— Стѣопан Иваныч, анчы иргодѣш ыражѣтѣйм тумышты,—
маныт.

Цилѣштѣйм анчѣн пѣтѣрѣвѣй. Ындѣ тымѣнѣшн тѣнѣлѣш
лиѣш.

Школыш ирѣн кошт. Школышты итѣрѣн ѣлѣй. Паша ѣштѣмѣй
годым тырлы.

Кѣ тагачы толын.

Класыштына, стѣнѣшты мѣмнѣн тѣхѣнѣ пумага кѣчѣ:

Кѣ тагачы толын.

Сѣнтѣвѣр.

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Маринѣ	+	+	+	+	нѣ	+	+	+	+	+	+	нѣ	+	+	+
2	Вѣклѣ	+	+	+	+	шѣр	+	+	+	+	+		шѣр	+	+	+
3	Пѣтѣр	+	+	+	+	ру	+	+					ру	+	+	

Кѣ толѣш, ѣшкѣ лѣмжѣй турѣ хѣрѣстѣйм ѣштѣ.

Тѣлѣзѣй пѣтѣмѣкѣй, мазар кѣчѣ толтѣ, тѣдѣйм шотлѣн лык-
тына, диаграммым ѣштѣнѣ.

Сэнтъявыр.
15
Шачмы.

Мамнан кыльэндәрнә.

Кыльэндәрәм мә бшкә бштәннә. Пытәри кыжгы пумагаэн шыжым рисуйәннә. Тылгызы лымым сирәннә. Вара лывәлән, пасна пумага лаштык-вләэш сирән, числа дон кэчыжым прок дьэжурный вашталта, вәсы-вләм пышкыләш. Кыльэндәрнә йыр лыштәш-влә, шаршы молы—анчалынок шыжы кайәш.

Кәрдмыжым мә бшкә бштәннә, кәрдтымжым тымдышына.

Вәс тылзын вәсым рисуйәнә. Тәл тылзын тәлым анчыктәнә, шошым тылзын шошымым. Тәнгә бштәш сөрәннә.

Тышлымнәм сирәнә.

Кыльэндәрнә сага эчә вәс пумага кәчә.
Махань игәчы, тидым сирәнә. Тәнгәлә:

Сэнтъявыр.		
числа	игәчы	Мам ужынна, тышләннә
1	☉	Лыштәш-влә вилыт. Кәк-влә шокшы варыш кәэт.
2	☐	Ваштар лыштәш нарынцы, ломбын йакшаргы.
3	◆	Кәк-вләйт шылын шынцыйыт. Начкы.
4	✠	Кого-охырәң-вләм погат. Икнәшым тырәдыт.
5	■	Турим лыкташ тынгәлыныт.

Айаран кәчы гынь, кәчы гань оным бштәнә, йакшар крандаш дон чиялтәнә.

Пылән кэчы гынь, пөрт гань ныл охоланым бштәнә, симсы крандаш дон чиялтәнә.

Пылән кәчын кэчы анчаләш гынь, пөрт дон, оным иктыш бштәнә.

Йуран гйнь, ваптыр-вләм ыдырәнә.

Молым тйшлймйнәжйм тымдышына сирә. Мә эчә сирән
ана мышты. Мә шайыштына вәлә. Сирәш тымәньюккына, вара
мә бшкә сирәнә.

Кыдым ужмынажым, шайыштмынажым пасна эчә сирәнә.
Тышпакән рисуйән молы шйндәнә. Тыдым журнал манына.

Анчаш каштмына.

(Эксурси).

Октявйр II-йн. Мә тагачы шйргйшкй каштынна. Кого
тум лйвәлны, пырга рокышты, кйшкй мыны-вләм монна. Кйш-
кйжй укә. Тымдышына,—кәлгйшкй, рокышкы валән кән, шо-
шым йактә ак ләк,—манәш.

— Качкашыжы вара мам качкәш?— манына.

— Тйнгйн сйнцәшәт, колишы-гань кйә, качтәок йлә,—ма-
нәш: йужгынам йәнәрән пу ләшш молы толәш. Пум пөртйш
намал пыртатат, йлйжәш.

— Лачок,—манәш Иван:—икканак әтьәм тйгә кандән.
Молы-вләәт вара тәхән шайам шайыштәвй.

Иквәрәш йлймәш.

(Мыры).

Карәм кок сирйштй куку дон шйжвыкшй,

Куку дон шйжвйкшй вәш анчән мыралтат.

Мәжәт тйнгәлә вәш анчән мырышаш.

Анйр кок сирйштәт цйгәк дон шйнгйртйш,

Цйгәк дон шйнгйртйш вәш анчән попалтат.

Мәжәт тйнгәлә вәш анчән попышаш.

Ой, йрвзй-влә, ой, тымәншы-влә!

Төкына кәшш кәшш, айырлыдә ана кәрд.

Мйньйн тәнгәм-влә.

Татьяна.

Татьяна мәмнән пашкудынаок. Тымәнйәш пйтәри тйдын
сага кәнам, класыштат коктын сага-сагаок шйнцәнә. Изинә
годшәнок мә Татьяна дон иквәрәш мадына. Татьянам мйни
шш йаратәм. Ныгынамат Татьяна ак шбдәшкй. ак вырсы,
нәчкй агыл.

Иван.

Иван ыһаа ырвэзы. Цила йөн дон бһштэн мһ. Уты-ситым ак поны. Йһлһм ок шыркэдһл. Эчэ изирһк-влһм тывыла вэлэ. Тһндон Иваным йаратат, шамакһым колыһтыт. Иван кэрэк махань иһһһптһт мһмһһн вуйлалтынһна.

Пыроко.

Пыроко 10 һаш. Пиш йажон тымһньһш. Книгһм лыдынат мышта, сирәнһт кэрдһш. Мам колһш, һыгыһнамак ак монды. Тһһлһһһй эдэм. Пһһһм бһштһш тһһгалһһһт, һимат ак уж, һыһмат ок кол. Пһһһжһм вэлэ һана.

Мыры.

Полкын-полкын цһгһ полкыжы.

Полкы гыц айырлыһыжы луды карак.

Полкын-полкын ырвэзы полкыжы.

Полкы гыц айырлыһыжы турна ырвэзы.

Полкын-полкын йдһр полкыжы.

Полкы гыц айырлыһыжы чывань йдһр.

Икышын Ыләнә.

(Рушла гыц сәрҗимы).

Таң-влә, ик ышын Ыләнә,
Пурын, йажон Ыләнә,
Иквәрәш пәшәм Ыштәнә,
Йәллән палшән Ыләнә!

Пәлән шоаш шанәнә гынь,
Шуку тымәнбәш кәләш;
Пурым ужаш шанәнә гынь,
Пыт әдәм лияш кәләш.

Йәл Ыштҗмҗм аңчалална,
Вуйна йбҗр шаналтәнә;
Йәләт тымдән ак кәрдән гынь,
Книгәм шәргән аңчәнә.

Йажон лыдын мыштәнә гынь,
Тыштҗ мә цилә мона.
Пыток пәләш цацәнә гынь,
Мә цилә ынгыләнә.

Шыжы. Шыжы пәшә.

Сола мыры.

Шурлап йажожы
Шур гыц кузымәш вәлә.
Ныр-вйлвәл йажожы
Пасош вәцмәш вәлә.
Шыргын йажожы
Ылҗштәш вилмәш вәлә.

Мыры-влä.

Шыргым олмыктышы
Куку йукшы
Вэрэмäжы шоэнäт,
Шыргыжым отказэн кээн колта.

Садывичым олмыктышы
Шыжвйк йукшы
Вэрэмäжы шоэнäт,
Садыжым отказэн кээн колта.

Ныр вйлвäl олмыктышы
Выльдырпан йукшы
Вэрэмäжы шоэнäт,
Ныржым отказэн кээн колта.

II.

Күшбц-күшбц кэшй кэк-комбыжым
Шадангы пырцы шуэнäт алталэн валташ йиш ли.
Күшбц-күшбц кэшй кэк-лыдыжым
Шыльы пырцы шуэнäт алталэн валташ ыш ли.

Махань кэк-влä эчэ шокшы вәрйш кэät?
Махань кэшй кэкым ужында? Махань кэк-влä тэллән ко-
дыт? Кэшйжымäт, кодныжымат рисуйэн шйндбдä.

Шыжы.

(4 и тымэньшы Ырвэзы сирэн).

Шыргы сарэм шынцын. Пушангы-влэ гыц сары Ылышташ-влэ полгэ валат, мардэж сэмбнь вилыт. Корны вйлнй вилйн шынцынйт, сары мыньэр шарым гань кайыт.

Шыргышты кэк мыры йук ак шакты, цилэ шын лин шынцын.

Шыргыжы тумайэн шындым гань шалга. Колымжы анцы-цын ойхырэн шалга, маханэт.

Пушангы вуй-влэ шо-шо-шо-шо мырат, сандалык дэн пы-ростыат.

Малын кэк йук ак шакты? Шыргышкы, садышкы кэдаат анчыда, махань пушангы Ылышташыжы сары, маханьын йак-шары, ыжаргы? Ти Ырвэзы мам эчэ шайыштат мондэн? (Кав-шалгы-влэ).

Пушангы-влэ.

(Мыры-влэ гыц нэлмы).

* * *

Казоной покшалыт тумэрлэ рошаэт.

Тумын йажожым положалан айырат;

Тумын худажым мирэш пользэш кодат.

Пистэрлэ төрэмшитэт кугилэ рошаэт.

Кугин йажожым шыдыр пөртэн айырат;

Кугин худажым мирэш пользэш кодат.

Йылымбал сирьшитэт йактэрлэ рошаэт.

Йактын йажожым пөртэвлэн айырат;

Йактын худажым мирэш пользэш кодат.

* * *

Шыргы кэрэк кого, йажо лижы;

Лаштыра тумжы укэ гынь, шыргыжат ак олмыд;

Лаштыра тумжы улы гынь, шыргыжат олмыдэш.

Садывичэт кэрэк кого, йажо лижы;

Лаштыра олмавужы укэ гынь, шыргыжат ак олмыд;

Лаштыра олмавужы улы гынь, садыжат олмыдэш.

* * *

Куги вуйышкэт кузышыMAT,

Куги игым кычышым.

Шанки вуйышкэт кузышыMAT,

Шанпырэнгым кычышым.

Пушайгы адэмлән ма сэмьнъ кэрәл?
Тумын дон мам-мам Ыштәт?
Кугин дон? Пистын дон? Вапштарын дон?
Иактын дон? Шол дон?
Махань пұшайгын сәскажым качкыт?

Тышты-влә.

1. Пөртйшкы пыра, он тыгырым чя.
2. Шим цывы йакшар йалан.
3. Шыргы покшалны пай вәрә кәчә.
4. Пырис пыдырна, йәдырнә, панды мыч кузән кәя.
5. Выцкыж-выцкыж, — күшкы кузаат мынца.
6. Кок Ызәм ик Ыштым Ыштәлынбт.
7. Ышкәжы тумын, Ыштыжы шолын.
8. Олвалны күпшы шарык кия.
9. Ныл Ызәм ик калнакышты.
10. Вйд покшалны тыл йыла.
11. Куды йыдә ик тайви.
12. Пөрт йыдә ик тайви.
13. У аты, цилә ражын.
14. Мыгыр ыруш, мам пуэт, со намаләшн.
15. Пөрт йыр пыдам шин сәрнәм.
16. Тупан-мәлән Кормила.
17. Луат-ныл мычашан, выц охолан.

Кәләсбимыжы: 1) пьәмәстй, 2) лөмбы-кыцкы. 3) шарны, 4) ымыла, 5) пичы мәнгы-влә, 6) поцка, 7) йстөл, 8) сөтәнә, 9) вапштыр, 10) шактә, 11) ишкы, 12) укш-влә, 13) пура, 14) йыдал.

Тэллән йәмдәләнмә.

Тышлымынәм сирәннә.

Пушангы-влә тәл үштәм тырхаш кыцә йәмдәләнмә.

Пушангы-влә бәләншәм вилән шуәнмә. Тәлым бәләншәм ак кәл. Аштәртә вәлә.

Пушангын каргыжшы улы. Каргыж тәдәй ыжга вәрәш лиәш. Тәндон үштәм тырха.

Пушангышты пәрәнәжәй—шарга гань пасна кәжгә бәләншәм дон вәдәләнмә. Пәрәнәштышәй изи-бәләншәм-вләәт тәнгә ак нөрәп, ак кәлмәп. Нижгомым чимә гань лиәш.

Кыдыжын эчә пәрәнә сага им улы, пышкыләш. Тидәй кәк чәләншәм гәц, вольк качмаш гәц.

Кәк-влә кыцә тәлгач бәлән ләктәш йәмдәләнмә.

Шукыжы шокшы сәндәләнкәшкәй кәән колтәнмә. Кодшыжын у пын кушкын, мамык кушкын. Мәжәрым кыдашын, ыжгам чимә ганьок лин. Әдәм лишнә бәләншәм тәнгәләнмә, әдәм сага качкышым утларак моаш лиәш.

Кыцә ур тәлгач бәләншәм йәмдәләнмә.

Урын шәжәм пынжы виләш. Угыц кужы, шокшы кушкәш. Пәжәләншәмкәшкәй бәләншәм, рәхәнәм намал шәндә. Шокшы ләжәй.

Шәжәмок, эчә шокшырак годемәк тәл гач качкышжы нүкшәм, әхәләм намалын, кәнгәжәм понгым молы коштән.

Арләнгә молы кочкашыжы мам йәмдәлән, колында? Молы бәзвәр-влә кыцә йәмдәләнмә, когорак-влә гәц йәдышта.

Журнал гыц.

Мам-мам тәшләш сөрәшнә. (Октябрь 22-бән).

1. Кәнгәжшәй доц шәргәшты мажы вәс сәмәйн лин. Шәргәшты кыцә пум йәмдәләнмә.
2. Махань кәк-влә кодынәт.
3. Кавшангы-влә кышты ылыт.
4. Нырышты, кавшавычәшты мам бәштәт.
5. Шуды нүшмы-вләм погән толәш.
6. Мөр тәшкәм лыктын толәш—коршокәш шәндәш, пә-ләдмәжәм молы ачаш.

Ыржа азым.

Ыржа үдүшашлык ангажым кангыж гач пышкыдэмдөнйт, йамдылэнйт: намызым лыктыныт, шагалэнйт, ширэнйт. Шыжым үдәт. Удәт тэнгәлә. Пытәри үдән кәәт, вара шагалат, вара ширәт.

Иктә арнашты йакшар азым ләктәш, вара ыжаргаш тынгаләш. Шыжы начкы толәш, үштә толәш, лым вара вазәш, азымлан нымат ак ли. Шошым йактә лым лывәлнй тырынок йлә.

Мошы шуды нүшмы-влә кыцә йләт, тйдём тйшләлтйдә.

Шыжы гишән мә мам сирәннә.

Кәчй мытыкәмәш тынгалын. 6 цәш кытлашток тылым чүктәт. Түнй үкшыктә. Пушангы лыпшаш сарәм шыңцйн, виләш. Кәк-влә шукыжы шокшы сәндәлыкыш кәән колтәнйт. Шынгә-влә, кавшангы каргыж лывак, рок лошкы пырән шыңцйнйт; йндә нйны тйшты тынйргән шыңцйнйтәт, шошым йактә акат тәрвәнәп.

Эдәм-влә пөртышты, витәшты ыраж-вләм нитйрәт, жохолым опат; пум йәмдылат. Ыжгам ыргыктат. Тәлгач качкын ләктәш киндём йамдыләт, кылтәм шит. Турим лыктыт, мүнәмыш опат; кавштам роат. Мошы кавшта вичй хәдырймәт постарат. Олмам шуктат, свәзәнәкәт качкаш кодат, йөнәтылйт.

Утышашлык киндём, шожым мошы, выжалат; олмамат выжалат. Увшым, шәльым, савыцым, пижгомым нәләш оксам изиш йштәт.

Арнашты иккәнәк, ик кәчйн, тыл чүктым вәрәмәм сирйдә. Вара тйшлйдә—арнашты вара кәчй манбар кытыкәмыв.

Мыры.

Атьәм шыңдыш. олмавуш шыңдыш;
Свәзәнәкәт качкәвы, шуктә ат качкәвы.
Авәм шыңдыш, изи охырәцым шыңдыш;
Ширәнәкәт качкәвы, шуктәнәт качкәвы.

Кыцә олмам шуктат? Кыцә охырәцым?

Тышты-влә.

1. Кого кырыш көргышты ұна-ұна шиәдәлйт.
Бишкәл пачыжым сарай вѣкѣ лүктән вазын.
2. Шурышыла вазәш, комбыла кѣнѣйләш.
3. Шурышыла вазәш, лыдыла кѣнѣйләш.
4. Иажо йдыр пѣцкәмбѣш кутузкәшты шѣнцә, кәльавач-шым түгѣ колтән.
5. Йәнгдѣмѣ йәнгәнѣм мәгѣртә.
6. Шүдѣ кудлу укшыжы, укш йбдә бѣлѣштәшѣжѣ, бѣлѣштәш йбдә мыныжы, мыны йбдә игѣжѣ.

Кәләсѣмѣжѣ: 1) кого-охырәц, 2) кавишта 3) ушман, 4) морко, 5) охыра, 6) пыра.

Октябрь 29-ѣн.

Тагачы пиш кого мардәж ылы. Кого-корнышты таманбар кугим йөрән. Садышты олмавум царгал шуән.

Мардәжѣн ма нурыжы улы?

Кышәц мардәж шуаләш, кышәц пәләш лиәш?

Шѣжѣ.

Цилә сылыкын кайәш,

Лѣлжѣ йѣрѣм йѣр,

Йуржы пәрнѣдә йурәш,

Кыш ташкалат—йәр.

Пөрт сага пѣзѣлмѣ

Нөрән, кылмән шалга.

Түгѣ ләкмѣ ак шо;

Ушты, пыйхо шалга.

Ма пиш ирѣ шѣжѣ

Лүдѣктәнок толәш?

Кәйгѣж кәчѣ шокшымы

Әчә ужмы шәш.

Корны.

Пәтѣр Йогор дон Осип Михала йыдым вәкш дорц толыт. Пиш пѣцкәмбѣш. Ләвѣрән. Лаксакышты вѣд вәлә, арава пычыш.

Йогор пләнышты ужмыжым әшѣндәрәәт, попа:—Вәс кидѣштәт вәлә корнышты нѣгынамат ләвѣрә укә. Цилә варә кѣ дон вәкшмѣ „шоссә“ корнәт,—манәш. Иажо имнѣ 75 пудым куштылгынок шывшәш. Мәмнән тәвә тәхән корныштәт 10 пудшы нәлѣ.

Шыжым мам тышлышнә.

Кыцә кәчбй ёрбкта, кыцә кәчбй кбтыкәмәш, йбдшы ку-
жәмәш. Игәчбй махань шалга. Пушангы, шуды шыжым кыцә
блә. Махань блыштәли.

Махань кәк-влә, кынам шокшы вәрбш кәат, кодшыжы
кыцә бләт.

Махань пәшәм бштәт—нырышты, кавштавичбштб, сады-
шты. Мә, изи-влә, мам бштәнә, кыцә мадына.

Шыжб гач мә тәгә тымәннә.

Нырышкы, садышкы, шыргышкб анчац каштынна. Эчә
Похрошкы, пазарышкы каштынна. Ужмынам, колмынам шай-
штынна, цилә пәлән нәлбннә. Вара эчә тбдбмок рисуйәнна.

Тымдышынан лыдмыжым, шайыштмыжым колыштынна.
Бшкәат лыдаш тымәнбннә. Кбльәндәрәшнә сирәннә. Ма-
хань игәчбй-влә ылыныт, шотләннә. Блыштәли-вләм, нүшмб-
вләм погәннә. Шыжб гишән мыры-вләм мырәннә.

вәс
коч

дыд
штә
кыр

Ша
влә
жы
ыль

рбм
выр

бпр
кыд
агы

ада

агы
пот
Кам
лок
циц
шуа

кбл
бш
зар
ыль
кбл

Йы

Шу лиәш—кыцэ Ыләш кэләш.

Тышлыбдә, Ыштыбдә:

1. Кү - кү ик иаш ылыда? Ик йәш-влә погыныдаат иктә-вәсбдәм висбдә: күкшыңдәм, күжгыңдәм, нәлыңдәм. Кыдыда когорак кәпән, кыдыда изи?

Махань цырэән ылыда: йакшар цырэән, ош цырэән? Кыдыдажы ак хыворайы, кыдыдажы шырэән хыворайа? Мажы каршта? Күн сәинцәжы пысирак? Күн пәлшыжы пигыдыбрак? Кү кыргыж ок кәрд, шүләштәйләш?

2. Күн атыажы-аважы маханьы: шу ылыт, хыворой ылыт? Шалдыра ырлык тыгыды ырлык, атыашты-авашты кого әдәм-влә, изи әдәм-влә? Атыажы вәрыш кән, аважы вәрыш? Тьотьяжы вәрыш, папажы вәрыш, чычыжы вәрыш? Когон йүшы-влә ылыныт?

3. Күн кыцә качкыт, йүт—йажон, худан? Пайым, шышәрым, мыным шырэән качкыт? Тури дон вәлә Ыләт? Күн махань ыргәм кәлмән каштәш, йалжы нөра?

Тидым цилә сирбдә. Тангаштарбдә.

4. Ындә цаклыда: малын кыдыжы йакшар цырэән, таза брвзәй, мындыр брвзәй, нәлыц кәпән, кого кәпән. Малын кыдыжы ош цырэән, тоша, изи капан, куштылгы, сусу брвзәй агыл? Малын кү шу агыл?

5. Ындә цаклыда: шу лиәш—кыцэ Ыләш кәләш? Кыдыжым ада пәлы гынь, пәлышы гыц йадта.

Кыцә әдәм цәрләнә, ма гыц худа лиәш, ымбакыла лыдта.

Аракән качыжы.

I.

Сарман тьотья—80 иәш кытла мары—шайыштәш.

— „Мә шим пөртәштә кушкынна,—манәш. Пөртнә изиок агыл ылы, кок изи окнән, пәцкәмыш ылы. Пиш сыцан, потолокшы, стәнәжы сыц ара вәлә, мары момоцаштыш гань. Камака, тәпәнәштәш гань, кү дон Ыштәймә, трува укә. Потолокышты шыкш ләктәш раж. Камакам олтатат, шыкш пөрт цыц шалга, потолок ражыш шыңгын ак кәрд. Амасам пачын шуат.

Мә үлнә сәдырәштә цәрә йалаок кыргыжталына. Йал кәлмәят, олманга вәлкә күзән кәнә Ыштәйр укә, йыдал укә, Ыштән ана мышты, әчә изи ылына. Атыәнә йүн каштәш. Пазар ак код, со кыдалыштәш. Со ак йәсә. Мәжы кудытын ылына. Әчә йара, камака вәлнә пылатя ылы; укә гынь, кәлмән коләнә ылы.

Пылатяжы лош шәлмы равы дон вәкшмә ылы доко. Йыдым тәштә амаләнә; соты кәчәйнәт, үлнә кылмәнәят, тыш

кузэн сѣнцинә. Атыанә йүн толәшәт, йукшым вәлә колына—
цилән ыргды-вурды пылатя вѣкѣ кузэн кәнә, йывышт йѣмән
сѣнцинә. Мә камака лык гѣц цыргә анчәнә вәлә, атыанә ма-
хань масакым бѣндә анчыкта.

Атыанә толмым аванә ороленок сѣнциә. Капкам пачын ат
чуч гѣнь, вара „тодәш“. Молы сәмбѣньжәт, йѣкшѣжѣ годым,
атыамлән йараш ниш йасы ылы; йѣкшѣ кочәмырәт мам
гѣньәт со моәш. Авәмбѣм со шиәш. Уп гѣц шырал нәләшәт,
тәк шывшәдѣләш. Авәнән үпшәт кодтә, үпшѣ кѣрѣлтмѣ до-
нок йогән пѣтән. Мәмнәм ужәшәт, мәмнәмәт шиәш; йѣмән сѣцшѣ-
вләәтым панды дон равәдәш. Мә үлѣкѣ, циланыш тѣргәнә,
кү-влә вәлә шулдыгә вәл вилѣт. Атыанә мә пацтәкна цыла-
ныш—мә кудыргә вәл камака вык кузэн кәнә. Йужгынам эчә-
түгѣ ләктѣн шѣлѣнә.

Царә йаләт дон ток-ток-ток лым вѣләцәт колтәнә.

Паликудыш пырән кәнә. Тѣшкок шиәш ак ми.

II.

Тѣнгә бѣлѣшнә-бѣлѣшна, когоракланна 18-пат шо.

Атыам иккәнә пазарыш кән. Бѣндә йүн толмыжым вычәнә.
Когоракна авәмлән попа:—Ави, тѣнь ит лүд,—манәш: шиәш
вольам ана пу. Капка пачаш ит ләк.

Тәвә атыанә толәш. Капка пачаш иктәт укә. Атыам шѣ-
дәшкән сѣнцин чотымаш,—вырса, хирә. Нѣртѣш бѣндә ны-
рыш. Авәмбѣм сѣгѣрәл колтыш: „Йаләм ырды!“ манәш. Авәм
акат тәрвәнѣ.—Ә, тѣнь тәгәлә—манәш атыам:—сѣрѣм нәләш
тѣнгәлѣнәт! Авәм вѣлән кәчәлтѣ. Мә цилән пылатя вѣләц
йушт валән шагална. Атыанәм кидшѣ гѣц, йалжы гѣц шы-
рал нәлнә, тәмдән пиштѣшнә, кәрәм дон ижѣ шѣдѣн шѣндѣ-
шнә. Атыамлән потыкәлә тама чучы:—Тау!—манәш, ваштыл
колтыш. Авәм пандым нәльәт, тѣнгәлѣ шәлѣштәш, күсәтѣм
пѣрыктә.

Тѣнәмшән атыанә шиәдәләш цәрнѣш. Йүн толәшәт, аванә
вәлә йужгынам лывша ылы, со пәрвишѣжѣм мондән ак
кәрд.

Тѣшләш: Молы сәмыньәт арака шуку худам бѣштә. Йү-
шѣн бѣрвәзѣ-вләнитәт шу әдәм, пыт ышан әдәм ак лийәп. Ко-
гон йүшѣ-влән, йүн колышы-влән бѣрвәзѣ-вләшты, ыныканты
махань ылыт, солантыда тѣшлѣдә. Кыцә бѣрвәзѣ-вләштѣм ан-
чат, кыцә вәтѣ-вләштѣ дон бѣләт? Нәзәр ылыт, пайан ылыт?
Малын йүт?

Йогор тавак шывшаш тымәнъш.

Когорак-вләәт со изим мыскылат: ваштылашты изилән
мам кәләш бѣштѣктәт.

Иккана Йогор, 8 иаш кытла Ырвэзй, Матывэ-влэ доко валэн, куакажы док. Матывэ дон Васлы—коктынат мылоэц-влэ, тонышты ылыт, аваштй укэ. Коктын вужгэ тавакым шывшыт, шькцц пөрт ццц шалга.

Йогорланат цигаркэм пйтйрэл пуэвй. Тылымат нжйктэн нуэвй.—Шывшок!—маныт.

Йогор икканак вэлэ шывшыл анчыш, шькш логэрбш пырэн кэш, Йогор кахыраш тьнгальй, сьнцэвйд толын колтыш.

Матывэ дон Васлы вантылыт.—Шывш, шывш!—маныт. Вара тымэньятат нымат укэ лиэш вэт, йажо,—маныт. Йогор өрбш, тамам бшштмлэ. Матывэ дон Васлы пыт шывшыктат. Шывштэ ак ли. Кохырэн-кахырэн, шьвэн-шьвэн шывшэш, ик цигаркэм йасынок шывшыш колтыш.

Тама Йогорын вуй сэрнэш тьнгальй, лывшалтэш вэлэ. Йогор ұлык валэн сьнцй, сьнцэм вэлэ сэрйкэлэ.

Матывэ дон Васлы вантылыт. Ырвэзй кола вэлэ.

Малын Йогор кола вэлэ?

Тавак йардымаш шуды.

Тавакым сарай вуэш роэн сакэнэ ылы. Пыт кошкыдэят, пөртбш коштам пыртышна. Ик намалтышым камака вьлэн шэрэн пиштышнэ.

Пыдым тама азэнэ со мэгьрэ, ак амалы.—Ма лия бндэ?—манына. Ырвэзй-влэ прок,-вуй каршта, уксынцыкта молы,—маныт. Когорак-влэнэят тыгэ попыкалат.

Вэс кэчй анчэнэ, эчэ цилэн вуй каршта. Ышкэят ороды гань каштам. Кид шэрэм кычэн анчышым, шьрэн шиэш.—Кьзйт йактэ цилэн шу ылна ылы. Ма бндэ махань цэр нжй кьцэ,—манына.

Папана,—анчыда, йардымаш тавакда тэнгэ бштэ,—манэш.

—Лачок вэкат,—манына. Лыктын шушна.

Иргодэш иктбнат вуй ак каршты. Азэнэят йакон амала. Лачок, тавакэт цылэнэм хыворойш колтэн ылы. Тэхэнь йардымаш шуды.

Ыдыртыш.

Школышты Иван киднбш со кыдырт-кыдырт ыдыралэш. Тымдышына цаклышат йады.—Иван, кидэтбш анчыктай!—маньы. Иван киднбш анчыктыш: парня лошты чунчэ вэль.

—Тонда кун ыдыртыш улы вара?—манэш тымдышына.—Иктбнат укэ,—манэш Иван.—Момоцашкы ти лошты каштынат?—Каштынам.—Тэ гьцдэ аңыц кў пырэн?—Пашкуды-влэнэ.—Нбнбш ыдыртышышты улы?—Улы.

Иван момоцапты ыдыртышым мон толын.

Тымдышына шайышт пуш, кышэц ыдыртыш лиэш. Ыдыртыш ти улы,—манэш. Пиш изи, им мычаш гань вэльй. Эдэмьин кавашты лывә инй ылә, тйштй вәж-вләм чүчә. Тындон пиш лыгйштә.

Ыдырмы годым вйкәт ләктйт, вара кышак кәлэш пижйт—книгәэш, тьэтратьэш, ручкаэш, выргәмэш. Эдәм дон кидым кычым годымат пижэш.

Ыдыртышан эдәм сага йлэт гйнь, йшкбймйм пиш ачаш кәлэш. Ыдыртышан эдэмьин ньима хәдйржймәт кычылташ ак йары. Кидым шйрән мышкаш кәлэш, тигйт шавйнь дон, ыдыртыш ти мышкылт кәжй.

Тымдышына Иванлан шйрәш пуш.—Тиды шйрмй дон ыдыртыш ти кола,—манэш.

Иваным пасна шйндйшнә. Иванлан нымат пуаш-наләш шйнә сөрй. Кидым шйрәкбйн мышкаш тйналнә. Вйдйшкбйжй изиш карболкам пиштәнә.

Чахотка.

Микитә кугуза „кых-кых-кых“ кахыра. Кахыра—шйвә, кахыра—шйвә, шүдйшйжәт пйтән кән; кәкәргән кән вәк. Шүләлтән колтаок, машанәт. Сүк лыкәш шйвән шйндән, ачашат ййрнәт.

— Ййрйндәршй, йактаршы!—маныт, вырсат сәмнәжй.
— Эх, йрвэзй-вләэм!—манэш Микитә кугуза:—тә вәрцйндә тишкэвәк шонам; тәмдәм пукшаш-йүктәш цацымәм дон тәнгә лим. Тәхәнй йндә пуры шамакдажй!—манэш.

Микитә кугуза тылык кушкын. Атьәжй изижй гок дымок колән, чахотка доноколән. Изижй годым йасын, нәзәрбйн ылән. Атьәжбйн ышкәлжым, кблатшйм молы лйм оксаэш выжалән колтәнйт; пөртшй дон имнйижй вәлы кодын. Йәл шйшәр-тарыкым качкыт, пайым, кодым. Микитән со тури ләм. Йужгынам эчә кукшы сыкыржат укә.

Шужән-кижән кушкын, кого йәшәэш изиньәк лаксыргән. Каша эдәм лин. Кәпәш шонат, йдырйм нәлйн, сәмнәэш шон. Курым мычкыжы со кбрәдәлын. Йрвэзй-вләштйм пукшаш-йүктәш цацән, йәл ганьок вйлвәлйм ситәрән. Со нәзәр ак пйтй.

Сарай-вләм молы йштән каштын. Выргәм вѣцкѣйрәк. Иккәнә тиды когон кѣлмән, пырстуйән. Хыворайаш вазын. Тѣлѣзѣ киен шѣндән. Колаок—машанэныт. Монгыржы молы тыл гань ылын, шайлана молы ылын. Тагыцә эчә парәмбѣн. Йажон парәм шотэок эчә пәшәш кән; эчә кѣлмән, вәс начаш лин. Вара кахыраш тѣнгәлѣн. Тѣнгәмшән со кахыра, чахоткаш кән.

Вальницѣш каштынат, доктыр тәнә кәләсэн, попән колтән.

1. Шѣшәр-тарыкым кач, тури ләм дән ит ылѣ.

2. Тавакым ит шывш, әрәкәм ит йѣ. Пѣртѣштѣ куштылгы, ирә шѣлѣш лижѣ; пырак, шѣкш молы бѣнжѣ ли. Маньар кәр-дәт, тѣнѣ кашт,—кәчѣ айарышты, ирә шѣлѣшшѣштѣ.

3. Сәмнѣәт дон иквәрәш ит кач, ит йѣ, пасна әтѣ лижѣ. Пасна шѣргѣ савыц лижѣ. Чахотка сәмнѣәтлән вәштәлт кәр-дәш.

4. Сәдѣрәш ит шѣвѣ. Иктә шѣкшгѣ коршокуш шѣвәш кәләш. Коршокаш вѣдѣм пиштәш кәләш. Шѣвѣмѣ кошкаат, пырак йәрә логәрѣш пырән кәә, вара чахотка вәс әдәмлән нижәш.

Солангыда кѣ чахоткан улы? Кыцә чахоткаш кән? Кѣцә ылә? Кыцә бѣшкѣмжѣм парәмдә доктыр шѣдѣмләок?

Микитә кугуза гань бѣнәдә ли гѣнь, кѣцә ыләш кәләш:

- 1) мам качкаш-йѣш?
- 2) мам чаш?
- 3) кыцә пәшәм бѣштәш?
- 4) кыцә бѣшкѣмжѣм итѣрән урдаш?

Шадыра.

Шадыра вәштәлтшы цәр. Ти цәр дон шукужы колат ылын, слѣпѣй лит ылын. Кѣзѣтәт шадырам ат шулыкты гынь, колаш лиәш. Шулыктымы дон вәлѣ ытлаш лиәш.

Тиф.

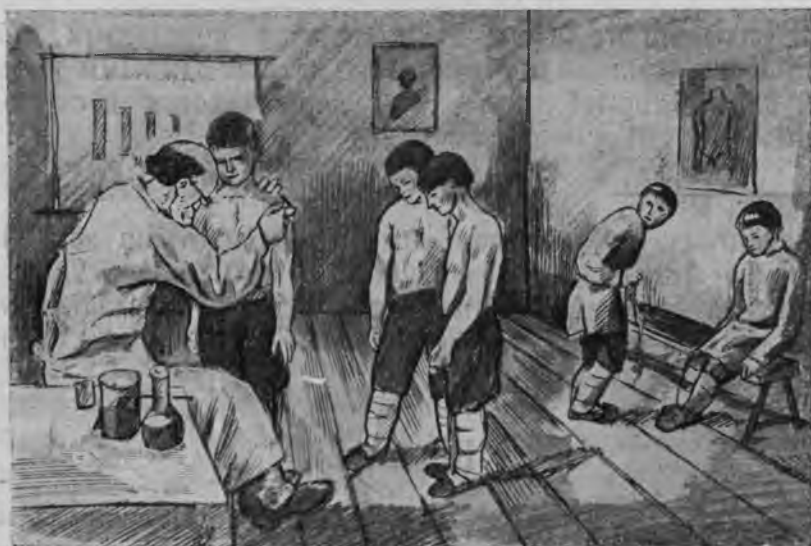
Иван кугузажы салтак ылын. Служән толмыжы годым тиф дон хыворайшы-влә сага толын. Хыворайын тижѣ вәрәштѣн. Вара Иван кугузажы толынат хыворайаш вазын, колән.

Ирән ыләт гѣнѣй, ти укә гѣнь, тиф лин ак кәрд. Вәс кидѣштѣ ти укә, тындон тифат укә. Тим пѣтәрәш тыгыр-йалашым шѣрән вәштәлтәш кәләш, ирән ыләш кәләш. Шим тыгыр-йалашым шолшы вѣдәш йажон шолтән шѣндәш кәләш; тижѣ, шаргәнѣжѣ колыжы. Вѣлвәл выргәмжѣм ти пырмаш гѣц анчаш кәләш.

Доктор мѣмнѣм анчаш толын.

Тагачы цилѣнѣм доктыр анчыш. Кытнам, лѣлыцинѣм висѣйш. Калыц ганьы каклыака кѣртнѣн ваштыр дон цѣрѣ монгырым пѣйзѣрѣл анча—ѣ-ѣштѣ... Эчѣ тунѣш, онгѣш тамам—ѣйргѣнѣкѣ лѣапцакам пиштѣят пыч мычкы колыштѣш.—Когон шѣлѣ!“—манѣш. Парнѣажы дон тун гыц сѣвѣлѣш. Иванын туншы вургыла монгыржы „тѣп-тѣп-тѣп“ мыра, шалахайжы „кып-кып-кып“ мыра, пѣкбань агыл.—„Иванын шодыжы ик монгыржы шѣш—манѣш доктыр:—тѣрлѣтѣш кѣлѣш; укѣ гынѣ, чачоткаш кѣѣ“.

Васлин эчѣ сѣйнциѣжѣй ѣакшаргѣн шѣйнциѣн, сѣйнциѣвѣйд ѣога.—Вашталтышы цѣр—трахома пѣжѣн манѣш:—шѣйргѣ са-выц пасна лижѣ. Доктыр лѣкарствалан миѣш шѣдѣш.

Ышманамат, пѣлѣйшнамѣт анчыш. Ыужыжын тѣдѣт шу агыл. Лач цилѣ сѣмѣнѣ шужок лоштына шѣѣ вѣлѣ. Уланрак ѣтѣѣ-ѣвѣн ѣрвѣзѣ-влѣ вѣлѣ цаткыдырак ылыт.

Кѣн ма каршта, тѣдѣмѣт доктыр ѣады. Шужыжы—шѣм каршта,—манѣт. Постын турим качкын ѣлѣдѣят, тѣгѣ лиѣш,—манѣш:—шышѣр-гарыкым, мыным качкаш кѣлѣш. Качмыда гѣдым ѣажон пыран кѣлѣш. Нѣлѣ качкышым—цыгам, лѣшкѣм, мѣлѣнѣм, пышкыды сыкырым идѣ кач,—манѣш.

Кѣн шѣмжѣй каршта? Мам качкѣш?

Шу лиаш манын, тэнгэ ылаш сөрышнә.

1. Кидым шырәракын мышкан: цәр шукш¹⁾ мышкылт кәжб.

2. Нимахань пырак пөртөштө ынжб ли: пырак йарә цәр шукш логәрышкб пырән ынжб кә.

Күшнбш пыракым начкы савыц дон ынтылән.

Сәдбрам пачкы ваштыр дон ынтыш, пыракым тәрвәтдәок.

Выргәмбм, амалмы вәрым шырәракын пачкан, пырак ынжб сбц.

3. Кыды пөртөштө цәрләннб улы гын, тшпкб пыраш ак кәл. Цәр пижән.

4. Тоныжы „йәл рәдб“ улы гын, тымәнәш толан ак кәл. Цәрбм кандән кәрдәш.

5. Бшкә цәрләнә гын, доктөр шүдбмәш шкылын толан ак кәл.

6. Шыргб савыц пасна лижб.

7. Пөртөштө ирә шүлбш лижб.

8. Пөртөштө хартла мадын молы шынцәш ак кәл. Утларакшы түнб кашташ кәләц, кәчб айарышты, йонгаташты. Кәчб соты цилә цәрбм, цәр шукш-вләм пьтәрә. Йонгата шүлбш вьрбм ирбктә, снлам пуа.

Ирән ылаш, момоцаш пыраш. Упбм кбткбшн тьрәдәш, кбчбм пьчкәдәш.

10. Сирбмб годым, лыдмы годым тьршынцәш.

Октябрь рэволюци.

Октябрь рэволюци пыразнык.

Пыразныкәш мә тэнгә йәмдблбшнә. Интәрнационалым марла мыраш когорак-влә сага тымәнә. Эчә „Ленинын шанымыжым“ попән пуаш тымәнә. Рэволюци гишән картин-вләм рисуйәннә. Ленин патрәтшб йбр пәлэдбш-вләм пижбктәннә. Класнам йөнәтблбшнә, кож укш-вләм молб пижбктблбшнә. Йакшар пылак-вләм сәкбшнә.

¹⁾ Бактәрия.

**Йамшы вэрэш шагалаш, йагылшы-вләм вашталташ
мә ылына.**

Пылакыштына тэнгэ сирбймб. Тидбй тэвэ ма лиэш. Халык вэрц кбрэдәлын, шуку йамын. Мә кушкынаат, йакшар сал-так лина, халык вэрц шалгышы мә линә.

У бльймәшым бштәш цацен, атьәнә-влә шуку орлыкым ужыныт, когон йагыләнбйт. Нбнбн пәшәштыв мә вара бштә-нә, йагылшы-вләм вашталтәнә.

Пионьэр-вләлән пылакым кычыктымаш.

Пионьэр брвэзб-влә ирокок кбнбйлбнбйт, кыргыжталыт. Халык пөртым йөнәтылбйт. Васли сэдбрәм бштәш, Ондыри тбнгйл-вләм шбндән мбә. Иван дон Митри плакат-вләм стәнәэш нижбктылбйт.

— Пылакшым тагачы кандат сәй?—манэш Иван: иккәчәт кандаш понэвәт, тбхәлоок эртыш.

— Кандат, тагачб кандат,—манэш Митри: йорә тагачэш кодэныт. Тагачы вәт цила район гыц сола совәт-влә погынат. Район погынымаш лиэш.

Погынымаш лбм дон пыразныкым бштәш сбрәт.

4 цәшбн халык пөртбштб доклад:—„Ма лиэш тидбй пионьэр, тбдбйлән мам пәләш кәләш, мам бштәш кәләш“. Доклад лимыкы цилән райисполкомыш кэвбй. Пионьэр брвэзб-влә сусу лин сбнцбнбйт:—Ма вара—нинын пыразныкышты вәт ольицәшты, райисполком анцылны шуку халык погынән шагалын, атьәштб-авәштб анчалш толыныт.

Пионьэр-влӓ рӓдӓн-рӓдӓн шагалнытат, пылак лыкмым
вычат.

Тэвэ райисполком амаса пачылт кэш. Йакшар пылак кай-
эш. Пылакым лӓктӓл шӓндэвӓ. Кого пылак мардэжэш лывыгэ
лывшалтэш. Пылакышты шалдыра буква дон тамам сирэныт.
Когорак-влӓ лыдыт:

— Йӓмдӓ ылына!

Изи-влӓ лыдыт: Йӓмдӓ ылына!

Бӓдӓрӓмӓш пӓшӓм анчышы пылакым айырымы пионьэр-
лан кычыктыш. Пионьэр, пылакым нӓльӓт тӓнгэ чынь, рашкы-
дын попэн пуш:

„Мӓ пионьэр-влӓ, В. И. Ленин шӓдӓмӓжӓ сӓмӓнӓ бӓш-
тӓш линӓ!“

Айырымы пионьэр пылак дон пионьэр-влӓ док ашкӓд,
миш.

Пионьэр-влӓ цилӓн мыралтэн колтӓвӓ:

Мӓ ылына пионьэр:

Совѣт властын ырылыкшы.

Шимӓр халыкын тӓтӓжы

Коммунистын шольажы.

Топшты бӓлӓмӓш гӓц карангаш,

У бӓлӓмӓш ташкалаш—

Топлоть мӓжӓ цацӓнӓ,

Йӓным момы сӓмӓнӓнӓ.

Йакшар пылакым лӓктӓлӓн,

Ашкӓд кӓнӓ мыжырын,

Мӓралтӓнӓ мырынам,

Сӓвӓлтӓнӓ тӓмӓрнӓм.

Пионьэр-влӓ, мырыда!

Йукта йажон шактыжы,

Тӓмӓрдӓмӓт чынь шидӓ,

Амалшыжы кӓнӓбӓлжӓ!

Анчӓн шалгышы-влӓ цилӓн шижӓвӓ:—Угӓц кушшы-влӓ у
бӓлӓмӓшӓм бӓштӓт,—манӓвӓ.

Ти кӓчӓм солашты изигӓ, когӓгӓ шуку бӓшӓндӓрӓт.

Интэрнационал.

Кӓнӓбӓлдӓ, пайан-влӓн цора-влӓ,

Тӓрвӓндӓ, шужӓн бӓлӓшӓ-влӓ!

Орланӓн бӓлӓн бӓндӓ ситӓш,

Колымӓш кӓбрӓдӓлӓш шонышаш.

Пӓбӓрнӓнӓ бӓлӓмӓшнӓ йӓмжы,

Тӓдӓм важгӓ лыктын шушаш.

Йарал бӓлӓмӓшӓм вара (бӓ)штӓнӓ,

Мӓ пачшым вуйыц сӓрӓнӓ.

К(ы)рэдәлмәшнә пйтәртйш,
Ик вәкок бйштйм пәпә.
Интәрнациопал дон
Цилә халык тәрвәнә.

Күгижәм йымым вычаш укә,
Ытараш мәннәм ак толәп.
(Ы)шк(ы)ләннә вәлә уанәнә,
(Ы)шкбмнәм (Ы)шкә ытарәнә.
Орланән ылымбнәм йамдаш,
(Ы)шкә пурлыкнам пыргәд лыкташ,
Пәшәнәм йбләрәк бйштәнә,
Кыртньинәм шокшыньәк шинә.

К(ы)рэдәлмәшнә пйтәртйш...

Цайарнын м(ы)ләнды бндә ак ли,
Пәл шү гыц бндә валымла,
Пәшә әдәмлән вәлә лиәш,
Шагалән-ширән ыл(ы)шылән.
Кого хыдйртйш рашкалта гынь
Выр йушы-вләм, пи полкы-вләм,
Мәләнна сонкток айарән
Пыл ло гыц кәчы анчаләш.

К(ы)рэдәлмәшнә пйтәртйш...

Пайарны кидышты шуку зэмля ылын.

Пүрнйшкы миәнә? Шәрәмәт пайарнын кого пөртшым,
дворәцшым ужында? Йүрнйш кәмй годым, Пыл тйрйшкы вә-
лә мән шагалат, айыртәмйнок аран-аран кайәш. Халашты-
наат тыхәнны кого пөртшй укә.

Иүрнй лишви ма нёр, алык улы, ма шйргй улы—цилй Иүрнй пайарнын ылын. Ийнчйжй таманьар тйжэм сэтинй ылын. Цилй мәннән, хйрәсаньйин, шйргйинйжй, алыгнажы—Шурьитыжы, Коклаштыжы—Иүрны пайарнын нәрйк укә вәкәт.

Ти зәмльй ик Шәрәмәт пайарны кидйшитй ылын. Әчә вәс вәрәәт Шәрәмәтын зәмльйжй шукуы ылын. Шәрәмәтын зәмльйжй таманьар лу сола-вләлән ситйинәжй.

Тәхәнй пайарны-влй шукуы ылыныт. Сәк кого пайарныжы кугижә ылын. Иинйин кидйшитй цилй йажо зәмльйжй ылын. Худажы вәлө хйрәсань кидйшиты ылын. Тбдйжәт әчә ак ситы ылын. Идәлйкәш сәмнйәлән качкын ләктәш киндй ак ситй ылын. Тйндон шукуыжы пайарны гйц тәрәш нәлын үдәт ылын Тәржйм пайарны когон кышкәдәш ылын. Киндй үдйшййләнжй пәшәтәржәт ак код ылын. Иар-вәр нәләш, лйм океам тй-ләш океа кйчәләш кәмблй ылын. Тәлйм кого хозалан рй-рәнйәм, пум рөнйит, шывштәнйит, шал-вләм йштәнйит, Йылмычкы валтәнйит. Кәнгйжймәт, тәлймәт, ййдшы-кәчйжй пәшәм йштәнйит, оранәнйит. Качканй-йүәшйшитй нйшит-нәшит вәлө ылын.

Малын тәнгә лин?—Пәшәшитй йәллән вәлө ылын, пайарны-вләм, кого хоза-вләм пайдараши.

Завотшы, фабрикушы кого хозан ылын.

Кыды хйрәсаньжй, киндйм үдән кәрәтәйт, имнйижй моло укәйт, океалыкым ровотайаши халаш кәнит, завотышкы, фабрикушы пәшә йитәш пырәнйит. Кыдыжы тйшәкәнок ләкәмй-нйит, соланкы мйнгәш толтәлит. Тәхәнй завотышты, фабрикушты ровотайны-вләм ровочы, пәшәзй маныт. Ровочы-влә хйрәсань-влән шүмбәлышток ылыт, сола-гйц кәшй әдәм-влә.

Завотны, фабрикушы кого хозан, „буржуйын“ ылын. Пәшә тәржйм хоза чйдйи пуа ылын, ишжән колманш гйц вәлө, когон ровотайыкта ылын—10-16 цәш моло. Нәзәр әдәмлән нйгышкәт кәшй вәр укә, ишжән колмы ак шо, шудды гйнь-әт йлән. Ровочинат пәшәшитй йәллән вәлө йарән, кого хоза-вләм пайдараши.

Кугижәжй, пайарны-вләшты, буржуй-вләшты икышын ылыныт.

Хоза пәшә тәрйм чйдйи пуа гйньәт, когон ровотайыкта, пайарны зәмльй-тәрйм когон кышкәдәш гйньәт, вуйым шйаши кәәш вәр укә ылын.

Цилй законжы, цилй сутшы нйинй кидышты ылын—йшкййләнйшитй йаралым, пәшә-әдәмлән йардымым. Цилән халык шүм нййтән, халык вйрйм йүн йләнйит.

Кугижә иинй вәк ылын. Кугижә сәк когорак вйр-йүшй-жй ылын.

Ленинжй кү тйдй?

Кйзйт Совет вуйлалта. Кйзйт Совет закон.

Пэрви циллән вуй кугижә ылын. Тйдйлән палшат ылын пайарны-влә, йых-влә, сут йых-влә, кого хоза-влә, купәц-влә.

Цилән йажон, мындырланән йләнйт, кого оксам кычылтыныт. Пөртйштй моло сәмән агйл ылын. Качкын-йүйшәт, ыргәмәт моло—нзәр әдәм омыныштат ужтә. Куштылгын, су-суен йләнйт, ныма пәшәм йштйдәок.

Пәлнә әдәмжй, ровочижй моло, завотышты тытыштымы пәшәм йштән. Йыдымок ләктәшәт, йыдым ижй токыжы толәнш ылын. Пәшә тәржй качканыжат ак ситй ылын.

Тәнгә орланән йләнйт-йләнйт. Анчат, тама йлймәшйштй ак йары, пурым ычаш укә.

— Малын вара пушта логәр-вләжй мындырланән йләт, мәжй орланән йләнә? Курымок нинйлән цора лимйлә, нинйым пайдарән йлймйлә—гыцә?—маныт.—Икышын лinä гйнь мә нйньым сйнгәнә, мәок шукин ылына,—маныт, шанат. Изинизин йшкймйштйым ытараш ййньым кйчәләш тйнгәлйньйт.

Ровочи-вләлән ти гишән комунист-влә палшәнйт.

Комунист-влә лоптыжы вуйлалтышы Ленин, Владимир Ильич, ылын.

— Кугижәм, пайарны-вләм, буржуй-вләм шин колташ кәләш,—манәш ылын Ленин. Калык—ровочи, хйрәсәнш йшкә вуйлалтыжы, законом лыкшы. Халык пәшә йштәш айырма әдәм-влә лйштй—Совет лйжй. Завотшылан, зәмләжййлән халык йшкә хоза лйжй.

Ленинын шайажы, моло рәволюционьәр-влән, комунист-влән шайашты кугижәлән, пайан-вләлән йарыдә. Нинйым кычаш шүдәншт, кызаматыш шйндәнйт, Сивирйшкй колтәнйт, кыдыжым пуштынытат.

Рәволюционьәр-влә шйльйн моло каштыныт. Шимәр халыкым со ййвйрт тымдәнйт.

Ровочи-влә, хйрәсәнш-влә, салтак-влә нинйым колыштыныт. Вара ышым нәлйн шонытат, рәволюцим йштәнйт, йлймәшйым валшалтәнйт. Кугижәгә, пайарныгә, буржуйгә сймйрән шуәнйт, нинйым шин колтәнйт. Халык йшкә ирйкшй дон йләш тйнгәлййн, Совет закон, Совет кид (власть) лйш. Совет пәшәш сәк кого айырма вуйлалтышәш Лениным нагалтәнйт.

Тидй рәволюци 1917 иш ылын, октябрь тйльййн.

Шойа лыкташ:

Тйнямшән маньар и шөшп?

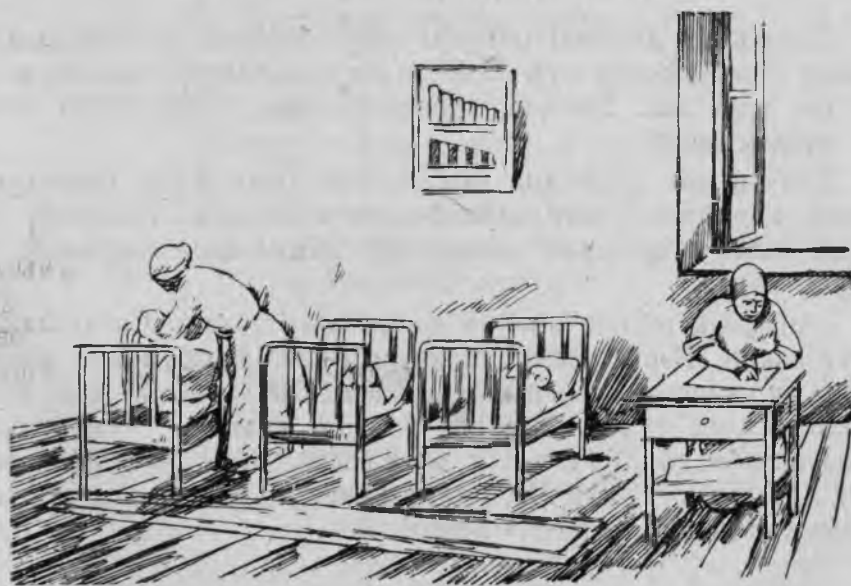
Кү рәволюци гишән мам колын? Колтәлда гйнь, йадта.

Интәрнационалышты рәволюци гишән попымым сйрән нәлдә.

Рэволюци йактэ.

Ти пöртйштй рэволюци йактэ пайарны блэн, сэмнйажй 5'ылыныт; 3-шы покшчалны кайыт, стöл лошты. Мам бйштят, анчйдок; иктй зонты дон кээ; эчэ изи кыргыжталэш. Момыжы цилä тärлймбй эдэм, мам бйштят, анчйдок. Тидй пöрт нэзэррэк пайарнын. Шэрэмэт пайарнын 3 пачаш пöрт, кытшы момы иктä 10 гәнäk тидй гыц кого.

Рэволюци лиміккі.

Кызыт ти пöртбштй училшйым, эчэ дэтеки садым начы-
ныт. Тынэ Совет власть хырэсаньлан палшэн шалга.

Рэволюци йактэ.

Тэхэнь фаврикы-влаштй ровочи-
влэ орланэн йлэнйт, 12 цаш моло-
пашам йштэнйт, изигэ, когогэ.

Рэволюци лиміккі.

Бндэ тиштй 8 цаш вэлэ пашам йштят. Бшкэ гыц айыр-
мы эдем-влэ вуйлалтэн шалгат.

Брвэзй-влэ училшйшты тымэньйт, ак ровотайэп.

Совет пэцят¹⁾ мам анчыкта.

Рэволюци лиміккі ровочи дон хырэсань кугижаншйлан,
мамнан сандалыкклан вуй лин: молот дон шишй дон сарла дон
шулшы хожа лин. Тындон кугижаншынэн пэцятйштят молот
дон сарлам йштят.

Ровочи дон хырэсань икышын линйтят вэлэ рэволюцим
йштэн кэрдйньт, вёр йушй-влэм сйнгэнйт. Икышын лит
гынй вэлэ анцыкыжат силан лит. Нимахань тышманат сй-
нгэн ак кэрд.

Сандалык вйлын эчэ ма донна вэлэ тэхэнь Совет йлмани.
Совет закон. Вэс кидйштйи кугижя-влэ, буржуй-влэ мамнам
ужын ак кэрдтэп. Нйньмат ровочи-влэ мамнанлаок йнжй
йштэп, манын лудйт. Мамнам йамдаш шанат, „йум пырыт“.
Молы вэрэят паша эдем-влэ ма вэкйня лит гынй, цилан икы-
шын лит гынй, Совет кид ма доннаат курымэш лиэш, молы
вэрэят Совет кид (власть) лиэш.

¹⁾ герб.

Тындон Совет пэцэтыштэ, салтак калпакышты моло, вѣц
охолан шѣдѣрым бѣштат.—Цилэ сѣндэлѣк вѣлнѣ пѣшѣ эдѣм-
влѣ икышын лиштэ. Совет власть лижѣ, манмы лѣш. Сѣн-
дѣлѣк вѣлнѣ вѣц кого кукшы вѣржѣ вѣт. Сирѣмѣжѣт тѣдѣ-
мок пона:

„Цилэ сѣндэлѣк вѣлнѣшѣ пѣшѣзѣ-влѣ икышын лида“,
манѣш.

Сарла доны шулшыжат,
Молот доны шишѣжѣт,
Халаштыжат, солаштыжат
Цилѣнок пѣшѣн лѣктѣ!

Ик ѣиш ганьы мѣ линѣ,
Укѣнѣжѣм сѣпгѣнѣ,
Оѣхынажым мондѣнѣ,
Иажо ѣлмѣшѣм бѣштѣнѣ.

Иакшар салтак колѣн.

Тѣн-влѣ, шѣп лидѣ!

Увштѣм кыдашѣт!

Иакшар салтак колѣн,

Халык вѣрц колѣн.

Цѣткыдын пичѣлжѣм

Клѣдѣшѣжѣ кычѣн,

Кѣрѣдѣлѣш кѣѣн,

Лѣдтѣок пырѣн.

— Шужѣн кашѣтѣ—мантѣ.

— Иангылѣнам—мантѣ.

Салтак пыток шалгѣн,

Халык вѣрц колѣн.

Тѣн-влѣ, шѣп лидѣ!

Увштѣм кыдашѣт!

Салтак-тѣннѣ колѣн,

Халык вѣрц колѣн.

ТЭЛҮМ.

Лым вазын.

I.

Ик карэм качэт, кок карэм качэт,
Каштшанэтшым кашт вэлй.

Шыжы шоэпәт, изи лым вазәшат,
Йал кинаәтшй пәлдйрнә.

II.

Шыжык-шожик мардәж толәш.
Мардәжшй толәшәт, әртән кәә.
Дыжык-ложык йуржы толәш.
Йуржы толәшәт, әртән кәә.
Выжык-вожык лымжы толәш.
Лымжы толәшәт, әртән кәә.

Кышты кӱнгѳжѳт?

Шокшы кӱнгѳж эртѳн кѳш,
Уштѳ тѳлѳт толынѳт.
Изи-влӳлӳн жѳп шоѳш
Тѳ гѳц пѳртѳш пырашат.
Кышты вара кӱнгѳжѳт,
Цӳрӳ йала кыргыжмѳт?
Лѳу-лѳу рокым тышкымѳт,
Кѳчѳй, айарѳш коштымѳт?
— Книгӳн шайыштмашты,
Школышты лыдмашты.

Шѳмѳй йӳрѳт кѳйлмѳн кѳш,
Тѳнгѳль вѳйлнѳй и кайѳш.
Кышты нѳштѳйлмӳшѳт,
Колым кычымашѳт?
— Книгӳн шайыштмашты,
Школышты лыдмашты.
Шуды вуй пѳлѳдѳйнѳт
Кошкѳн, вилын кѳш.
Кышты шуды годнѳт,
Мѳрым погѳн каштмѳт?
— Книгӳн шайыштмашты,
Школышты лыдмашты.

Тэлым тышлымынә.

1. Пытәри лым кынам вазын? Манбар кәчы киэн?
2. Кынам йәр кылмән? Кынам әнгёр кылмән.
Кышәц кылмап тынгылың—тыр гыц, покшәц?
3. Кынам тир корны лин?
4. Махань лым пёрці?—Рисуйаш.
5. Кынам кәчы дүлтәш, кынам шынцәш? Кынам тылым чүктәт? Кынам кәчы пөртәләш? Кәчыжы, йыдыш тынам манбар пәш?
6. Кышә, кышты кәк-влә ылат?
7. Кышә, кышты звәр-влә ылат? Лым вёлны күн киша-влә кайыт?
8. Махань пушангы-влә ыжаргок шалгат?
9. Класышты шындым-вләнә кышә кушкыт?
10. Тынгышты жавам ылыжтәнә.
Тышлымынәм цилә сирәнә, рисуйәнә.

Нойәббёр 14-ын.

Лым вазын. Ушты. Тагачы цилән ыжгам, увшым чиэн толыныт. Кидәш пижоргым чиәнбт. Ушты, түгты ләкмбы акшо.

Тирын кыдалыштыт. Мә шынцәш цацән каштына. Кыдыжы шындат.

Циләдән ыжгада улы? Күн укә, малын укә?

ЛОТ
МЭН
ДОН
ДЫР

Азы
йаж

ваза
Кып

Лым пѳрцѳ.

Кѳловой пѳлгом гѳцѳн
выргѳ лым пѳрцѳ вала;
цѳвѳр, соты лым пѳрцѳм
изи мардѳж вѳстѳрѳ.

Мардѳж шипка рѳвшѳлтѳш,
лым пѳрцѳжѳ мыльгалтѳш,
кѳчѳ йалѳш йѳлгыжѳш,
шила кайѳш, йѳлгыжѳш.

Тѳвѳ корныжат пѳтѳ,
лым шуашѳш вазалѳш;
лым пѳрцѳ-влѳ лошты
соты шѳдѳрлѳ кайѳш.

Колышта, ырвѳзѳ-влѳ:
Тѳшѳк вѳлнѳ ши шѳргѳш.
Тиды тышты ма лиѳш?
— Ындѳ куштылгы пѳлѳш.

Дѳзнавѳр 1-ѳн.

Йѳдым пышкыды лым вазын. Тагачы лывыргы кѳчѳ. Лым лотыргѳ мыра. Лым ѳдѳмѳтѳм ѳштѳш пиш йажо. Кого пѳрѳмѳн годым лымым мындыртышна, лым ѳдѳмѳм ѳштѳшнѳ, лым дон шултнѳ молы. Ик вѳрѳ лым выцкыж ылыы. Лымым мындыртѳн кѳшнѳѳт, ыжар сирѳм кайын колтыш.

— Анчыда, сирѳм ыжаргок!—манѳш Иван.

— Кыцѳ вара кѳлмѳдѳ?—манѳш, тимдышына гѳц йѳдѳш.

— Лым лѳвѳлнѳт кѳлмѳдѳ, — манѳш тымдышынажы.

Азымат тындонок лым лѳвѳлнѳ ак кылмѳ. Лым кого, киндѳ йажо лиѳш,—маныт.

Ма ѳчѳ лым лѳвѳлнѳ ѳштѳ гѳц ытла? Лым начкы рокѳш вазѳш гѳнѳ, киндѳлѳн йажо лиѳш? Кукшы рокѳш гѳнѳ? Кыцѳ тидѳм ѳтѳѳдѳ-влѳ, тѳтѳѳѳдѳ-влѳ попѳт?

Малын тидѳм тѳшлѳт?

Поран.

Мардэж, лымым пыргытэн,
кўшкэй пўртэн кузыкта;
корным йожтэн, поралнэн,
корны кэшым йамдыкта.

Иужгынамжы пирбїлā
ныр покшалны урмыжэш,
пўрт трувашты āзāлā
изи йукын мāгырāлэш.

Сарай вїлнї олымым
вужгā шāргā, пыргэдэш;
Корны кэшї эдэмлā
окнѧм лоч-лоч севāлэш.

Шўкшї пўртнā пїцкэмїш,
тошнан, йасын анчалэш.
Ма тїнь, папи, шїп шїнцэт,
ма тїнь сылыкын анчэт?

Папи, тā мардэж йукэш
тїньї, шонгы, сырлышыц;
тā шїдїр йук колыштын,
тэнгэ тїнь лаксыргышыц.

Папи, вуйэтїм луктāл,
сырлыш кāпэтїм бїрзāl;
тошты годшым шаналты,
йажо мырым мыралты.

Папада мырым мыра? Йамакым колта?

Тэл.

Цилā сандāлїкїм лым левэд шїндэн. Тўнї ўштї. Мар-
дэжāн. Эдэм шокшы портїш пырэн шїнцїн.

Кїртнї камакам олтэн шїндэнāt, ўштїжїмāt мондэн.

Мёскя, пйжашыпкыжы пырэн вазынат, амала: ўшты ак витярй, ыжгажы шокшы; пйжашыжымат эчэ лым мўдэн шын-дэн, мардэж ак уж. Кол выд пындашышкы валэн кэн, лывйрә лошкы пырэн вазын. Колымат ўшты ак уж.

Пирй дон морэнлән вэлы ёлымаш хударак. Эчэ орави дон караклан йасырак. Шужән, кижән каштмыла.

Кого ўшты годымжы орави-влә чонгештымашток тйнгйт, вилйт, кылмән колат. Тэлым оравин мырыжат сылыгын шакта: чэм-чэм-чэм! Колаш цацэм! манэш.

Кэкйн шайажы. (Эдэмлән попа.)

Кэк-влә токэт мйньым колтэвй,
тэнэ манаш шўдэвй:

„Пуры эдэм, пайан хоза!

ёлымашна пиш худа:

ўшты, качкаш укэ;

колаш мйндйр агыл.

Мол вәрэ кэашна вәрнә укэ,

иктат тйнь ганьэт пайан агыл.

Тыләнэт ма ўшаньшна,

сарвалаш тйньым шанышна.

Стёл вйлнйшы пыдыргыжым,

шоэн-шоэн изиш пйрцйжым,

мәләнна ак шу вәл? маньэвй;

тйндон мйньым колтэвй.

Тэл кач цэвэрбн ванчэнә гынъ,
пурын Ылән ләктнә гынъ,
ниш кого таум кәләснәнә;
иктә самылым,
тәдбн тәржым,
мә тәйләнәт Ыштнәнә.

Кавштавичәтым,
олмавуәтым
шукш-влә гыц ирәктнәнә.

Шыргым, нырым
йукна дон шижтәрнәнә,
тәйнбым мырына дон
сусуәмднәнә.“

Тәнгә манаш шүдәвй,
тәндон токәт колтәвй.

Молы вәрә Ырвэзй-влә кәк-вләм пукшат. Йорә кәгаэш
сыкыр пыдыргы-вләм оптат; анчат, тәйшләт. Тәат школыц-
тыда Ыштән анчыда.

Морән.

Морән кож ләвәлнй тәйргәштәләш. Кок лапажым вап
топ-топ сәвәләш:—Малыкаш үшты!—манәш.

Цыт-цут шактән колта: пушангы-влә пыдәштәлбт. Морән,
кылмән шынцын. Монбйр цыды-цоды чучын колта. Морән лацам

ушты налын. „Әх, Ылмашыжәт,“ морән шаналта: „кылмәт-ки-жәт, качтә шынцәт. Әдәм гың, пи гың, звәр гыңәт лүдәт, йыдшы-кәчбйжй цытбйрәт. Тәвә мары лишәшәт, кызыт шокшы пөртбйштй шынцйшәш ылы: кавшта кагылым шокшыньәк выжгә качшаш ылы; тугы ләктәш йыдалым нидын шындышәш ылы; амалаш камака вйкы күзән вацшаш ылы.“

Морән кәнбйжйм малын луды, тәлым ошы?
Кывам ошәмәш, тышләнәдә?

Тәл вадын.

Кәчбй мычкы изидир дон мадым. Кырыкым кузышым - вальшым. Лым шуашты пәрдәльбйм. Кид кылмән шынцйн, йал кылмән шынцйн. Пылвуй нөрән шынцйн. Кәчбй шыцмй годым токына толым.

Атьәм Шур гың шудым кандән. (Шур шуды дон шйргй шудыжым пәләм. Кыцә пәльбйлә?)

Тир пындаш сәвбйм рәән шалга. Мбнь пум пөртбйш намал пыртышым, кыртньи камака сага пиштышбйм.

Атьәм пырыш. Кыртньи камакам олтән шындышнә. Кыртньи камака тышол гань йакшаргән шынцй. Атьәм молы колым плошкаәш олтән шындыш, кыртньи камака вйлән шындыш. Мынь олтәм, охырам куәштәм. Күшй охыра тотлы вәт.

Вара кол ләмбйм качна. Ләм тотлы, таманьарат качкат. Пөрт шокшы, окня-влә цилә ливән кәнбйт. Цилән тыгыр вәлә шынцәнә.

Тәмдән атьәдә имньин кыш каштәш? Мам ровотайә? Тоньжы Ылмбй годым мам бйштә.

У солашты шынцйш полкышыт.

Вады лин. Марйа лымән тылык вәтй донь вәтй-влә погынен шынцйнйт.

Изи тылжы йыла. Платъа вёлнй ёрвэзёй-влә анчән киат. Стёл йёр, олманга вёлнй вәтй-влә шынцят. Хала гыц ёдёрәмаш вicktаршй толынат тёдём колыштыт.

Толшыжы „Крестьянка“ журналым лыдэш, лыдыжы сёмбнъ марла кәлэсэн пуа.

Цилән тырын шынцят, йукумат ак лыкәп, шёдёр йукушты вэлә шакта.

Колышт йангылэвй, лыдшыжат йангылыш. Лыдышты гишән папаш тёнальэвй.

— Лачок!.. Мә гишәннә сирәт вәт. Цилә лачокымок сирәт! манылдалыт, картин-вләжым вара анчат.

Вады шынцйш шоэшәт вәтй-влә токышты кәш тарвәнэвй. Хала гыц толшы ёдёрәмәшлән вәс вадат толаш шёдэвй, типкок погынаш сөрэвй. Вара кынцала-пандыштым нәлын цилән токышты кэвй.

Тәмдән сёнцйш полкы дон тәнгәштәрйдә: кыдыжы йажорак, малын?

Кәрш мастар.

Михалан әвәжй кәрш мастар. Тагачы Миколай-влә докы шйнцәш миән. Бидыр-влә погынэвы. Кынцалам шйдырәт, мырым мырат. Вара кәршйм кандэвы. Михалан әвәжй шактыш. Шуку сәмбй шактыш, Акпарсын сәмжй молы маныт доко. Михалан әвәжй шакталта, эчә тәнгә попалта:

„Кылтин, кылтин кәршйжй,
Пуры әдәмбй парнәжы,
Кукшы кожын ханәжы,
Йорга шарыкын шолжы.

Миколай колышт шйндән, акат тәрвәнй. Вара эчә Михалан әвәжй сағнок шагалыат, анчән цалга,—кыцә Михалан әвәжй нарнә-вләжй дон кәрш кыл-вләм ыдыраләш.

Кәрш шактымым колында? Кәршйм ма дон бйштәт? Акпарсым колында?

Йалахай. (Мыры).

Ә, шука Михала, ә, шука Михала!
Куд олак пөртйшты шйнцйшйцәт,
Куд пәл-йыдалым бйштйшйц.
Йаләш чийш шагалыцат,
Иктйжй кужй, вәсйжй мытык.
Ә, шука Кйтйри, ә, шука Кытыри!
Куд олак пөртйшты шйнцйшйцәт,
Куд пәл-шйдырйм шйдыршйц.
Йалванды йалдаш шагалыцат,
Куд тагатам бйштйшйц.

Шйсй әдәм вады кыт мычкы манбар йыдалым бйшта? Манбар шйдырйм шйдырә?

Тышты-влә.

1. Чонәштә—кәк агыл, урмыжәш—пиры агыл.
2. Цыл-зыл, мыл-мыл, охак, тйхәк, тйхләви.
3. Ёдым комды лбвәлнй цылцйк мыралта.
4. Кйртнй йәнгән пум качкәш.
Кйртнй үшкүжйм пукшәм, пукшәм со ак тәм.
5. Изи пи опалта, опалта, пынжы вилынок мйә.
6. Пылтик-полтик ши салтак.

Ма лимбйжй: мардәж, лым цылгыжәш, үшты годым имнй йал мыра, кыртнй камака, тулымы, йалдымы.

Шйдырмй гишән, йдыалым бйштймй гишән махань тышты улы, ашбндәрбдә.

Потыкә шайа-влә.

I.

Цыник цорик Тарашныр.
Йолык мәлык Йоласал,
Кымык комдык Камаканыр.
Потыкәэт, масакәт,
Масак сага лаксакәт.

II.

Чыклитәрәм, чыклитәрәм,
Чыклакам, чыклакым,
Кукшы пьсыман Өдөт,
Цыгак пачан Овоть.

Атьәм пазарыш каштын.

Атьәм пазарыш каштын. Вьрән-вләм выжалән. Кьбрәсиньым нәлбн, санцалым, сакырым.

Атьәм со вьрәнньым пьтйрә. Вьрәнжй кәә,—манәш токо. Вьрән пьтйршй шукок агыл: пьтйрәш стан молы кәләш. Тәлбм мацала вьрән-вләм пьтйрә, кәнгжым мушыным. Мушын-жым пьтйрмьжй годым пиш муш пырак шагаләш, йажо пәшә агыл.

Шопым вәкьлә урам, садовньам пидәш. Тидыжы шулды пәшә,—манәш токо. Пидшй шуку.

Урам ма дон пидйт? Солаштыда махань кид-пәшәм эчә йштәт? Махань хәдйр вләштй?

Ровочи дон хьрәсәнь икты вәсы гыч пасна ылән ак кәрдәп.

Ровочилән киндй, пай тури качкаш кәләш. Тидым цилә хьрәсәнь пуа. Хьрәсәнь киндым үдә, турим шьндә, вольы-кым урда.

Хьрәсәньлән сарла, сә, плуг, сакой кьртньи хәдйр кәләш; вуйәш йалышташ савыц, чийш увш, чай, сакыр, спичкә, кьрә-син, шавынь. Тидым цилә ровочи-влә йштәт завотышты, халашты.

Хьрәсәньбн киндйжй шачәш гьнь, шулды гьнь, хьрә-сәньбат улан лиәш, ровочиәт куштылгын ылә.

Ровочи-влән шуку выжалмы хәдйрйштй лиәш гьнь, ровочиәт улан йлә, хьрәсәньәт куштылгын йлә, — кәрәл хәдйржй лиәш.

Хала гыц пасна сола Ылэн ак кэрд, сола гыц пасна хала Ылэн ак кэрд.

Хала дон сала.

Киндѣ шачдымы ин, Совет власть, шачмы вѣр гыц шачдымы вѣрыш, киндым нѣгѣаш шүдэн. Нѣгѣаш пиш мѣндыр, таманьар шүдѣ уштыш. Имньи дон нѣгѣашыжѣт шуку ак ли. Киндѣ миэн шомѣшкы шужѣнѣт калат. Иара эчѣ, кѣртньи корным Ыштѣнѣйт, сир-пырохотым, вагон-влѣм ровочи-влѣ Ыштѣнѣйт. Сир-пырохот, кѣашыжѣт пиш чѣнь кѣа: ик цѣшыштѣ имньин кѣчы мычкы кѣмѣжѣм кѣа. Шѣрви, кѣртньи корны укѣ годым, шуку эдѣм шужѣн колѣнѣйт: ик вѣрѣ киндѣ шачын гынѣѣт, вѣс вѣрѣ киндым нѣгѣен кѣрдтѣлыт.

Ровочи гыц пасна хѣрѣсань Ылэн ак кэрд.

Налог малын кэлэш.

Миколай дон Вайсу пөртөштөй вапкыла мадыт, мѳнгэш-аньэш кыргышталыт.

Шуку тѳнгэ мадэвѳ. Атьяжѳ пырыш. Аважы.—Скотыш шудэвѳ, налогом погат,—манэш,

— Оксаэм чѳдѳрѳкѳш, вара кыцэ бѳштѳмлѳ?—манэш
Миколайын атьяжѳ. Миколай атьяжѳ гѳц йадѳ: „Налогшым малан погат?“—манэш.

— „Казнашкы“, манэш атьяжѳ. Тѳвэ вапкыла мадмаш-тыдаат казна улы, казнадэ мадаш ак ли. Бѳлѳшѳт казнадэ ак ли. Тѳвэ школыдалан пу кэлэш, тымѳньѳштѳ книгѳм, пумагам нѳлѳш кэлэш. Учѳтѳыллан жалованѳя кэлэш. Кашташ корным тѳрлѳш кэлэш, кѳвѳрѳм бѳштѳш. Кѳртнѳи корным бѳштѳш, пырохот-влѳм, завод-влѳм. Салтак-влѳм пукшаш - йукташ, чиктѳш кэлэш. Пичѳлжы молы кэлэш. Халыкын, кукижѳн-шѳн, молы роскотшат пиш шуку улы. Тѳвэ солана изи вѳлѳ гѳнѳѳт, роскотдэ ак ли: кѳтѳзѳм тарлѳш кэлэш, шѳѳргѳ оролым.

Тышты-влѳ.

1. Њыги-нѳыги нѳиѳкѳ, шѳртнѳѳкѳ да йѳвшѳка.
2. Йѳнак, тѳйѳк, парсын тѳйѳк, кутѳи-мутѳи, куд йѳжѳн, нѳыги-нѳыги, нѳыгака, шѳртнѳѳкѳ дѳ йѳвшѳка.
3. Пѳтѳѳрѳн ѳвѳжѳ пѳйѳи.
4. Кок бѳзам ик кѳлѳмдѳштѳ.
5. Кѳртнѳи-кѳк алаша муш пачан.

6. Изи, мыгыр, цилä нырым пйтäрä.

7. Папаты пун, Савылы äвшäтын.

Кэлэсбимбжи: оксан шүәш, пйлыш тәнә, полдыш, калыц, им, сарла, шужыль.

Махань окса-вләм ужында? Маньар налогода? Кү гыц кыцә нәлыт—пайан гыц, нәзәр гыц, пәнә бштән кәрдтымб гыц молы? Тидым йадта.

Кэлэсбим хәдыр-влә дон мам бштät?

Кыцә кугижä гоным налогом погәнйт, лым оксам шинйт.

Стюнан äтбäжб, Санкан Иван, пайыштәш.

— Мынь изи ылам ылы,—манәш. Иккәнә тәлым, вады рймәлгбн, äтбәм дон камака вйлны кәна. Пөртнә ұштат, брәләш кузалынна. Тәвә цунгә шакта,—йбнгйләшкбй вала.

— Правльәнски-влә валат—манәш äтбәм, йбнгйл йужышым пälä; йәнжбй пыдыранән кәш, пырт-пурт кынбйл-колтыш.— Лым окса поктылаш толыт, эчә оксаәм ак ситб,—манәш, ойхыра.

Шукат бш ли—окням шут-шут сәвälәш:

— Скотышкы! Лым-оксам! манәш, тәсätнбйк сбгбрә. Äтбәм скотыш валыш.

Äтбәм скот гыц сәрнән толыт, äвәмлән шайыштәш:— Йыла кого,—манәш:—скотышкы оксадорк мишым. Ильивак Павылым, Иамбатыр Иваным, Михивырым, Изи Васлым, Ходор Иваным пылвуй мычан, пырса вйлән шбндәнбйт. Эчә кид йбдә кбрпбйцбй кычыктәныт. Сбдäтбйл пылвуй мычны шбн-цбшбйм книгäжбй дон вуй гыц шәләш,—тбдбй шыралт вазәш. Радм лоцкән кәä. Шудаләш, йалым ташка, лүдбйктä. Иргодым лыкташ сбрät,—манәш äтбәм.

Иргод ли. Лачок тбнгальвбй. Тылып-вләм, ыжга-вләм, сымаварым, түшäк-влам, кбпцбйк-вләм намалыт. Ватб-влә мәгбрät.

Вәс пачаш эчә правльәнски-влә хирнән тольвбй. Ти гәнәк түлдбймы-вләм питбрәш нәнгәш толыныт. Кыдыжым нәнгәнбйт. Кыдыжы кодыныт. Сымион Иван док пырәнбйт. Сымион Иван тыгыр вәла, цәрä йала шынца. Лачок, нәзәр.

— „Йаләтбйм пид“! — маныт. — Йыдаләмät, бштбрәмат укә,—манәш Иван.— „Бннә мижгәмбйм чи!“

— Мижгәмәм укә, шарык вйлнб.— „Вара түгбжбй кыцә лäктät?“—Цәрä йала,—манәш Иван:—пулан, шудылан эргәм каштәш.

Иван тбнгәок кодын: цәрä йаланым кыцә нәнгät?

Хилип Захар шу агыл ылын, колаш цаца. Уратныйк пырэн шагалын, Захар камака вѣлнѣ охлэн кий.

— Вaлы!—манэш уратныйк. Захар кичкѣжэш вѣлѣ. Уратныйк Захарым йалжы гѣц кычалѣшат, ұлык шывшыл валта: Захарын вуйжы вѣлѣ приступка ханга-вләм кулдыгә вѣл вала.

Захар сэдәрѣштѣ йошт винэн вазын, йѣлжым чымалта, бѣндә кола. Захар вѣтѣ олымлан кыргыж лѣктѣн. Олымым шәрэн шуэн. Захарым олым вѣлан пиштэн.—„Эх, Захарэм, ындә колэт гыцә? манэш: йажон бѣләннә ылы“ Мәгбѣрә. Уратныйк ужэш, йыла ак йары. ыбләрәк түгѣ.

Кого Лѣксә комакапкы пырэн вазын. Вѣтѣжѣ камака хангам чұчын шѣндән. Лѣксә кѣчәләш пырат, Лѣксә укә.—Лѣксәэт кышты?—маныт.

Скотыш кән,—манэш вѣтѣжѣ. Тѣнгәок Лѣксә ытлән.

IV.

Пайан Одрәкәлән вѣлѣ тѣнәм бѣләш пиш йѣн ылы. Лѣм-окса кәлѣшәт, нәзәр-влә улы-укәштѣм закладәш шуат; шарыкыштым, ышкалыштым пәл цәнә донок пуат; оксам күслат, вара кәнжы гач Одрәкәлан такәшпәк ровотайат. Одрәкә кайынок пайа. Хилип Захар-влә кайынок нәзәрәмбѣт, кѣчә молы каштыт.

Правлѣәнски-влә Одрәкән тосыжы ылыт: нѣнѣм пукша-йукта. Нѣнѣштѣ судышты молы Одрәкәлән палшат, вѣлән кодат.

Йанвар 9-шѣн.

Атѣя докы.

Изи Митрин атѣжѣ тама ти лошты, шужаш попаза гѣнѣят, цилә ак ситѣ гѣнѣят, со сусун каштәш. Авәжылән тәнгә вәлә пона:—Тырхал доко, „бѣшкәжѣ“ докы вәлә миэн шоашна кәләш, цилә йән вәшт улы-укә йасынам кәләсэн пуәнәят, ынгыла, мälәннәят йажо бѣлѣмәш лиәш,—манэш.

— Тәнгә ылтә,—кышәц вара кугижә мәнмән йасынам пәлә? Тѣдѣлән йори иктәг ак кәләсәп сай.—Мәжѣ тѣдѣн докы, туан атѣя докы мимѣ ганьы, миәна вәт!..—манэш аважѣ.

Йәләт Митри-влә док пырышы-влә тәнгәок попат.

— Тама лишәшлык, бѣлѣмәш вәштәлтшәшлык,—ма лиәш, тѣдѣжѣмок Митри ак пәлѣ, эчә изирәк.

9 йанварын, рүшәрнән пәшәзй-вла цилан кугижә докы кәаш линйт. Кугишыгәчй вадәшйжй йыд в шт кого празныкәш йәмдйлмй гань йәмдйләнйт.

Ирокок Митрин атьажй пыразнык гань йажон чиэн шйндән.

Митрият пашкуды брвэзй-влә дон, хыть ма дә, кугижә анчаш кәашок сөрә.

Ушты айаран кәчй ылын. Олыця-вләштй халык каштәш. Кугижә бйлмй олыцяшкй иктымәт ак пыртәп, пичәлан сал-так-влә шалгат.

Халык „Алксандровски“ сад докы погынен шагалыныт. Кугижә гишән попат: „Пуры“ вәт, цила йасынам пәлән шөешат бйлмәшнам куштылта.

— Тырхашат ок лият вәлә вәт толынна, колы ак ыгылы вәл?

— Мә атьәпә докы толынна вәт...

— Ак мыскылыгыты. Мә бнбәнән толынна...—маныт халык лошты.

Туан атьәәт пульы дон анчән колтән.

Тәвә цилән лүдбн колтымы ганьы лин колтәвй.

— Бүмпалны лүят!... манын тәгү сьгьбрәл колтыш.

— Алталәт. Мам такәш халыкым пыдыратәт вара?—маныт ваштарәшйжй.

— Ам алталы, лачок,—манэш тыдыжы: —халык икон-влә дон, кугижан патрәт-влә дон моло, кугижан пөрт докыла кәә ылы... Ниньм тьшәкән цудыгә лүәш тьнгәльэвй. Маньары әдәм колән вазын... Шьлдок тишәц! Мам вычәдә вара?... Ай колынәда?

— Тьштй вәсй сьгьрә:

— Халыкым алталаныт! Халыкым литьмәш шуку пуштын пиштәнйт,—манэш.

Тьшәк цилән йьрвәш тәрвәнән кәвы, саслат.

— Мам вара лүлмьла? Халык выреш толтә вәт, тырынок шалга,—маныт.

Кугижан йлбм ольцәштй тәвә тütүк дон сьгьрәл колтәвй, әдәм-вла цилән йьвышт лиэвы.

— Ләктйт вәгәт!...—маныт йрвәзй-влә. Йрвәзй-влә цилән садпичй тьрйш кьргыжәвй; пичй вьлкьн, пүшангы-влә вуйыш кузаш цацат.

Изи Митри укш кьц укшыш ыдыркала, танжьләнәт кузаш пәлша.

— Йыләрәк кузы, ләкмьштйм ана уж лиәш... Кугижәжй тьолгыжәш вәлә—ләктәш вәл... Ужтә кодаш йнжй ли! Улнй халык шоләш вәлә... Салтак-вләжй мыжырын, мыжырын шагал миәнйт.

Тәвә офицәржй сьгьрәл колтыш: „Смирно!...“ Кын шьшкьлтйдә... Шәләнйдә, кәда токыда!—манэш.

Салтак-вләжьлән тырын лиәш шүдә. Салтак-влә цилән пичьмәнгь-влә гань шалгән миәт, ик йукат укә.

Офицәр саплым лыктәшәт эчә халыклан сьгьрәл колта:

— Шәләнәш шүдәм, йьләрәк!.. манэш.

— Халык вәржй гыц акат тәрвәнй, шьдәшкән шьнцьн; цәкнәшйжәт вәржй укә.

Тьшәкән эчә тütүк йук шактән колтыш. Салтак-влә цилән пичәлйштйм лүктәл шагаләвй. Малы тәнгә йштәт, халык нымат ак пәлй.

Рошт!—салтак-влә лүән колтат. Анцылныш әдәм-вләжьм шькш мүдән шьвдә. Халык цакнән колта. Лым вьлнй әдәм-влә кнәт, кыдыжы аваланылыт. Ньнйм, кьргыж-кьргыж миән, пичй тьрйшкь намал-намал кәат.

Лым дон кү маклага-вләм офицәр вьлкь халык логьцьн шулташ тьнгәльэвй: тышәкәнок салтак-влә офицәрйм әрән шьндәвй, шулташ йш пүәп.

Тьшәкәнок салтак-влә эчә лүән колтәвәт—халык цилә вәк кьргыжаш тьнгәльй.

— Кымшы гәнә лүмькьштй, мәгьрйм йук-влә шакташ тьнгәльэвй. Пушангы вуй гыц кым йрвәзй кән вәзәвй, кыдыжы күшьцок лым шуашкы тьргәт.

Тьмьрйм шиаш тьнгәльэвй...

Эдэм-влә саслән-саслән шамдә кыргыжит. — Йардымаш-влә!.. маныт.

Садпичь кӱргӱштӱ, пұшань лӱвӱлнӱ, ик ӱрвӱзӱ изи Митрим шокшыжы гӱц ӱрзӱл-ӱрзӱл колта — сьгӱрӱ:

— Кӱнӱбӱлмӱ... Мам киэт? Пуштын шуат вӱт... Митри, алмӱ кыргыжына!.. — манӱш. Кӱнӱбӱлтӱн ак шокты — кыргыжӱш.

Пӱшӱзӱ-влӱ куғижӱ докы ӱнӱӱнӱн кӱнӱт. Нинӱм колыштӱтӱшӱт, йасы ӱлӱмӱшӱштӱм изиш куштылта, машанӱнӱт. Куғижӱжӱ ӱшкӱ дворӱцӱшкӱжӱ шӱлӱн шӱнцӱнат, салтаклан пӱшӱзӱ-влӱм пульӱмӱт дон лӱӱш вӱлӱ шӱдӱн.

Пӱшӱзӱ-влӱ тынӱм ижӱ куғижӱн худажем цаклӱнӱт.

Куғижӱм поктӱн колташ, ӱшкӱ ӱлӱмӱшӱм ӱшкӱ тӱрлӱш шанӱнӱт, тидӱм хоть мада ӱштӱш сӱрӱнӱт.

1917 ин, октӱавӱр тӱлзӱн ти сӱрӱмӱштӱм ӱштӱн шоктӱнӱт. Куғижӱм лыктын шуӱн, Совӱт властьым ӱштӱнӱт.

Ленин.

(ӱрвӱзӱ-влӱн сиримӱ гӱц нӱлмӱ)

1924 ин йанвар 21-жӱн, вадӱш Лӱнин колӱн. Лӱнинин колымыжым колымат пиш ӱжӱлӱн чучы. Лӱнин гишӱн пӱрвиӱт колынам ылы. ӱзӱм молы шайыштӱш ылы.

Ленин пиш йажо, кого ышан эдем ылын. Ленин нэзэр халыкым жалайэн, йаратэн. Ленин тумайэн-тумайэн—ти кого мбшкбрән-вләм чымэн колтышаш—манын; кугижажым молы лыктын шушаш: паша эдембн вбр йушбй бнчбй ли; паша эдем бшкэ вольажы дон блбжбй.

Шанымыжым нэзэр халыклан шайыштац тбнгальн. Нэзэр халык шамакшым колыштын. Халык пыдыранаш тбнгальн. Завотышты молы ровочи-влә забастовкым бшташ тбнгальнйт.

Жандарм, полици Лениным ороленок каштыныт, кычаш пацәнйт. Ленин нбнбй гбц шблбн каштын, йбвбрт тымдэн.

Лениным соикток вара кычәнйт, кызаматыш питбрәнйт, вара Сибирбшкбй колтәнйт. Вара Сибир гбц толынат, вэ кидышкбй бләш кэн. Тышэц шанымыжым сирән-сирән колта ылын.

Кугижам лыктын шумыкы Ленин толын. Төрөк попаш тбнгальн—нбэмбц дон кбрэдәләш цәрнбдә,—манын. Бшкбйм-нән йардымаш-вләнә шуку улы, нбнбм сбмбрәш кәләш; кугижа йых гбц, пайан хожа йых гбц ытлаш кәләш манын.

Пайан-влә, буржуй-влә Лениным пуштнәштбй молы ылын. Соикток салтак дон ровочи-влә Ленин вэку линбйт. Шудбймбжым, попымыжым цилә бштәнбйт, блбмашцбй вашталтәнбйт. У властьым, Совет властьым штәнбйт.

Вара пайак вәрбц шалгышы ик бдбрәмәш Лениным лүэн колтән. Пуштынжок кәрдтә. Ленин шуку хыворайән вәлбй. Вара парәмбн. Эчә халык пашам вуйлалтән шалгән.

Ленин халык вәрцбн шуку орлыкым ужын, когон шанән, пыт шалгән. Тындон, цаткыды эдем ылыт гбнбәт, шуку блән кәрдтә: 54 иашок колән.

В. И. Лениным таймы.

Тагачы Лениным тайэвы. Мбнбәт таймашкы анцыцок кәәш шанән шбндәнәм. Ирокок кбнбблбмәт, Свәрдловын хала-йонбш кәшбм.

Тэвэ ончэм, йакшар пылак-влә дон ружгә вәл толыт. Союз пөрт докыла халык кәә чотымаш. Йакшар пылак-влә сага шим ләмда-влә кәчат, ләмдәштѣжѣ Ленин гишән сирѣмѣ. Тэвэ йакшар коропым намалыт — Лениным. Йакшар хала-йонгышкыла кәшнә. Таймы мырым корны мычкы шактән кәвѣ.

4 цәшѣн коропым мугиләш валтән шѣндәвѣ. Пушка йук мѣгырәлт кәш. Цилә С.С.С.Р.-шты 5 минутәш цилә пәшә царнән колтән: цилән Лениннам, вуйлалтышынам кодылынна.

Москоа Ӏрвәзѣ сирмѣ гѣц сәрѣмѣ.

1917 и годшым әшѣндәрмәм.

Швәйцари гѣц пѣтәриш парты дон толна. Тѣ партышты Ленин ылыы, Крупская, Зиновъев, молы. Сир-пыхот дон толна. Вагонышты кәәш пиш йажо ылыы, сусун толна. Станцы йѣдә музыка дон, йакшар пылак дон мә ваштарәшнә ләктѣт. Бѣшкә кугижәнѣшнә границәшкѣ миән шомыкы, мѣнѣѣ жандармым ужымат, лүдѣн колтышым. Швәйцариштышѣ гань агыләп. Цилә сагашы улы-укәнәм анчәвәт, пропускым пузвѣ. Ленин-халашкы йѣдпәл гадым толын шона. Тѣштәт музыка дон, пылак дон ләктәвѣ. Кидѣшкѣ нәльзәвәт трибунышкы, попымы вәрѣшкѣ, намал кәвѣ. Ленин толмыжылан пиш сусу линѣт, Ленин дон ирок йәктә попзвѣ, Лениным чәсләвѣ.

Поговский Роба, 12 иаш, сирән.

Совнаркомышты Ӏрвәзѣ-вләлән Ӏштѣмѣ пыразнык.

1922 ин Совнаркомышты Ӏрвәзѣ-вләлән пыразныкым Ӏштәнѣт ылыы. Мѣнѣят миәнам.

Ӏрвәзѣ-влә цилән погыныкы тымдышына: — Владимир Ильич Ленин ләктәш, — маньы.

Мә сусу лин колтәнна, Ӏндә цырткә вычәнә вәлѣ. Тэвә Владимир Ильичат ләктѣ. Мә донна попаш тѣнгәлѣ. Попән-попән ваштыләш молы. Мәят ваштылна, тамам попышна молы доко. Вара кидә-кидә кычышнаат, мадаш тѣнгәлнә, йыр сәрнѣшнә. Ленинат сагана сәрнѣш. Ленин шутгам Ӏштә, ваштылта, Ӏшкәят ваштыләш. Пиш сусун пыразныкым әртәрѣшнә.

Вараат эчэ Лэниным Крэмль көргыштѣ таманьар гѣнѣк
ужынам. Иккѣнѣк ѣтъѣм дон коктын кѣнѣ ылы. Лэниным вѣш
линѣ. ѣтъѣм дон кидѣм молы кычыш.— „Тидѣжѣ кѣ вара?“
манѣш, йадѣш.— Ыдѣрѣм,— манѣш ѣтъѣмжѣ. „Коммунист сай?“
манѣш Ленин, йѣралта.

Почѣшыжы Лэниным колшым ужынам. Коропышты киа
ылы, Сойуз пѣртыштѣ. Сѣнцѣжѣм кымѣн шѣндѣн, ѣндѣ ак
попы, ак ваштыл. Лэниным анчѣн шѣндѣнам, пиш жѣлѣн
чучын колтыш, мѣгѣрѣлтѣн колтѣм вѣлѣ. Мѣгѣрѣш йажо агы-
лат вѣлѣ, ѣшкѣмѣм кычышым, шѣм мѣгѣрѣ. Молы-влѣ, шуку
ѣрвѣзѣ-влѣ мѣгѣрѣвѣ.

Адрѣанова Галѣ, II наш, сирѣн.

Ленинлан.

Ленин кугузана,
Йаратымы тѣотѣинѣ!
Тѣнѣмѣм шанѣн попѣнѣ,
Тѣнѣмѣм ѣшѣндѣрѣнѣ.

Йѣлѣм шанѣн ѣлѣнѣт,
Ышкѣмѣтшѣм мондѣнѣт.
Йѣллѣн пурым кѣчѣлнѣт,
Йѣсым ужын ѣлѣнѣт,
Ленин кугузана,
Йаратымы тѣотѣинѣ!
Тѣндѣн ѣшѣндѣрѣнѣ,
Тѣнѣмѣм шанѣн попѣнѣ.

мл
по
ку
цо

Лениннә колыш.

Колыш анцыц кәшбәнә,
Ләниннә, вуйлалтышна,
Ирбикбим кычәлшбәнә,
Халыкым шижтәршбәнә.
Колыш тәнгә Ләниннә,
Корным анчыктышына,
Сотыш мәмнәм лыкшына,
Тымдән шалгышына.

Фэвраль рэволюци.

Кугижәм лыктын шумы пыразнык.

Фэвраль 25-шын.

Тәнгәчбй вадәш митинг ылыы. Сала гбц мары-влә, вәты-влә,
млойәц-влә, бдбр-влә школыш погыневбй.

Пбтбр Иваныч, тымдышына, кугижә лыкмы гишән
попыш.

— Пәрви халык кугижәм бшкә шагалтән,—манәш. Вара
кугижә халыклан хоза лин, сбрбм нәл шбндән, халыкым
цораш сәрән. Халыкым пбзбрәш полшышы-влә зәмльәм, хбрә-

сәнь-вләм шәләтәш тәнгәлән. Тәнгә пайарнә-влә линәт. Халык кугижә ваштарәш бнчәи шагал манын, халыкым со алталәныт: кугижәм со хывальәнәйт; кү орла гынә, тәдәм кызаматыш питырәт ылын, пуштыт ылын.

Халык алталт шон, шукыжы кугижәлән со бнәнән, әтә вәрәш шотлән. Пайарнә-влә, кого хоза-влә, польицы-влә вәлбә пәзбәрәт, машанән. Кугижәм алталатат, кугижә ак сәнцәт, халык орлана, машанәнәйт.

1905 ин, йанвар 9-шын, Пәтәрбургышты ровочи-влә кугижә док каштыныт, завод хоза-влә выкбә вуйым шийәш.—Кугижә пәзбәрәш вольам ак пу,—маныныт. Поп Гапон нәнәим когон бнәнәндәрәи шәндән. Икон, хбәрәстә-вләм нәлән кәнәйт. Попат сагашты кән.—Пуры доп толмынам кугижә ужжы,—маныныт.

Кугижә ровочи-влә доко ләктә, аражымат койыктыдә. Тыды ровочи-вләм лүлаш шүдән; казак-влә имнәи дон ташкәнәйт, нахатка дон лывшәнәйт. Таманбар шүдәи әдәмәим пуштыныт.

Тынәмшән ровочи-влә кугижәлән бнәнәнәш пырахәнәйт. Вара тәнә мыраш тәнгәләнәйт!

Кугижәм, йымым вычаш укә,
Битараш мәннәм ак толәп.
Бшкыләннә вәлә уанәнә,
Бшкәимнәм бшкә ытарәнә.

Хбәрәсәнь-вләжәи нимат колтәлытат, нимат сынцыдәлытат, со бнәнәнәйт, Казәтәш нимат сирәш ак ли ылы, попаш ак ли: нитбәрәт, пуштыт. Лыдынжат ак мыштәп. Вара Гәрмански война годем ижы салтак-влә кугижән худажым паләнәйт.

Вара кугижәм лыктын колтәнәйт.—Воксәок кугижә бнчәи ли. Бшкыләннә бшкә хоза ылына,—маныныт.

Тәнгә бшкә ырыкшәи дон халык бләш тәнгәлән, халыклан йарал закон-вләм лыкташ тәнгәлән. Тәнгә Совәтски власть, халык ырык лин.

Совәт власть курымәшок лижәи!

Мола сандәлбәштәт Совәт власть лижәи!

Тәгә манын тымдышына шайажым пәтәрбәш.

Вара солана салтак, Митрин Иван, попыш. Тыды кугижә лыкмы годем службашты ылын. Кыцә кугижәм лыктыныт, тәдәм шайбәштәи.

Вара әчә Сидуш Васләи попыш.—Лачок, мә кугижәлән бнәнәнән бләннә, манәш. Йымы вәрәшок шотләннә. Орлән попашыжат сулык лиәш, машанәннә. Цәркбәштәи поп-влә кәчбәнок кугижәм ашбәндәрәт, кугижә вәрбәц йымыдылыт; йымы кугижәм колшташ шүдән маныт, йымы книгә гыц лыдыт. Нәнәи тымәншәи-влә ылыт, мә тымәнәдбәи-влә. Ороды-вләәтәим

алталаш йөн. Пәрви мынь, поп-вләлән Ынъянән шьндәнәмәт,
цәркәйш пиш каштам ылы. Кәзәйт ындә, алталмыштым пәлән
шомәт, воксәок ам кашт; йымы книгә-вләштәләнәт нымат
ам Ынъянәй — тәштәт алтанцьк.

Пәрви тымәнмәш.

Мары йәйләм йәирәнәйт.
Мары йәвзәйм вырсәнәйт.
Марла книгәм лыктәлыт,
Ышым нәләш пүтәлыт.
 Рушла вырсән мыштәнәйт,
 Рушла книгәм лыдыныт,
 Бдырән кәнәйт вашток,
 Пижтә вәләй йашток.
Школыш лүдәйн каштыныт,
Кольәнкәшты шьнцәнәйт.
Нымат пәлән кәрдтәлыт,
Цилә мондән миәнәйт.

Кәзәйт тымәнмәш.

Школыш сусун каштына,
Мырән, мадын йләнә.
Цилә пәлән кәрдәйнә,
Куштылгын тымәнәйнә.
 Иктәт йәйршәй укә,
 Иктәт вырсышы укә;
 Пурынок цилән тымдат,
 Бәшкәймәйн ганьок сәмәләт.
Бәшкә йәйләм дон тымдат,
Анчыктәнок пуат,
Цилә йәштән анчыктат,
Кайынок ышым пуат,

Мары ныцә кугижә гоным йлән.

Мары мырым мыралтән,
Ойхыралын шүләлтән:
Бләшәйжәт ак ли,
Колашыжат ак ли.
 Становойжы лүдәйктә,
 Кызаматыш питәйрә;
 Попшы хат дон лүдәйктә,
 Колшаш, тырхаш шүдә.

Нээр гыңын кырыт,
Пайанланжы пуат;
Укэм цэрәп кодат,
Буржуй-вләлән йөрат.

Ылөт гыньәт, йасы;
Колөт гыньәт, йасы:
Пайанланжы райжы,
Незэрланжы хатшы.

Пөрт гишән, ылыш гишән.

Тышләш, пәләш.

1. Салаштыда магань пөрт-влә? Цила пун, кырыңынәт улы? Ма сәмын пунжы йажо? Ма сәмын кырыңынжы? Пөрт-вләм ма дон ләвәдыньт? Кыдыжы йажо? Пу пөртүм йыштәш ма-ма кәләш? Махань мастар-вләм тәрләш кәләш? Сирьдә. Кырыңыц пөртүм йыштәш ма-ма кәләш? Махань мастар-вләм тәрләш кәләш? Сирьдә.

2. Солаштыда пөрт-влә кыцә сынцәт? Кәчылән мәлыц тупынь? Окняшты маньары? Күн пөрт соты, күн пөцкәмыш? Кыдыжы йажорак, малын?

Кәчы сотәш цилә цәр шукш йамәш.

3. Ик әдәмлән 16 квадрат-аршин = $11\frac{1}{2}$ квадрат метр сәдйрә кымдык вәрәштәш кәләш. Тынәм вәләш шүләш йонгата лиәш. Тәнгәштәрән анчыда: тәмдән пөртүштүдә тинәрүн шөәш? Форточкам малын йыштәт? Күн пөртүштү форточка улы?

Салаштыда кү өлвәлнй вольыкым урда, кү ак урды? Кыдыжы йажо? Малын?

4. Качкаш шолташ, киндөм куәштәш, кыдыжы йорә пасна пөртүм, шайыл пөртүм йыштәт. Кыдыжы цыланым вәлә йыштәт? Кыцәжә йажорак? Кыдыжын пөртүштү шукы кыдәж, кыдыжын лач цыланжы вәлә. Кыцәжы йажорак? Күн солаштыда шайыл пөрт улы (5 стәннй пөрт?) Күн шукы кыдәжән?

5. Сәдйрәм малын чйәлтәт?

6. Малын кок пачаш окням шбндәт?

7. Күн пөрт шокшы, күн үштү? Йодта, малын?

8. Махань камака шокшы, йадта.

9. Кыдыжы пум шукы олта, кыдыжы чбды пу донок камакажым кырыктә. Кыцә олтән мыштымла? Кукшы пун сйлажы шукырак, әлы йлыкшы пун?

10. Күн пөрт маханьы, планыш возыда. Амәсан, окнян камакан кытлажым анчыктыда.

II. Күн пөртшй, сәнбыкшы, кләтшй сарайжы, кудыжы кыцә сйңцә, планыш возыда. Кышак мам онтат, мам урдат, сирйдә. Күн мажы—сарайжы, витәжй моло йажо, күн худа?

Кыдыжын сарайшкй, витәшкй вйд пыра, начкы, кыдыжын кукшы. Малын вара? Начкыжы йажо, кушкыжы?

Патя витә пасна улы? Цйвйм кышты урдат? Комбым, лыдым? Саснам? Махань витәштй йажон йләт?

Момоца күн махань—камакажы труван, трувадэок? Кыдыжы йажо?

Блйш ләвәшйм ма дон ләвәдйт? Кыдыжы йажо?

Ньэмыц Стьопанын пөртшы.

Ньэмыц Стьопан вәлә йләлтән колта! Пөртшй, молы—анчашат шйшйл. Мары лошты тыхән пөртшй укәят. Эчә тәнә вәлә шйндән. Кашмаштыжы ужынат тама, тыхәнымак, шанымыжымок йштән, Пөртшй кого—4 войчыкат угла, торәшыжй 3 войчык, вйц стәнән, кйжгй пырәнбан. Кым монгырыштат окня вәлә, цилажй 7 окня пзи амаса гань ылыт. Окня налишникым, карнизым моло тйрлән шйндән, анчән брәт. Нигыштат тэхәнйм ат уж: шарпан тйрйм йштән, чйәлтән шйндән—йакшаргын, симсйн, нарынцын вәлә кайәш. Пөртшйм нәрәйән шйндән—әрвәтй гань.

— Кыцә тәнгә йштән шоктән,—цилән попат.

— Ма цилә сәмбйнь кид мастар ач,—маныт кыдыжы эчә: йшкэок плотныйк, столбар, йшкэок чйәлтйшй. Пләкыштәт блмбйжәт самынь литә.

— Мә ганьна оксажымат йүн ак колты—маныт кымшыжы.

— Стьопан пөрт көргйжәт йәлбн гань агыл: качкыншполтым кыдәж пасна, шайыл пөртшй, шйрәм молы нйгынамат анцыл пөртйшкй ак пыры, со йонгата шұлыш. Анцыл пөртйштй кйдәж-влә. Стьопанын пәшә йштйм кйдәж пасна, амалмы кыдәж пасна, изи-влән пасна. Сәдйрә чиалтән шйндймй, кәчынь начкы савыц дон йштйлйт, ирәнок урдат, пыракат укә. Изи-влә ирә сәдйрашты пачангылыт. Чивыкла, поганьала мадыт, тарванш дон пөртйм, молы йштәт.

Стәнәштй картин-влә кәчәт. Бйрвэзй-влә анчат, картынйштй рисуймым шайыштыт. Окня анцылны пәләдышвлә сйңцәт. Стьопан окняәш форточкым йштән.

— Тидйжй малан кәрәл вара? манәш пашкудыжы, Михала кутуза.

— Тыгэок пөртәтшй ұштй, вәкат? Тэхән сарайым кыцә вара бйрйктән шоктымла; тэхән армыж окня-влә гйцшй молы ұкшә сай,—манәш.

Укә, Стьопанын ак ұкшй. Камакажы йажо. Шокшым ак колты, йәлбн гань трува вапшы пылгом ак кой; калангажы

молы шокшок Ыла. Ышкэжы ганьок йөнән эдэм камака-вләштѣм оптән. Олтәнжәт мыштат. Окняжы кок пачаш, вәс пачашыжым кукшы годымок шѣндә, йажон кләйән шѣнда. Ыштѣ пыраш агыл, охоньцажәт ак шөршән.

— Ну, Стыопан, пөртәт халаштыш ганьок, маныт. Окняшәт савыцым вәлә сәкыдәләт, эчә тидѣ ак ситѣрак,—маныт.

— Тидѣжы уты лиәш,—манәш Стыопан. Кәчы сотым малын вара әрѣмлә?—манәш: кәчы сотышты вәлә вәт шун Ыләт.

Ньәмѣц Стыопанын пәшә Ыштѣмѣжы.

Ньәмѣц Стыопан нигынамат йәрә ак Ылы. Рушәрня дон совет празнык годым вәлә пәшәм ак Ыштѣ.

Тѣнѣм совет пәшәш, копәраци пәшәш каштәш: книгәм, казәтѣм лыдәш. Молы кәчѣнжы со мом гѣнѣят Ыштә: окнярам-вләм Ыштә, стөл-вләм, цәшѣм чинѣя, мом гѣнѣят оксалыкым кычәләш. Оксадә ак Ылы, киндѣм нигынамат ак выжалы, эчә нәләш.

Цилә пәшәжѣм йөн дон Ыштә. Пәшәжѣм анцыц шанән шѣндә: кыцә Ыштѣмлә. Шанымыжым Ыштән шокта. Мам Ыштәш лин гѣнѣ, срокәш йәмдѣлә, шамакым ак вапталты.

Пәшәжѣм куштылгын Ыштә, такәш ак йыватыл: хәдыр-вләшты вәрән-вәрѣшты, цылә йәмдѣләнок миә.

Пәшәм ик кытла дон Ыштә: когон ак талашы, нѣжгәнәт ак Ыштѣ. Ик кытлан пәшәм Ыштә, ик кытлан качкәш-йүәш, ик кытлан амала. Ньәмѣц-влә лошты Ылән, Ышкәят ньәмѣц лин.

Макмыр дон камака вѣлнѣ ак ки, әрәкәм ак йү; тавакымат ак шывш.—, Шүм көргүм әрәкә дон, тавак дон йылатымәшкы, йактармәшкы, лучи мѣнь тѣ окса дон йажон качкам,—манәш ньәмѣц Стъопан: йажон качкатат, силаәт лиәш, здорова лиәт. Лачок, Стъопан йажон качкәш: пайжы, колжы ак кѣрѣлт, сакырда ак йлѣ. Тѣндонок Стъопан цаткыды әдәм, хвораимы моло укә. Ышыжат сәрнә, кидшәт сәрнә. Сәмнәжәт ырвәзѣ-вләштәт ышкәжѣ ганьок цаткыды-влә, силан-влә. Нәтужы дон моло сѣнгәдәләш шагал доко, тагыш пѣтѣрәл шуа.

Кәнѣжѣм Ньәмѣц Стъопан кид-пәшәжѣм бѣштә гѣннәт, йал ганьок киндѣм үдә. Әчә киндѣжѣ йал гѣц йажон ша-чәш.—Итәй, анчалшаш: Рәман Сымион нырыш кәә!—ак ман. Ышкәок пәлә, кынам үдәш, кынам тѣрәдәш. Ышкә ышыжы ак ситѣ гѣнь, книгә гѣц ышым нәләш, агроном гѣц йадыл-даләш.

Плугат улы, пуалтым машинажәт, кѣлтә шимѣ машинәм артѣәл дон нәлѣнѣт. Әчә тѣрәдмѣ машинам нәләш сөрәт. Тә-хәнә артѣәл пәшәштѣ Стъопан вуйлалтышыжы. Ныр пәшәмәт Стъопан куштылгын бѣштә. Йал кѣлтәм моло шѣжѣ гач, тәл-гач шит, тидѣ машинаәт дон тѣрәдмѣ сәмбнѣок, айарәшок шин шуа.

Шу лиаш—кыцә йләш кәләш, кыцә йрвәзы-влә школышты йләш сөрәнѣт, тѣдѣм лыдта, ашѣндәрѣдә. Вара кәләсѣдә: Ньәмѣц Стъопан тѣнгәок йлә вара? Платай Ивановннн йлѣмәш дон тәнгәштәрѣдә. Солаштыда Ньәмѣц Стъопан гань йлшѣ иктәжѣ улы? Малын циләнок тѣнгә ак йләп? Ма ак ситѣ?

Тәәт Ньәмѣц Стъопанннн йрвәзѣ-вләштѣ гань йләдә?

Платай Ивановннн пөртѣштѣ.

Тәлѣм. Йыд лин. Ырвәзѣ-влә ружгәвәл өлицә мычкы каштыт. Кыргызталыт, модыт. Иктѣ вәсѣ доко кыргыз мий-тәт, чымал колтат: „Ават шокшы мәләнәм кочкам шүдѣш!“ маныт.

Пәтѣр Хөдөрлән пона:—Айда, Йогор-влә доко хартла ма-даш кәнә!

— Айда!—манәш Хөдөржѣ.

Платай Иван доко пырат. Йогор-влә доно әдәм пөрт инан: марыжы, мылоәцишѣ, йдѣржѣ; изи-вләжәт улы. Кыдыжы әтәжѣ дон хытыран толыныт, кыдыжы әвәжѣ дон; кыдыжы Йогорын йзәжѣ—Васльи док молы толыныт. Шайам шайыш-тыт, ваштылыт, тавакым шывшыт. Тавак шѣкш тѣтѣрә гань шалга, шүләлтән колтәт вәлә. Пәшә бѣштѣшѣжѣ вәтѣ-влә вәлә тама доко, кынчалаштым шѣдѣрат. Малыжы льоргән вәлә сѣн-цәт. Йогор дон Митѣри хартла мадыт, спичкә дон. Сәдѣрә-

штѣ изиэргѣштѣ кыртыньи камака сага котѣи дон мадэш.
Сэдѣрѣштѣ сѣкшѣ, пыракшы, әрнѣәт бѣштѣлтәлыт вәкәт.
Лѣвѣйргән сѣиңцѣн, сыц дон шѣрѣм гань.—Соикток мышкын
ат ситәрѣ,—манәш Йогорын әвәжѣ—топлоть әдәм.

Малын Иваннын пѣртѣштѣ бѣләш йажо агыл?
Кыцә пѣрт кѣргѣжѣм ирѣкташ линәжѣ?
Малын Иван вәтѣжѣ, Иванжы ак ирѣктәл?

Платай Иваннын пәшә бѣштѣмѣжѣ.

Платай Иваннын пѣртѣштѣ вәды йѣдәок со скот гань
әдәм погына. Иванлан йыкрака агыл. Әдәм укә гѣиңь, бѣшкә
сола мычкы кәә. Вәды кыд мычкы йәл дон. Лѣргән, тавакым
шывшын сѣиңцә. Тәл гач пужым, шудыжым шывштаат йара,
молы пәшәжок укә.

Когонок оксажы кәләш гѣиңь, назар анцыц йыд вапт йы-
далым бѣштәш цаца, кѣшѣльбѣм пына. Пазар гѣиңь толәшәт, кок
кәчѣ амала. Окса кычалмѣ йѣнжѣ укә; налогым тѣләш шожым
выжала, шѣжѣйѣмашым бѣштәш шожым выжала.

Вара киндѣжѣ пѣтән кәәт, шошым кѣслән каштәш, сә-
рәнжѣм молы выжала, качкын ләктәш цаца.

Иван нима пәшәжѣмәт жәп дон ак бѣштѣ. Иргодым мам
бѣштәш сѣрә, ак пәлѣ.—Итәй! манәш:—Тырлай! ужаш лиәш.
Анцикыла бѣләш шанымыжы нимат укә. Кәчѣ әртән—йарән.

Тәлбѣмәт тәнгә бѣлә, кәнбѣжѣмәт ти постолок.

Тѣнәмәт —,Итәй, тырлай! Йәл ныр пәшәм бѣштәнәт йангѣ-
ләнѣт, тидѣ эчә тәрвәнә вәлә. Шагалымыжы, ширѣмѣжѣ, үдѣ-
мѣжѣ, тѣрәдмѣжѣ со йәл гѣиңь кодын миә. Тындон киндѣжәт йәл
гѣиңь худан шачәш.

Пәшә бѣштәш шагаләш, пәлкәчѣ хәдыр-вләжым кѣчәләш,
нимат вәрѣн вәрѣштѣ агыл. Имнын кәәш тәрвәнә, нимат
йәмды агыл: хамытшы кышкылалтын, тиржѣм олмыкташ кәләш,
тир кәрәмжәт эчә шѣкшѣ. Вара йыватыләш, пәл-кәчѣ тәрвәнә.

Иван йѣлдәләшәт йарата, пиш пыразнык-вләм йарата.

Нәзәрѣн бѣләт. Худан качкыт, худан чият.

Салаштыда Иван гань мары-влә улы?
Нәзәр ылыт пайан? Малым худан бѣләт?

Стѣопанын кудвичѣжѣ, бѣлѣшѣжѣ.

Стѣопанын кудвичѣжѣ шѣиңдык гань: мардәжәт ак уж,
лымат ак йошты. Имнын витәжѣ, ышкәл витәжѣ шокшѣ, сѣтѣ.
Вольыкым, йәл гань олвалны ак урды: намозы пыш лиәш,

манэш. Пырэй-влалан, патя-влалан, сасна игй влалан—эчэ пасна шокшы витам йштэн, камаканым. Камакашты пат, вй-дйм ливыкташ. Стюпан ушты видым ак йүктй: уты качкыш кэа, вольк цэрләнә манэш.

Кукшы сарайштыжы вярән - вярйшты плугшы, пуалтым машинажй сынца, тырантасшы, тир-влажй.

— Кү тынбйм тынгә йләш тымдән? маныт, йадыштыт.

— Шанәт гйнь, йшкәок тймәнбат,—манэш Стюпан. Тэ-вәш книга-вләм моло лыдам, нйны йшйм пуат: мам ам ыгылы, агроном гйц йадам.

Стюпанын пөрт сагашы садыжы.

Канбйжймжй эчэ Стюпан кыцә йлалтән колта. Пөрт ййр—анцылныжат, өрйдыжйштат йнгйж-ванды, шаптырванды, вишньопка ванды-вләм молы шйндән. Вишньопкажы пәләдмй годым пәләд сынцәш, ош тыгыр гань; күн сынцәшәт, пай вара гань кәчә, окняшкоок пыра, кидым вәлә вйктәлтй. Стюпан пыразнык годым хына-вләм садышты пукша, йүктә. Кухня окня турәжок вишньопка ванды лоәш, ймйләш, шилыкым йштән,—хына-влә дон хытырашыжы, йәрсйм годым книгәм лыдылдалашыжй, изи-вләлән мадашышты.

Ймбалнырак кого сады, кавштавичй. Стюпанын мүйкнйжәт улы; уля-вләшты олмаву лошты шышток сйнцәт, чял-тйм изи пөртлә кайыт.

Мам-мам тйшләш кәләш.

Вольык.

Кыцэ анчэт, тӱнгэ пурым ужат.

Тэдым Иван атыажы пу дон толынат, пужым тир гыц йа-старэн шалгат. Имныжы когон хӱршӱнг шынцын. Туньжы пиш ушты, пұшангы-влӓ моло пыдӱптӱт вӱлӱ.

— Аты, малын имнынажы тӱнгэ хӱршӱнг шынцын?—манӱш Иван.

— Пұжалт шынцын! Тиржы когорак ылы, корныжат когон шансан,—манӱш атыашы.

— Кылмӱн колтаат, йасыланаш тӱнгӱлӱш вӱт!—манӱш Иван, имныжым бжӱлӱйӱн колта.

— Пытӱри кылмыжы агыл, нымат ак ли,—манӱш атыажы.

Ти гишӱн Иван учитьыл гыц йадынат, учитьылжы тӱнгэ кӱлӱсэн пуӱн:

— Имным, пұжалт-хӱршӱнг шыцмыкыжы, хӱршыжым олым дон бштыл нӱлӱш кӱлӱш, иктама дон пырдӱн шындыш кӱлӱш, тӱтӱ имны простуяат, кахыраш тӱнгӱлӱш, тӱнгшы йалан лиӱш моло,—манын.

Тӱ годшӱш Иван имныштӱнӱм, пұжалт толмы йӱдӱок, олым дон йалжым, онжым, моныржым бштыл шындыш тынгалын.

Мам имныдӱ качкӱш?

Мам имныландӱ йуктӱдӱ, кыцӱ?

Кыцэ имньидәм анчәдә?
Маньарым имньидә бштә?
Мазар иәшбн имньим кыцкәш тгнәлбт?
Мазар иәш йактә имньи ровотайа?
Кынам, махань пәшәм имньи бштә, лыдын мидә.
Махань имньи-цәр-влә улы?

Вольык „иә“.

Кригөри-влән имньиштбм „иә“ мутъа, маныт.

Тамамағ бштән анчәнбт: икон шүәлтбм вбдбмәт йүктә-
нбт, вбләнжәт тбдбм пбрхәнбт, пбзблмб ваштыр донат лыв-
шәнбт, сарай амасаәшбжб хырәстбмәт бштәнбт, йозыланат
шбвәлбктәнбт,—соиктотк. Когон ойхырат, нбмат бштән ак
кәрдәп.

Вадәш шудым пуатат, имньиштб ирок йактә шудыжым
акат тбкәл, бшкәжб пүжәлт шбнцәш, аржакы куктаналт
шынцәш...

Кригөрин бзәжб салтак гбц ужаш толын.

Цилән сусу лин шбнцбнбт, цилә шайыштыт. Ойхышты-
мат, иә мутымым шайышт пуат.

— Кычышаш! Кригөри, кычәна?—манәш бзәжб.

— Ма ородыш шбц кә? Кычәмә, пурым анчыкта машанәт
ма?—манәш папакы.

Кригөриәт, папакы тәгә манәшәт, лачок иәжб шуран, па-
чан машанән, лүдблдәләш.

— Кыцә кычәт?—манәш, бзәжб гбц йадәш.

— Ит лүд! Нбмахань иәәт укә вәт, солашты такәш по-
пат, тәвә кычәмәт, ужат,—манәш бзәжб.

Тамахань шөргбш-вләм моло сарай амасаәш, ыраж-вләәш,
имньи тәгәнә лывәлән, цилә вәрә Кригөрин бзәжб шбндән
каштын.

Иккәнә ирок имньи докы ләктбт,—имньи пүжәлтдә, шу-
дыжымат качкын колтән. Кригөрин бзәжб шөргбшбш анча-
ләш—иәәт попазән. Циләм пөрт гбц сбгбрән лыктәш.

— Иәм кычәнәм, тәвә анчалда!—манәш.

Пышпатаң ганьыракым, кузикә бзвәрбм пачыжы гыц сә-
кәлтән шбндән, бзвәржб колән.

— Тидбм рушын „ласка“ маныт, тидб цбвб-вләм моло
качкәш. Имньи аржакы тидб пырән шбнцәшәт, цбгблтә.
Имньи лүдәшәт, кыдалышташ тгнәләш, пүжалтәш. Тб пүж-
вбдшбм „ласка“ йүәш. Вады йбдәок тәгә талашымы дон им-
ньи худалана, качкынат ак кәрдт.

Тидбм мәнмән мары-влә иә мутъа маныт; нбмахань иә-
әт укә.

Кым ышкал гишән.

„Изи ышкал“.

Шошым шоэш. Киндй укэ, валык качкыш укэ. Имнй-ләнжй эчэ кормыж нәрйн шудым пукаләнә, ышкаланжы ирсә витә вёлнйш шўшй олымйм вэлэ качкэш тйнгэ гйньят эчэ ик кринкә шйшәрйм пуа. Мәнмән ышкална йажо ротнә. Пынжы ышкалнан таваналт шйнцйн, шўштйжй вилйнок кээн.

Кйтөш лыкна—лужы дон каваштыжы вэлэ.

Кйтөш лыкмыкы мәнмән ышкална ййлэ төрләнә. Пынжы, вилйн кәә, вэс кыйыр пын кушкын шйнцэш. Йажо качкыш-шышты ышкална иккәнәштй ик вэдйрәм шйшәрйм пуа.

Йажо качкышыжы мәнмән кәнгйж качыштыжат кок әрна вэлэ шалга, варажы качкыш укэ. Кйтө гйц „Изи ышкална“ шужышок толэш, тонаат пукпаш нымат укэ. Нужэт, качы лавштанэт—цилә качкэш. Тйдйн донат тэмйн качкэш гйнь, шукй шйшәрйм пуа.

„Йакшар ышкал“.

Пашкудына ышкалжым выжалаш шагалын. Ышкалжы тидйн ик вэдйрә шйшәрйм пуаат, мә тидйн гйц нәләш лянә. Окса гишан шйнә шалгы—шәргймок пушна, пашкуды-вләят цўдәйят вэлэ.

Шәргым пуэн нәлмйнә такэш йш йам: йакшар ышкална, ик йрәдй ышкалжым, кым ышкалымат эртәрә, шукы шйшәрйм пуа.

Бйрвэзй ышкалок агылат, мә тидым нйл ишты выжалышна.

Тйнәмэш пйрәзйжәт ышкал лин. Әважй ганьок йакшаргы дә эчэ тидйн ош алажы улы. Цилка йалан, ош ләпкән,—сәдйн дон „Ош вуй“ манын лймдәннә.

Ошвуй.

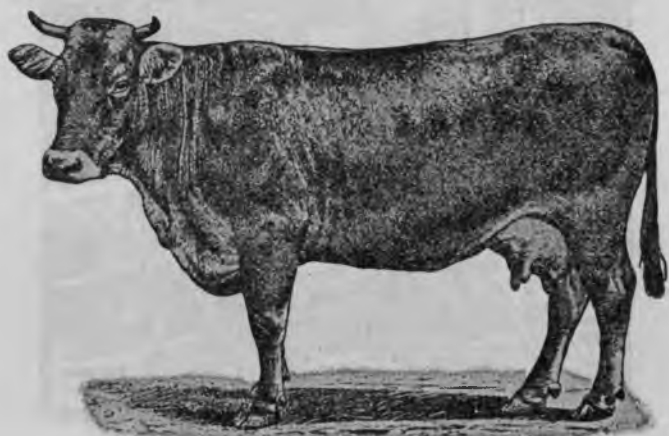
Ошвуйнаат аважы ганьок кого шышэрэн. Кукшы игэчы годым, качкыш нырышты укэйт, йал — ышкал шышэр укэ — маныт. Мә, кытө гыц толмыкы, ышкалналан самым моло кавшта пичы гыц кырын толнаат пукшэнә.

Шыжымжы кавшта дон ушман пылыш-вләм моло пукшэна.

Мәнмән ышкална нгынамат шужэн ак йлы, шышэры-мәт ак кытырты, со ик вэдйрәм утла пуа.

Тидым йаллан попэнәйт, ак йнәнәп.

— Алталэн шалга, омыным ужын ма? маныт.

1924 ин мә донна „сельско-хозяйственная выставка“ манмы лин ылы.

Мыньәт тышкы Ошвуйнам лыктымат, маняр шышэрым пуа кэләсэн анчыктышым.

Молы гыц утла йдырәмәш-влә ак йнәнәп—алталәт дә алталәт,—маныт.

— Махань мары-ышкал ик вэдйрәм пуа вара, ужынат?

— Мынь кутлу и йләнәм, тиняр шышэр пумым колтэлам—манэш ик напа.

— Йылмы дон попаш тамомат лиэш; мә йшкә тынь докәт анчаш миэнә,—маныт вәты-влә.

Йдырәмәш-влә йшкә ло гыцышты иктым мынь докәм ышкал йштймәм анчаш айырэвы.

Ошвуйна лимыкы, арнәшты анчаш айырмы вәтым токына шүдышым. Ирокат, вадәшәт шышэрым висышнә. Анчышы вәты тоннаок моло амалыш.

Ирок 21 кырвәнә, кәчывалым 13 кырвәнә, вадәшыжы 20; цилажы 1 пут дә 14 кырвәнтәм пуэн ылы.

Иәшләдә пукшәт — пындаштым вачкыш йөрәт.

Агроном толын. Иван әвәжы дон шайам шайыштәш.
— Ышкалым пукшаш йәшләм бештәш кәләш, — манәш агроном.

— Эчә йәшлә, — манәш Иван әвәжы. — Шудыжы, әрвәжы
лижы, йәл лывәлноқ улыжым кочкыт.

— Шайәт самынь лиәш, — манәш агроном. Йәл лывәкы кыш-
кән, уты кормам пйтәрәт, валык такәш ташка.

— Эчә йәшләжым тәгү бештә, — манәш тйдбжы: бештән-
жәт эчә ана мышты.

— Ма когон мышташыжы, — манәш агроном: йәшлөк, йә-
шлөк тырыштыжы рәшотка. Тәвәш картинбештә анчыкта.

— Ышкалжы шуржым кырын ак шу вара? — манәш Иван
әвәжы.

— Ик ышкалат, кызыт йәктә шурым кыртә доко; ышкалжы
вәт вуйжым лыкташ, цикаш тымәнбәш, — манәш тыдыжы. Йәжә
хоза-влән, вәс кидбештә моло, нигынамат тәхән йәшлә. Мәм-
нән вәлә нымат пукшым йөнбештә укә. Йәл лывәк шуат, тә-
гәнәш пиштәт. Ышкал со шәргә, йәжоракшым кычәләш, вилә,
ташка. 25 кырвәнәм пуәтәт, 20-жым качкәш вәл, молыжы цилә
йәл лывәкы кәә: тыхән йәшлә бештәймә гыньы, кормам вилән
ак кәрд.

Ышкаллан мам пукшаш кәләш.

Ушманым, йәкшар ушманым, турим пукшәт гынь, ышкал
йәжән шышәрбим пуа. Олымымат, шудымат тынәм изиш вәлә
пукшаш кәләш. Ушман-вләм шукурак шындәдә. Нинбән ләк-

тйшәт коґо. Изи вәр гйцок шуґы корма лиэш. Шуды вәр дон тәнгитәрән гйнь, 5 пай утла лиэш. Туранды ышґаллан эчә пиш йажо. Пйрәнйик вәрэшок. Шышәрым валта; шйшәр-жәт ныгыды, ұән лиэш.

Тәвә анчымаш дон пукшымаш мам йштә.

Амэриґышты.

Амэриґыштә ышґалґо дышты 1500 вәдрә нәры шйшәр-рйм пуа, кәчәш 4 вәдрә кытла.

Ўжй 50 пут нәрй лиэш.

Амэринышты.

Йажо ырлыкым вәлә урдат. Ўрлыкым йажоэмдәт.

Йажон, шуґы йиш качкышым пукшат.

Шокшы витәштй урдат. Ўрлыклан йажо прәзй-вләм вәлә кодат.

Йажо ўшкўж-вләм вәлә урдат.

Агроном анча, тымда.

Мә дона.

Мары ышґалґым намозлан урда. Ґо дышты 56 вәдрә нәрй шйшәрйм пуа, 2 пут кытла ў ләктәш.

Мә донна.

Худа ырлыкым урдат. Ўрлыкым йажоэмдан ак цацән.

Олым доно вәлә урдат. Ўштй сарайышты шалґгытат. Уштй вйдым йўктәт.

Ўшкўж-влә худа ырлык ылыт.

Прәзйм йажон ак анчәп.

Агрономым ак колыштәп.

Тәмдән ышґалда махань ырлык? Мам пукшат?

Кышты урдат? Маньар шйшәрйм пуа? Маньар тйлзй шйшәртә каштәш?

Андыґыла йажо волыкәш шомашна—прәзйштй.

— Ку йажо шйшәрән ышґалым урдынәжй гйньй, прәзйм йажон анчән куштыжы.

— Йажон прәзым анчымыґы вәлә йажо ышґалым йшташ лиэш.

Ти картинйштй кок прәзй иґ ґо дым шачшы-влә, иґ ротняок ылыт.

Шайылныґы—агроном шўдымй дон анчымы, анцылныґы йшкә статъанна ончымы.

Иквәрэш Ыштымашты вэлэ сила.

Мә солаштына шышәр выжалымы артыльым лыктыныт. Когорак-влә, мары-влә погынән-погынән тымдышына докы кәят, попат. Халашкы каштын тольэвй, тамахань әты-вләм шукум, машинә-вләм кандәнйт.

Тамам йштәт, тамалан тидыжы кәләш—мә, йрвэзы-влә, пй-тәри нимат ана пәлбй ылыы.

Сола йәл гыц шышәрйм погаш тынальэвй. Шышәр погаш йори ик пөртйм йштәнйт, машинә-вләжымәт цилә тышкы шындәнйт.

Тонна шышәр чөдәмәш тынгәльбй, цилә ты шышәр погым пөртйш кәә; тыштыжы машинә йук шүжгә шакташ тынгәльбй.

Ти гишән иккәнә тымдышыналан кәләсышнә.

— Иргодым ирбрәк толда, вара тышкы анчаш кәнә, мам йштәт, — манәш тымдышына.

Иргодәш циләя ир толынна.

— Йалдам йштылдә, шышәр портйм ирән урдымла, — мә-ләннә тымдышына манәш.

Вәты-влә кандымы шышәрйм шышәр-мастар пй-тәри то-тәшт анча, градусник дон висә, вара шоә савыц вапш кого әтышкы опталәш. Вара ты әтыжым висәәш шындән висәят, кү ти шышәрйм кондән, мазар кйрвәнә — сирә.

— Йрвэзы-влә анчалда, — манәш мастер; тәвә ти машинә гыц ик пычыжы мычкы ирсә патыл ләктәш тынгәләш, вәсыжы мычкы—патыл нәлмы, вишкыдбй шышәр йогаш тынгәләш.

Тәмдән әвәдә-влә пәрви патыл шындәш шышәрйм ик сутка шынцийтәт ылыы, мә тәвә кызыток патылым нәлбнә, махань ныгыды дә ирә. Бндә патылым изиш хырыктәлнәят, ү йштымашкы колтәнә.

Патыл әтыжым шокшы вөдәш хырыктәлнәят, изи иәцкәшкы оптал колтышат, пй-тәрен шындыш. Пәцкәжым вара сәрәш тынгәльбй, шуку сәрйш. Вара пәцкәжым пачат, изиш үм каш-тал лыкты. Мәләннә тотәштәш пуш. Ыжы йажо.

— Вара тотлы? манәш ү мастер.

— Тотлыжым-тотлы дә, мәләннә ак ли вәт, тй-ләнәт вәлә ти үжы лиәш, шышәржәт мәнмән укә, — манәш Иван лбмән йрвэзы.

— Мбнльамагыл, — манәш мастаржы: тидым халашкы вы-жалаш колтәнә. Тырхал доко, ик фок иштй тәмдәнәт шышәр-дәят, үдәят цилә уты дон лиәш. Ышкалым кымытым, нблб-тымәт урдаш тынгәльбдә. Патыл нәлмбй шышәржы дон сасна игым пукшаш тынгәльбдә. Оксада вольык качкыш нәләшәт, цилә вәрәок ситәш тынгәләш.

Шарык.

Ави! Вэс вӑрэ махань шарык-влӑ улы,—манэш бӑдӑ жӑ, шкӑл гыц толынат. Тагачы тымдышына картинӑштӑ анчыктӑн попыш: 9 пудан-влӑмолы улы. Шыжым пачышты жот 30 кӑрвӑгӑ шӑл.

— Тамам попат,—манэш ӑвӑжӑ. Мӑмнӑн цилӑ шарыкнажы ик пуд вӑлэ лиӑш, шуку-шуку пудак пӑлӑ.

— Мижшӑм 12 кӑрвӑнӑм тӑрӑдӑт, мижшӑ ппш пышкыды, кужы,—манэш бӑдӑржӑ.

— Манэш-манэшшӑм попаш лпӑш,—манэш ӑвӑжӑ.

— Мӑ донна тӑхӑн шарык-влӑ бӑлӑн ак кӑрдӑп, 7 ӑшты,—манэш бӑдӑржӑ. Мӑ донна рамановски манмы йажӑ, Йарославски гувӑрнӑшты тӑдӑм урдат. Тыдат шалдыра вырлык, мӑмнӑн гань агыл,—манэш: нӑнӑ ӑштӑм тырхат.

— Тиды шайаӑтшӑ тӑвӑ йӑнӑш толӑш,—манэш ӑвӑжӑ. Агрономат тӑдӑм попӑш. Тырхал, бӑдӑрӑм, тӑхӑн вырлыкым мӑӑт урдӑнӑ. Кӑтӑӑшнӑ ик тӑхӑн тӑгӑм вӑлӑ нӑлӑш кӑлӑш ылнӑжӑ. Скотышты попӑн анчаш кӑлӑш.

Тӑмдӑн маньар шарыкда?

Махань вырлык?

Маньар пудым шышӑш?

Маньар мижшӑм тӑрӑдӑт? Маньар гӑнӑк?

Шарык-влӑлӑн мам пукшӑдӑ? Кӑчӑш маньар гӑнӑк пуӑдӑ?

Мам йӑктӑда?

Шарык-вләм кышты урдәда? Урдым вәрдажы шокшы?
Манбар патьам бштат?
Шарык манбарашым качкәш?
Манбараш пользыжы?

Кок сасна игы.

— Худа ырылык сасна хозам шайыкыла вәлә колта,— манәш агроном, лыдмы-пөртбшты попа.

— Такәшым цилә шайыштәш!—манәш. Онисә лымән ваты попа,— Тьотьам-влә, пәрви, худа ырылык саснам урдәныт гынәт, йажон йләнәйт доко. Кызбт йрвэзбй эдәм-влә когон пәләш тбнгалынәйт, ужат!—манәш.

— Э, Онисә, тәнгә попаш ак ли ач, саснам йажо ырылыкым нәлбн, йажон анчәт гынә вәлә пурым ужат. Шәргәш шагаләш гынәт мбнь соикток, совхозыш кәэмәт, кого ырылык саснам нәләм,—манәш Ана пашкудыжы.

Онисә пазар гыц 3 тәнгәш 3 арнәш сасна игым нәлбн толын. Камака шайылан вәрбм бштән, питбрән шагалта. Шбшәржбм ак бжәлайбй, йажон пукша.

Шокшырак лимыкбй, витәшкбй лыктәш. Витәжбй пбцкәмбш, ләвбрән.

— Ма вара, хуdash сасна игәтшбй, Онисә?—манәш Ана:— тугы изиш йонәштәш лыктылалшаш, витәәтшбмәт итбрайәлшәш.

— Такәшым амат попы—малын вара сасналан ирәжбй кәләш?—манәш Онисә.—Кытөшкбй лыкмыкы йонәштәш,—манәш.

Ана совхоз гыц 8 тәнгәш мытык нәрәнбм, цәрә монгыран сасна игым нәлбн толын.

Токыжы кандәнәт, шокшы витәшкбй питбрән шагалтән. Витәжбй соты, окнән, йал лывәләнжбй кәчбнь олымым вапталтыләш. Ливбй шбшәрбм йүктә, йонәштәш кәчбньок тугы лыктылдаләш. Арнәшты иккәнә сасна игыжым ливбй вбд дон мышкәш.

Ик тблзбшты Анан саснажы 20 кбрвәнгә ләләмбн. Кытөм лыктыныт—Анан гань йажо саснажы иктбнәт укә.

Онисән саснажы ләвбрән, пугбр...

— Канбж гач төрләнә сәй—манәш Онисә.

Шбжбй шон. Сасна-вләм өрдбкташ питбрәт. Шолтым турим пукшат, шблбй лашашан вбдым йүктәт.

Онисәәт саснажым питбрән шагалтән, нымат ак бжәлайбй, пукша. Саснажы мындыра ганьы йбргәштәлт шбнцбн, кәншбй изиок.

Анан саснажы кого кәпән, кыталгы, таза.

Шартыаләш саснам шбшкбйлбт.

Онисән саснажы 3 пудым шывцәш. Анан—6 пудым, пукшаш ик ганьок пукшәнәйт.

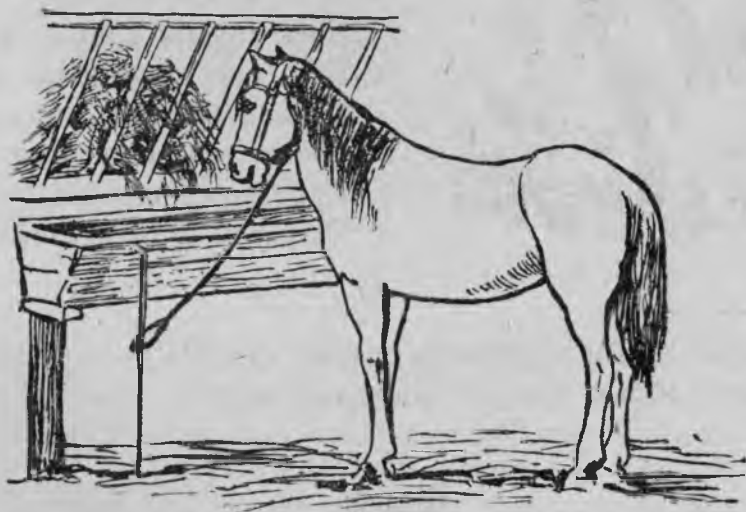
Вольык. (Мыры).

Луаткок, луаткок имньым, имньым урдышым.
Ик пыразныкышкат йалын, йалынын шьым кэ.
Луаткок, луаткок ышкалым, ышкалым урдышым.
Ик овэтят шышэр качтэ Ыш эрты.
Луаткок, луаткок шарыкым, шарыкым урдышым.
Ик пыразныкышкат тылып читэ шьым кэ.
Луаткок, луаткок саснам, саснам урдышым.
Ик овэтят кыравэц качтэ Ыш эрты.
Луаток, луаток пим, пим урдышым.
Ик шолымат солашкына Ыш пыртэп.
Луаткок, луаткок, котым, котым урдышым.
Ик кальамат пөртышкына Ыш пыртэп.

Тамдән вара вольыкда маньары?

Имньнэм.

Алок, алок, имньнэм
Шагам шывшок, ош вьлэм!
Нё-ё, нё-ё, имньнэм,
Алок, шывшок, ош вьлэм!

Йьлэрәк шагаләнә
Кәнәш токына кәнә.
Тьньым тәмьин мьнь пукшәм,
Шолшы вьдъм мьнь йүктәм.

Имньи дон ма пәшәм эчә Ыштят?
Тамдән кыцэ имньым пукшат йүктят?

Салаштыда күн йажорак имньи? Кыцэ имньижым анча?
Күн хұдарак? Тьдйжәт кыцэ анча? Кыцэ анчаш кэләш?
Махань пынан имньи-влә солаштыда улы?

Ышкәләм.

Мьинь йаратәм ышкәләм,
Ыжар шудым мьинь пүәм:
— Качок, качок, ышкәләм,
Тәмьнок кач, ышкәләм!

Мьинь йартәм ышкәләм,
Руаш вьдйм мьинь йүктәм
— Йүок, йүок, ышкәләм,
Тәмьнок йү, ышкәләм!

Качок, йүок, ышкәләм,
Шәрйм тәмок, ышкәләм;
Когон валток вадарым,
Шуку пуок шьшәрйм!

Кәсй.

Папан ылын кәсйжь,
Луды мижән кәсыжь.
Папа луды кәсйжым
Чотә йарата ылын.
Кәсй шудым качкаш кән,
Кого шьргь лош пырән,
Шужән каштшы пирь-влә
Кәсйы качкын колтәныт.
Папаланжы кодәнйт
Шуржым вәлы кодәнйт

Малын кәсйм йардымаш вольык маньт?
Малын кәсым нәэрын ышкәлжы маньт?

Шарык.

Сүәнйшты суйат.

Ланцыра мижән,
Ши шуран, ши кьчән,
Шим мижән ош шарык.
Личь кач тьргәштйш ротня,
Кычән кәрдыдә гьинь, тәмдән лиэш.

шар

Худ
Кот
кыш
кәал
цьзи
мыр

нан
вләи
льви

шәр

Сасна.

Вурсы нэрэн, кымда лэпкэн.
Ыраш палша, лыкташ палша.
Цаштыра мижэн, йаклака.
Раждымы вэрёмок ражта.

Тышты-влә.

1. Ныл бизәм улы, пандашышты шайыкыла.
2. Ныр покшалны кок майак шалга.
3. Пыдыр-пыдыр, пыдыраци, кудлу вьц и, айвәци.
4. Камакашты им тьргә.

Лимбьжб: имньи йал цашма, ышкәл вадар, ышкәл шур,
шарык шарәш, шәл шоләш.

Котьянә.

Котьянә ма шьлйн каштәш вара? Толдальат эчә йамы.
Худаланән шьнцьн.—Тырлай, кыш кәә анчышаш,—манына.
Котьянә, анчәнә, камака шалык пыра. Анчална гьнь, лы-
кышты котьи-игы-влә киат, куд игы. Сьнцәшты ак ужәп, кызыргә
кәаш цацат, авәштьм кьчәлът. Авәшть толъат, котьи-игь-влә
цьзьм качкаш кәчәлтәвы. Авәшть ньньм ныла, мырла: мыр-
мыр, мыр-мыр.

Иргодым котьялән йүәш шьшпәрьм оптышна камака шалык
нангәшнә. Анчална гьнь котьянәәт укә, игы-вләштәт укә. Игь-
вләштьм тагыш намал кән. Кьчәлнә-кьчәлнәәт, вара камака
лбвәлнб мона.

Котьи-игь-влә кайынок куцкыт. Сьнцәшть пачылты, шь-
шәрым йүәш тьнгәльәвь.

Вара коты пәлә-колшы калыа-вләм кандаш тьнгальй. Калыа-влә шьйләш цацат, коты кычаш тымда.

Эчә изиш лимькы коты-игьй-влә бшкәят калыам кычаш тьнгальэвй.

Котын ырйвшымй мырыжы.

Коты мырым мыралта,

коты-игьм амалта:

а-а, а-а, а-а, а.

Луды әргәм пәпәлтә,

изи коты пәпәлтә.

а-а, а-а, а-а, а.

Кого лиок йьләрәк,

палшаш кушок йьләрәк:

а-а, а-а, а-а, а.

Калыам кычаш мьнь тымдәм,

мьнь оравим кычыктәм.

а-а, а-а, а-а, а.

Кьйләт коргьшкы пыртәм,

ужым, пайжым анчыктәм.

а-а, а-а, а-а, а.

Котын махань пұ-вләжй: ышкалын ганьок? Малым им гань? Махань сьинцә-вләжй: сотыгәчьин, йьдым? Махань лапажы, кьчшы: пин ганьок?

Малын солалан йажо сэльсовэт кэлэш.

Сола пашашты, халык пашашты хырсань бндэ бшкэ вуй-лалтэн шалга; школ, вольницы-вләм бшкэ анча.

Халык пашашты шалгаш сирымаш палшы, пашам шанышы, төр әдәм кэләш, йушы әдәм молы ак йары.

Совэтыш, Рикыш мидә, тышлыдә: махань пашә-вләм тышты бштат, махань пашә дон тышкы миат?

красноармэйц-влә

инвалид влә

работник-влә

ик кыт ла хырсань влә

айырма поэнымаш

ровози служышы-влә

Казэтлән.

Кырык-нәр сола сэльсовэтышкы Онисә лымән вәтым айырәнйт.

Онисә бдйрәмаш пашә вктәрмашты каштын кок тәл, кызыт бндэ сэльсовэтышкы попазән. Онисә сирымаш палшы, төр йанган, ышан, пуры ыләш. Тәдйм солаштыжат вәты-влә йаратат цилән, йрвэзы-вләят йаратат. Со школыш моло пыралаләшәт, — ирәжым, шокшыжым анчаләш. — Пушты моло улы, — манын тымдышы гыц йадәш.

Икканә Онисә, рушәрнә кәчы, масакым анчыктән.

Сола покшалан коловэц сага шынцән, сагажы кырышым шындән, кырышышкыжы кок мыным ништән, кырыш вйләнжы пумагам сирән сәкән, пумагаштыжы „Казэтлән“ манын сирымы.

Йори, ма лиәш — манәш, вычән шынцә.

Пытәрийок йрвэзы-влә, тымән кәшыләшты ужнынат, аваштылән кәләсэнйт. Вәты-влә, Онисан газэт нәләш погымыжым колынытат, кұ ик мыным, кұ коктым нәлән-нәлән миат. Мары — вләят миән-миән цүдәйт.

— Онисәжәт, масакымок анчыкта! Мары-вләм йакпарты-нәжй ұжат: тә, пүэргй ылыда гьнһәт, казәтйм ада лыд, мә тәвә бдбрәмәш вуйна дон нәлһнә манәш сай,—маныт.

Вадәшәш пәл кырышым, шүдй мыны нарбйм Онисә погән шьндән.

— Иргодым кооперативыш нәнгән выжаләнәәт: казәтләнәт, журналланат оксана лиәш,—манәш Онисә.

Кыцә әвәм лыдаш-сирәш тымәнъ шон.

Солаштына тымәнътйм когорак-вләм лыдмы пөртйшкй тымдаш погаш тьнгәльвй.

Мьнһьйн әвәмәт тьшкй каштәш.

Тьшәц толәшәт, әвәм мьләнәм лыдәш.

— Самынь ам лыд?—Колышт!—манәш.

Изиш вәлә йәрсәләләшәт, со лыдәш, сирә, мьнһьймәт поктән шон вәк. Пыразнык годымат, солашкат ак ләк — тымәнъш.

— Бндә изиш лыдын мыштәм, школәт гьц мьләнәм книгәм кандай!—манәш әвәм, мьләм шүдә.

Тымдышына әвәмлән, ышкәл анчымы гишәк сирьмй книгәм пуән колтыш.

Әвәм лыдәш-лыдәшәт, атьәмләнәт книгәжбй анчыкталәш.
Вара әвәм казәтймәт, журналымат лыдаш тьнгәльвй.

Нәзәр бйрвзёй дон пайан бйрвзёй.

(Сола мыры-влә)

Пайан әдәм тьәтъяжй
Шужымыжым ак пәлбй.

Нәзәр әдәм тьәтъяжй
Тәмбйжбй ак пәлбй.

Шбйргй йиш олмаву гань,

Кадыражат укә.

Ош йиш олмаву гань,

Виәкәжәт укә.

Пайан әдәм тьәтъя гань,

Кадыражат укә.

Нәзәр әдәм тьәтъя гань,

Виашыжәт укә.

Пайан эдэм тьэтъяжй
Ош йиш шавынь дон
Шьйргыжым мышкэш.
Ош пылотьянцй дон
Шьйргыжым бштылэш.
Нэзэр эдэм тьэтъяжй
Сьйндя вьдшй дон
Шьйргыжым мышкэш,
Тыгыр шокшыжы дон
Шьйргыжым бштылэш.

Шошым.

Журнална гыц.

Тидым-тидым тьшлэш сьрбшнэ:

1. Кэчй кыцэ йрбьтэ; кыцэ кэчй кужэмэш, йыдшы кь-
тйкэмэш. Кынам кэчы дон йыд ик тьр лит.

2. Лым кыцэ шыла: кышты пьгари шылаш тьнгэлэш,
кышты лым киэн кодэш. Кынам тир корны пыдырга. Вьд кы-
цэ, кышкы йога. Сэк вара кынам лым толын.

3. Кынам аьгьйр вьлнй и вькьй кузаш тьнгэлйи; кынам
Пьнгэль, Йыл тэрванэн; кынам Йыл вьлнй пырохот-влэ каш-
таш тьнгэлйьйт. Кынам вьд тэмьн шон, кынам вазаш ть-
нгэлйи.

4. Кынам пьшаньй-влэ пэчкэш тьнгэлйт: пипи кынам
лэктэш. Кынам бьлыштэш лэктэш:

5. Кодшы кэк-влэ кыцэ йлэт. Кынам махань кэк-влэ то-
лаш тьнгэлйт.

6. Кынам лйпй-влэ чонгэштйлэш тьнгэлйт, кынам кав-
шаньй-влэ йлйжйт. Кынам мькшйм лыктыт.

7. Кынам пэлэдыш-влэ пэлэдыт, ыжар шуды лэктэш. Кы-
нам шарыкым кьтэш каштыт?

Кыльэндәрнә гыц нәлмь.

Март 21-бн. Ирок кылмьктән. Лым вьлэц ашкәдәш лиэш.
Кәчйвәлым патькыш патька. Тыр. Шокишы.

24-бн. Орави-влә сусун чәм-чәмләт. Цывь-влә кьдәтләт,
мыным мынцат.

26-бн. Тьтйрәң, шьжгә йур йурәш.

Апрәль 3-ын. Йаран кәчй, шокишы. Лым шыла. Шьнгьбр-
тьш-влә толыныт.

14-бн. Йыл тәрвәнән маньт. Атьәм ньэмотка дон кол
кычаш каштын.

15-бн. Кәчйлән мәлын вәрштй лым шылән кән.

19-бн. Кәк-лыды-влә кәвй. Ёрвэзй-влә тыгыр вәлә кыр-
гыжталыт, топла мадыт.

Шошым.

* *

Мүләндй намалтымы лымжы вазәш.

Шошым шоәшәт, шылән кәә.

Вьд намалтым ижй шьнцәш.

Шошым шоәшәт, йогән кәә.

* *

Шошым шоәшәт шьнгьбртьш толәш;

Шьнгьбртьш толәшәт, пьжәшйым опта;

Пьжәшйым оптаат, мыным мынца:

Мыным мынцаат, игьжйым лыктәш;

Игьжйым лыктәшәт, бьшкәок анчән кушта.

* *

Тьяак-тьяак комбыжы

Йогышы вьдйым йарата.

Ларт-ларт лыдыжы

Шьнцыш вьдйым йарата.

Йакшар йалан кәдйжй

Льавьрә ташкаш йарата.

Вьд вәкш.

Пиц шокишы, шылта. Корны мычкы вьд нәлбн колтән
Олицә мычкы вьд йога. Ёрвэзй-влә цилән тўны ылыт, пьр-
тьштй иктймәт ат уж. Ёрвэзй-влә кудвичйштй, олицәштй
вьдйым вьктәрәт: панды дон, кольмы дон кыргыжталыт.

Сәргә вьд-вәкшйым бьштән. Ньәмәсты вәрә гыц ик шит
кыт пандым пычкьбн, пандышкы лөцинә кашаргы-вләм шин

шь
вьд
цил
лин

Сәр
пы
тй
влә

Тол
гы
Ва
ды
каш
мы
тал
ләм
пар

вар

пы

шындын, тынга вакш аравам бштэн. Вара араважым пуэлбйжй вьд йогымы вэрэш пиштэн. Арава шапна, сарна. Брвэзй-влә цилән вакш йбр погынән шагалыныт, анчат, шалгат; сусу лин шынцынйт.

— Тырлыдан доко, эчә мам анчыктәм!—манэш Сэргә. Сэргә вьд-араваэшыжы шьртйм йаштыш, шьртй мычашнэш пышым кылдыш. Вара араважым колтыш. Арава сарна, шьртй пьтбрналтэш, пыш вьд ваптарэш күшкыла куза. Брвэзй-влә анчән брйнйт.

— Кыцә кәрдат?—маныт.

— Тырхалда доко эчә,—манэш Сэргәжй. Кого лямат, ко-го вакшымок бштәм. Бшкә вакш анчышы лиам.

Васльи пырстуйэн.

Васльи арна хыворайән шындын. Тагачы ижй толын. Тольат, йадыштна—малын толтә.—Вуй карштыш,—манэш: монгыр сүсаныш. Ма дон тидй цэрләнән?—манына. Йадыштна, Васльи шайбшты.—Хыворайаш вацмэшкәм кэчй мычкы мадын каштым,—манэш. Кэчй шокшы ылы, тыр. Тыгыр вэләок кашташ лиэш ылы. Мынь тыгыр вэла каштым. Пытари кылымәм нимат шьм палы, пужалт шынцынәм вэлы. Кыргызтална, мадна. Вады вэкыла мардэжанрак ылы. Монгырәм, йаләм кылмаш тынгалы: анчәм, йаләм нбрән шынцын, мадмы пар дон цаклыделамат.

Вара токына вэлә толым, монгырәм кылмаш тынгалы, вара йыдым вуй каршташ тынгалы. Цьитырыктә молы.

Тымдышына,—Васльи пырстуйән:—манэш. Тэвә тэнә ач пырстуйат.

Вара пырстуймы бнчы ли манын, тэнә бләш сөрышна:

1. Йал нөрмәш гыц халыным йыдаләш ыргаш, йыдаләш куги каргыжым, шаргам пиштәш; пакплкәм, кәмйи чийәш.

2. Тыгыр вәлә каштмыла ынчы ли: шошым шокшы алтанцык.

3. Пүжәлтмәшкәй кыргызталаш ак кәл. Пүжалтшы монгыр йылә пырстуйа. Пүжәлтмә монгыр дон кашташ ак йары. Кошкәш пөртшәш пәраш кәләш.

Тышты-влә.

1. Күшкәйлә тынғын, ұлыкәйлә мычашын.

2. Охоницә ганьок вапш кайәш; шокшы лиәш, укә лиәш.

3. Кидтәймә-йалтымы тәгәнәм чүчә.

4. Окня вапш ши шуәр-пандым шуән колтәм.

Кәләсәймәжәй: пөрт ләвәшәшты и кәча, и, патькыш, кәчә йал.

Кыцә изи Пәтәйрән тыгыржы лин.

Муш пәшә—ниш шуку пәшә. Идалыкәш ситә: шошым тәнгәләйтәт, вәс шошым ижә пәтәрәт. Шошым—үдәт. Кәнгәжәйм—кәйрәт, пачкәт. Шәжәйм—шыктыт, лыктыт, коштат. Тәләйм—тулат, шырат, пачкәт, шандашыт. Кынцалам ыштәт, шыдәйрәт, йалдат. Шошым—камакаш кыдалтат, мышкыт, нөрәмдәт; мындыртат, әргәт; вәйдәләйт, виктәт, роалыт, коат. Мәйнә-әрәйм кыдалтат, мышкыт, лымәш ошәмдәт, шит.

Ти пәшә-вләм ыштән шокташ, махань хәдәйр-влә кәләйт, ышкәок кәләсәйдок. Ада пәләй гынь әвәдә гыц йадта. Тә вара мам пәлшәдә?

Сүәнәшты попәт.

Ик пәйрәйи, кок пәйрәйи ынгәйм пәшә.

Ташкәлтә, пачылтә,

Шывшылтә, шотә.

Йыд-омжымат кәйрәйи,

Кәчәйвәл омжымат кәйрәйи.

Йыгы тәрвәнән.

Шошым шон. Олыцә мычкы вәд йога. Брвәзәй-влә вәйдәйм виктәрәт, пыш-вләм вәд мычкы колтат. Иккәнә тәнгә Михәлә-влә мадын шалгат. Тагышән Иван кыргыз толмы. Шүләштәйләш вәләй. Ыжгажы нөрән шәйиңәйи, кәмжәй, вәйдәшты каштын-каштын, йакшаргән шәйиңәйи. Пәйрән шәйиңдән. Кидәштыжәй панды.—Мәйнә кыш каштынам?—манәш.

—Кышкы?—маныт цилән, Иван йёр погынен шагалыныт, пышыштымат мондәнйт.

Иван пандыжым чок лымыш шыралы, увшым кыдашы. Пуж-вёйджым ыжга пач дон ёштёлэш.—Ай, когон пужал-тём,—манэш. Нў, пашат ли!

—Иа, кышты ылынат, мам вара ёштәнәт, кәләсәмә?—маныт.

Йыгыш каштынам,—манэш Иван. Йыгы тәрвәнән. Кыцә ижы кәә вәт! Вёлкы-вёлкы кузән кәә, кырык гань аралалт шёнцәш. Кёвәрём цудыргә пыдырта. Ханга-влә пёрәнъя-влә йогат. Мә кычәнә. Мёнәт ик пёрәнъям шырән лыктым,—манэш Иван.

—Алталәт сәй? маныт. Ёшкә цыргә анчән шёндәнйт, акат шўләп.

—Ада ёнъянй гынь, кәдә, анчыда!—манэш Иван. Тә, ороды-полкы, тишты пын-вләм колтән шалгыдок. Мынь ир-годым кёнъяләмәт төрок тём кәйәм. Пиш йажо анчаш.

Ёрвезы-влә цилән Йыгыш кыргыжөвй.

Йыл кәмём молы ужында? И вёлнй ма йога, ужында, колында?

Йыл тәрвәнёмкы ўштй лиэш. Мәлын вәл?

Пәлшы-влә гыц йадток.

Журнал гыц.

I.

Тагачы школыштына йәшкәш помидорым удёшнә, эчә тёлёзй-тонгым, пырсам, шадангём. Пётәри нөртәнна. Вара пышкыды, шим рокым кандышна, ўдёшнә. Кём йәшкәш со вёйдём кышкәнна, шокшы вәрйшты урдәнна, камака сага. Шукат ыш ли, азым шётәнәт ләктй. Кымшәшжы вёйдём шёнә кёшкы. Тёмшты азым ёш ләк. Пырсам йәшк гыц лыкнаат, анчышна,—шытәшәт тёнәлтә, кушок кя. Тёмшәц мә цаклышна: кушакш вёд кәләш.

II.

Эчә йамдарәш вёйдём оптышнаат, вёдәш ломбы укшым шындышна. Ломбы укш пәчкәш тёнәльй. Вара эчә тёмшлы-шнә, кышты ломбы йёләрәк пәчкә: йамдарышты, тўнй.

III.

Апрәль 21-ын. Шёргыш каштынна. Нарынцы пәләдёш-влә кайыт, сәспыльи-влә. Сәспыльишты мўкш-влә каштыт. Пёркәм йалава гыц нарынцы лашаш виләш.

Кўшнй тыри мыра. Молы кәк йук шёргышты шуку шакта.

Йогор шарыкым кытӓ.

Нырышты йылгӓ лӓктӓн, шарык мӓшкӓр тӓмӓш. Йогорат шарык кытӓш кӓэн. Ик кышӓнӓштӓ Йогорын сыкыр лаштык, тара, мыны; вӓс кышӓнӓштӓ йамдарышты шӓжӓр.

Ӓвӓжӓ, ош шавырым чышӓт, пазарыш кӓш. Кӓмбӓжӓ го-
дым кӓлӓсэн кодыш:—Йогор, шарык-влӓэтӓм анчы; йажон ан-
чӓт гӓнӓ, пӓрӓнӓнӓкӓм пуӓм,—манӓш.

Йогор кытӓ. Йал сага каштӓш. Мадыт, тылым олтат. Мӓшкӓржӓ шужаат, качкылдалӓш, шыжӓржӓм пыдылӓш. Шӓ-
жӓржӓ пӓтӓмӓкӓ, эчӓ лымым опташ карӓмӓш вала; шылмы
сӓмбӓнӓ йӓш.

Тӓвӓ ӓвӓжӓт пазар гӓц толӓш. Корнышток кытӓт ылын. Ӓвӓжӓ докы йӓлӓрӓк кыргыжӓш:—Ӓви, пӓрӓнӓнӓкӓм!—манӓш. Ӓвӓжӓ пуаат токыжы ашкӓдӓш. Йогор пӓрӓнӓнӓкӓм качкӓш. Йогорым анчӓн йӓлӓн шӓвӓль-вӓд толӓш.

Йогор шижтӓйт, шарык-влӓштӓ азымыш кыдалыныт. Йо-
гор покташ кыргыжӓш. Йогор покта, шарык-влӓштӓ тупыньла
вӓлӓ кыдалыт. Йогор мӓгӓрӓ. Йал-влӓлӓн вантылаш, мыскы-
лаш:—Пӓрӓнӓнӓкӓ кыргыжӓш!—маныт.

Кӓчы шӓцмӓ го-
дым шарык-влӓм токышты нӓгӓнӓйт. Йо-
гор шарык-влӓм пырта, онча: ик патӓа укӓ, йардыманш тӓгӓн
доко пырӓн. Йангылӓн гӓнӓйт, эчӓ кычӓлӓш кӓдӓ ок ли.

Шӓлӓ.

Пӓрӓзӓ шӓлӓм ужын. Кыдал миӓнат:—Анчы, тӓнӓм ны-
рыл колтӓм!—манӓш.—Ат нылал!—манӓш шӓлӓжӓ. Пӓтӓр-
нӓлт возынат,—пышт-пышт-пыж!—вӓлӓ бӓштӓлӓлӓш.

дик
жым
йыл
пӓж

лӓш

Б
влӓ
шол
П
пыж
Й
—ма
П
бштӓ

шӓ
цаш
маны
рӓдб
вӓнӓ
жы,
йӓк
талам

Ирго
ик са

Пёрэзй, пачым шагалтэнат, тйш тувырди, тиш тувыр-
дик тйргэштэлэш: шўлым логал колтынэжй. Вара анцыл йал-
жым тарэн шагалынат, тидй шўлым нылал апча.—О-о-й,
ййлмэ-эм!—манэш, лавыж колта. Авājкй докы кыдал мий, пэ-
пэжйм шайыштэш.

Ышкалжы, вуйжым лўктэлйнат, прэзйжйм кужын анча-
лэш:—Эх, ородишкээм,—манэш, шаналта.

Ырвэзй-влэ шўлым ужыныт.

Кавишавичйшгтй ёрвэзй-
влэ шўлым ужыныт.—Пуштым
шолты!—маныт.

Шўлы „пышты-пышты-
пыж“ йшгтэ.

Ёрвэзй-влэ:—оксам лыд!
—маныт.

Шўлы „цошт-цошт-цошт“
йшгтэ.

Цйвы игйм лыктэш.

Мамнан кукула цйвйнэ кылыклен кашты-кашты; пацгйц-
шй пйжашйш пйрэн шйнцэт, акат лэк. Вэс цйвй-влэ мын-
цаш пырынэштй ылнэжй, тидй пйжашйш ак пырты—кырэк
манылдалэш. Авэм коронцлээш олымым шарйш, мыны-влэм
рэдйн тйшкй оптэн шйндйш, цйвйм пыртэн шйндйш. Цй-
вйнэ шйнцэ, качкыдалаш вэлй изиш лэктйлдэлэш. Качкашы-
жы, йўашйжй анцыланжок шындэнэ.—Мйндйркй кэаат, мыны
йўкшэ,—манэш авэм.

Мйньат цйвйлэн качкаш нэлмиэм, вйдйм пылонкаш оп-
талам.

Кым арняштй ма лин.

Кукула цйвйнэ кым арня мыны
вйлнй шйнцйш. Авэм тй лэкишаш-
лйк вэрэмэжйм палэ. Ик мыным
цйвй лйвэц нэлыат, колыштэш, мй-
лэмат колыштыктыш: тык-тык-тык...
мыны коргйштй шакта. Цйвй-игй
лэкнэжй, мыны сўкйм пыдырта.—
Ави, сўкшйм пыдыртышаш!—манам.
—Ак кэл!—манэш авэм: вэрэмэ шэ-
шэт, йшкэок пыдырта, — манэш.

Иргод ли, пйжашйштй: тйак-тйак! шокта. Авэм дон мишнэ,
ик сары цйвигй лэктйн. Вара молы-влэат лэктан тйнгальвй.

Комбиги-влә.

Мѣнь Павыл-влә докы ам кашт, лүдәм: комбы-вләшты ниш костан ылыт.

Иккәнәк шошым Павыл-влә турә эртәм ылы. Олыцашты луды комбы-влә каштыт, Павыл-влән. Комбиги-влә токо ләк-тѣнѣт: нарынцы-влә, момык мындыра гань-влә.

— Ах, махань йажо-влә,—манам; иктәжѣм кычәнок ан-чынәм ылнәжѣ. Анчән шѣндәнамат шалгәм.

Тәвә, шѣмәт шиж, комбы озы мѣнь докәм кыргыз миш, тыгыр пачәм гѣц шырал нәльѣ.

Мѣнь лүдѣн колтәнам, тамам ѣштѣшәш? Кыргызаш па-цәм, кыргыз ам кәрд. Мәгѣрәлтән-мәгѣрәлтән колтәм. Вара Павыл әвәжѣ ужат, комбым поктән колтыш.

Шѣргѣ, кәк-влә.

Шим шѣргѣжѣ мам вәл шана?

— Ыжар ѣлѣштәшѣм лыкташ шана.

Кого тумжы мам вәл тумайа?

— Кудлу куд укшым лыкташ тумайа.

II.

Ирѣ кәчәт лүлтмѣ годым

Ыжар онганәт кәкәт толәш.

Овәт кәчәт лимѣ годым

Йакшар онганәт кәкәт толәш.

Вады кәчәт шѣцмәт годым

Тошңа мырәт—куку йукәт.

Йыдпәл жәпәт шомәт годым

Йәң витәршәт шѣжвѣк мырәт.

Шайа-влә.

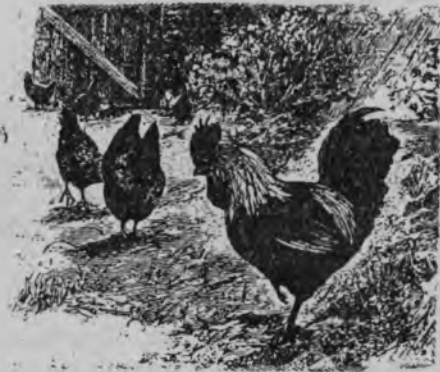
Шѣжвѣк мыра:—Тѣипок, тѣипок, тѣорок, тѣорок, этѣо-о-к! Тѣихѣн, Тѣихѣн, чок-чок-чок, орави, орави, чок-чок-чок! Шапырәны мыра: Лоты лу, пи-лу, шапырәны лоцәнә.

Цѣгәк мыра: „Кәйәм—толам, кәйәм—толам, мары вәтѣ со ик тыгырәток“.

„Васлы вәтй, Пәтйр вәтй, пыть пытьырт!“
„Васлы вәтй, Пәтйр вәтй, шьжым кәшым, шошым толь-
ым, со ик тыгырәт донок кашат!“

Ӑптӑн дон цывый.

Цывый кыдәтлә: „Кышак пиштәм, тьшәц йамәш! Кышак
пиштәм, тьшәц, йамәш!—манәш.

Ӑптӑнжй попа: „Пырамой вӑрәш малын ат пиштй! Пы-
мой вӑрәш малын ат пиштй! манәш.

Кым жава.

Жава-влӑ саслат; иктйжй попа:—Тӑл гач лӑвӑрӑ лонты
шйнцйшна! Тӑл гач лӑвӑра лонты шйнцйшна! Вӑсйжй:
„Орлыкӑ-ӑт, орлыкӑ-ӑт,—манәш. Кымшыжы:—„Эртӑн кәшым
мам попӑт! Эртӑн кәшым мам попӑт!—манәш.

Кыцӑ эчӑ попымым тӑ колында?

Жава цывыйтӑн гйц лиӑш.

Иккӑнӑ мӑ, бйрвӑзй полкы, карӑмбш пуӑ докы мадаш кӑн-
на. Пуӑштй, анчӑнӑ, тйрйштй чотӑ шуку цывыйтӑн-влӑ каштыт.

„Ти цыбьтэн-влэ гыц вэт жава-влэ лит,—манэш Проко:—маланна тымдышы попэн—охоньицян ванкышты, вьдбм оптэн ти цыбьтэн-влэм урдымыкы, ик кым кэчышты жава лит,—манэш. Мä шкoлышты бштэн ончэнна.

Ана биньаны гынбат, ванкым кандышна, ик вьц-куд цыбьтэнбм кычэн колтышна. Кэчбнь вьдбм вашталтылна. Лачок, анчэнä, цыбьтэн-влэ мытыкрак пачан, когорак-влэ лияш тынгальэвь. Вара йал-влэшты лэктэш тынгальэвь. Изинольэнок жаваши сэрнэвь.

Пионьэр-влэ.

Шур мынастьрбш миэнам ылы. Тэвэ анчэм, брвэзы-влэ мыжырын-мыжырын шагалын, йакшар пылак дон кэат. Цилан ик тбр йалым ташкалыт, мырым мыралтэн колтат, тьмьбрш-тым сэвэлтат. Анчаш пиш йажо.—Кыцэ эчэ нинь мадыт? манам. Шагальэвят, икты гыцбн йадым.

— Мä пионьэр ылына,—манэш брвэзы. Йакшар шү-савыцым йаштэн. Савыцым солашты тынгэ ак йаштэл.

— Пионьэржы тидь ма лияш?—манам.

— Пэрвый майым колынат?—манэш: тидэ ма пыразнык, пälэт?

— Пäшä халыкын пыразныкшы,—манам:—ровочи дон хырэсән-влән. Мäмнән вэлэ агыл, вэс кидыштышы-вләнät.

— Мäät тэвэ ровочи вэкэ ылына—манэш брвэзы:—кого линаät нбнбн бштымбштым бштэш тынälбнä. Тьдбм бштэш мä кьзйт тьмәнбнä. Нбнбм вашталтышы лinä. Ужат тэвэ, пылакыштынажы мам сирьмь:

„У вашталтын ылына“.

Ты брвэзы вара тагыш кэн колтыш.

— Итэй, эчэ вэсбм йадам,—манам.

Шалгалалым. Анчэм, эчэ вэс цуца лэктбн Пылакыштышты сирьмь:

„Пэрвый майым лбмлэштарьдä, шимэр халыкын кого кэчыжбм.“

Мырым мырат: „Йäмдй лидä!“ маньтат: Йäмдй ылына! маньна.

Мырэн царнэвät, шагальэвят, мынь эчэ ик брвэзым йадым:—Малан йäмдй ылыда? маньым.

Пäшä калык вэрц кьбрэдälэш,—манэш. Кого бзäмät, Йäко, халаш салтакэш тьмәнбаш кэдälэшät, тэнэ попа. Нинät салтакэш кэаш тьмәнбйт тама,—манам, шанэм. Пичälбшты укэ ылнэжб, бзäм-влэ пичäl дон мадыт манэш, лүаш моло тьмәнбйт.

- Вара ма дон лүэдә? манам, йадам.
— Мә вәт войнаш ана кә,—манәш: мәләнә пичәл ак кәл.
— Тынә гынә, мынә нымат ам ынғылы, тамам бштәда,—
манам.
— Вара клубышкына, тәвә ти пөртш пырок, цилә ан-
чыктәм, шайышт нуэм,—манәш.
— Тыштә сирымбә улы, мам мә бштәнә, мам тымәнбәйна,
кыцә ыләнә.

Анчалым. Амаса вуйышты хангәш сирымбә:

Пионьэр-влән клубышты.

- Эчә йаднәм ыльат, мыраш тынәльвәвбә:
„Пим поктылшы ылам ылы.
Киэн каштшы ылам ылы.
Пионьэр бндә линәм,
Йәл ганьак эдәм ылам“.
- Күм вара тидбә попат, мырат?—манам, эчә иктбә гыц
йадым.
Тәвә ти брвэзбә—манәш, йбәрәлтә.
Мбнә тбә брвэзбә докы мишбәмәт, йадым:—Лачок кыцә
тынә „киэн-каштшы“ ылынат?—манам.
— Лачок! манәш:—Мырыжымат мбнә шанән лыктынам,—
манәш.—Тәвәш пионьэр-вләет мбнбәм „анбәрәнбәт“ тишкбә
кандәнбәт.
— Ньэволя тынбәм пионьэрбәш пыртәнбәт кыцә? манбәм.
— Укә,—манәш:—тыхәнә эчә шайәэмжбә. Мбнә вәт, тишкбә
толмәшкәм, кол ганә бләм ылы: кышты шон, блән каштам
ылы.
— Бндәжбә бләшәтшы худа кыцә?—манам.
— Малың худа,—манәш:—кбзбәт мбнбәм тишты пукшат,
йүктәт, тымдат, шокшы пөртбәштбә урдәт. Пәрви шуку шу-
жән-кижән каштым, шуку орлыкым ужым,—манәш.
— Эчә кыцә попәнжбә мышта,—манам, шанәлтәм.

Клубышты.

Клубышкы нырышым. Ләшәншбә брвэзәм мбнбәм ужы.
—Цилә брвэзбә-вләм „анбәрәдә“ гыцә?—манам, йадам.—Укә ма-
нәш:—кү шана, тбдбәм вәлә, пыртәнә. Тидбә мәмнән ушәмнә,
артбәлна: артбәлыш ньэволя пыртымла агыл вәт, мадмаштыш
ганьок,—манәш. Эчә шанышыжымат циләок ана пырты: кү
закон-вләнәм бштән шокта, тбдбәм вәлә пыртәнә. Закон-влә-
нажбә тәхәнә-вла: Тавакым шывшалп ак ли. Пәлпәм пыт бш-
тбәмлә. Йалахай лимбәла агыл. Тымәнбәм хәдбәрым, книгә-вләм,
молымат локтылмыла агыл. Пионьэр лиәш шанәт гынә, лүд-
тбәмбә эдәм лиәш кәлән. Шонгы тыотьала, пүгырнән кашташ

ак кэл. Салтак гань төр кашташ кэлэш. Ровочи вэкэ лиэш, шимэр халык вэрц пыт шалгаш, тымэнаш. Ти гишан „йамды лиэш“.

Клубыштышты пиш цэвэр. Ма-ма укэ: картин-влә, плакат влә, стәнәэш сәкбим казэт. Цилә бшкэ сирәнйт, рисуйэныт. Охолышты тамахань шимй шактымы хәдйр сьинцә, кого кармонь гань, чангэмән, „рояль“ маныт. Шокетэвй моло, пиш йукшы мугйрә. Стөл вйлнй журнал-влә шуку улы. Лыдыт, картин-вләм анчат. Когоракышт изирак-вләлән лыдын пуат. Законштым моло шайыштыт, тымдат, мадыт, гимнастикам бштәт. „Сальут“ манмым эчә бштәт: вургымла кидыштым луктал шьндәт.—Тыдыжй ма лиэш? манам, йадым ләшаншй брвэзбм.—Цилә сәндәлык вйлнйш пионьэр-вләм анчыкта,—манэш. Пионьэр вләжй вәт бндә цилә вәрә улы. Мүләндыжй цилә сәндәлык вйлнйжй вйц кого ора. Тыдым колнат?—манэш. Парняэтшәт вйзйт. Эчә молымат шуку йадыштым, цилә кәләсэн пуш.

Спэтакылышты.

Вадэш спэтакыль ли. Шайыштэвй, лядэвй, мырэвй. Кыдыжым бшкэок шанән лыктыныт, маныт. Со пионьэр пәшәшты гишан попат, мырат. Вара эчә пәшәштбм анчыктән пуэвй, спэтакылым бштэвй. Вара, ройальым шактән, маршировкам бштэвй. Эчә вйлән - вйлән кузән шагалмым анчыктэвй—„пирампа“ маныт. Күшнй шалгышыжы кок пылакым кок кидәшйжй кычән. Пылак-вләшты молот дон сарлам бштбмй. Күшнй шагышы брвэзбй эчә попән шалга:

„Ти сарла дон молот
Иквәрәш линйтәт
Халык вбй йүшй-вләм
Сбнән шуәнйт.

Вара эчә йбй шагалын мадэвй. Мадмашты годым, пионьэр закон-вләштбм йадыштыт. Мбнйәт сагашты мадым, эчә тидбм йадым:—Малын „галстук“ манмы савыцшым йаштәда?—манбм. Тидй ма лиэш?

— Тупыштыш охолжы комунистым анчыкта, анцылныш кок кужурак мычашыжы комсомолым, изиракшй—пионьэрым,—маныт. Йаштым пүкшәмжй комсомол дон пионьэрбн икышын блмбштбм анчыкта.

Шуку пионьэр мыры-вләм сирән кандышым, пионьэр закон-вләм.

Пионьэр мыры-влә.

1. Пионьэр марш.

Тывэ шйргы вашт кайэш
Соты кайэш, тыл кайэш.
Соты кайэш, тыл кайэш—
Мәләннә ләкшәшлык.

Тывэ бйләш вашт кайэш—
Соты бйләш цолт кайэш.
Соты бйләш цолт кайэш—
Мәләннә бйләшлык.

Пәшәм бйштән бйбшбй
Икшбйбйжбй ылына.
Йыд бйләш гыц карангы,
Сотыш ләктәш шанәнә.

— Пионьэр-влә лймнәжбй,
Анцыц кәшбй ылына.
— Йәмдбй лидә!—манытат
— Йәмдбй ылына!—манына.

Мә пәшәм бiштәш гiнбәт,
Ырсы пәшәм пәләшәт,
Иамдыләнок шалгәна,
Икышын мә бiләнә.

Сыр ырвэзы ылына,
Лүдтүмбi мә ылына.
— Иәмдi лидә!—манытат,
— Иәмдi ылына!—манына.

Иакшар плакым лүктәлiн,
Сусун мырым мыралтән,
Комсомол дон иквәрәш
Рушткә вәл ашкәд кәнә.

Соты бiлмәш толәшок,
Ындә толын шон ганьок.
— Иәмдi лидә!—манытат,
— Иәмдi ылына!—манына.

Тәвә бiлмәш вапш кайәш,
Соты бiлмәш цолт кайәш,
Соты бiлмәш цолт кайәш—
Мәләннә бiлшәшлүк.

Пәшәм бiштән бiлшiшiн
Икшiвiжiм үжiнә:
— Алдок, алдок, лүдтәок,
Мә сагана!—манына.

2. Митьу.

Митьун укә әтәжәт,
Жәләйәлшi әвәжәт.
Сәдiн доны Митьуна
Мәгырән каштәш, орлана.
Тупәш сәкә мәшәкшiм,
Кидәш нәләш пандыжым,
Пөртән йбдә каштәш,
Окня йбдә сәвәләш.

Тәнгә каштшы Митьуна.
Кычән каштшы (бi)рвэзынә
Пионәрiш сирәлтiн,
Школыш кашташ тiнгәлiн.
Кызыт Митьу пионьәр,
Вара лиәш комсомол.
Кычән кәрдәш молотым,
Иажоәмдәш бiлiмәшiм.

3. Мары пионьәр марш.

Айда, иквәрәш погынән,
Чынь мыралтән колтәна.

Тѣмѣрнѣм чынъ сѣвѣлтэн,
Лүдтѣок анцыкыла кэнѣ.

Тѣмѣрнѣ дон, той пычна дон
Тышман цуцам цѣтѣрѣктэн,
Иажо мырым мыралтэн,
Лүдтѣок анцыкыла кэнѣ.

Мѣмнѣн пионьѣр ушѣмнѣ,
Мүкш сѣмнѣ гань ылына.
Тышман цуца ваштарѣш
Цилѣн икышын кэнѣ.

Тѣмѣрнѣ дон, той пычна дон
Тышман цуцам цѣтѣрѣктэн,
Тышман цуца ваштарѣш
Цилан икышын кэнѣ.

Тышман йыд пѣцкѣмѣшкѣ
Валгыдым мѣ пыртэнѣ.
Мары халык лошкы
У Ылѣмѣшѣм кандѣна.

Тѣмѣрнѣ дон, той пычна дон
Тышман цуцам цѣтѣрѣктэн,
Мары халык лошкы
У Ылѣмѣшѣм кандѣнѣ.

Тан-влѣ, идѣ лүд,
Мѣмнѣн ситѣ силана.
Тышман доно кѣрѣдѣлѣш
Шудѣн Ленин тѣотѣана.

Тѣмѣрна дон, той пычна дон
Тышман цуцам цѣтѣрѣктэн,
Тышман доно кѣрѣдѣлѣш
Мѣмнѣн ситѣ силана.

4. Мѣ шукын ылына.

Мѣинь ньима гѣцѣт ам лүд!
Пирѣм вѣш лиѣм гѣнѣѣт,
Соикток цуцат ам лүд,
Лүдѣш тѣл сѣнцѣѣн гѣнѣѣт.

Чѣнѣбрѣк вѣлѣ сѣгѣрѣлѣм:
— Кѣок корнѣт дон!—манам.
Мѣинь изи ылам гѣнѣѣт,
Пандѣм вѣлѣ бѣрѣлѣм.

Мѣинь бѣшкѣтѣм ам лым,
Шуку тѣнѣм сагаѣм,
Мѣлион дон шотлымла
Иаратым шүмбѣл-влѣѣм.

Мѣнь мыралтѣм, шишкалтѣм,
Тѣн-влѣем, шѣмвѣл-влѣем,
Цилѣ вѣл гѣц постарѣм,
Иктѣр погѣн шагалтѣм.

Шуку йишѣ пѣрцѣлѣ
Шимѣн, ошын кайына,
Ик анѣштѣм шурныла
Иктѣр мѣ шагалына.

Шошым цѣвѣр кѣчы гань,
Кыдыжы мѣ ылына,
Трува сыц дон шѣрѣм гань,
Эчѣ йужшын цѣрѣнѣ.

Марыжы, тадаржы,
Рушыжы, йанонжы,
Нѣмѣцшы, французжы,
Англичѣнжы, нѣгѣбржы,
Китайжы, туркажы,
Испанжы, арабшы,
Цилан тѣн-влѣ ылына,
Ызѣк-шольѣк ылына.

Цилѣн иктѣ корнына,
Цилѣн иктѣ шанымна.
Пурын ылѣш сѣрѣнѣ,
Вырсѣм йамдаш шанѣнѣ.

Пионьэр закон-влә.

1. Шу эдәм, силан эдәм, тырхышы эдәм вәлә пыт пәшәм ыштән кәрдәш. Тыхәнә эдәм лиаш, пионэр ирән ылә, ышкы́м-жым йажон йөнатыләш, ышкы́мым кычән ыләш тымәнәш.

Ирокок кыныләшәт, йажон ышкы́мжым мышкәш, гимнастикам ыштә, кидшы́м, йалжым, монгыржым лывырта. Йәлләнәт тынә ыләш палша, тымда.

2. Кәчы эрты́жы ак ман. Пәшәм йажон пыт ышта. Пәшәжым цила анцыок шанән йәмдылә, йөн дон ашындәрән ыштән миа. Йәллән пәшә ыштәш ак апты́рты, эчә палша.

3. Пәшәжым тынәләшәт пы́тәра, өрканән ак колты. Пәшәм арты́л дон ыштән мышта. Ма тынәт самынь лиәшь тынә, ак өр, йоным мон лыктәш.

4. Пионьэр халык хәды́рым, халыкын пурылыкшым йажон анча, ак йамды. Ышкы́мжы́нмат, йәлы́нны́мат ак локтыл. Книгам, кид пәшә хәды́рым, выргәмым цилә пты́рән урда. Йәлы́ным ак ты́кәл, ак шолышт.

5. Пионьэр төр эдәм, нигынамат ак алталы. Ак вйрәдәл, ак шиәдәл, ыры́жлын ыләш тымәнәш. Тавакым ак шывш, ара́кам ак йу. Ти йад-влә дон шүм көргы́жым ак локтыл, вуй вимжым ак пыжы.

Май пыразнык гишән.

Май 1-ын.

Журнална гыц.

Ти пыразныклан арныа йәмдылы́нна. Когарак-влә сага мыры-вләм мырынна, плакат-вләм сирәнна, класнам олмыкылы́нна.

Тыхәнә плакат-вләм сирәнна:

Май 1-ый—цилә сәндәлы́к вйлы́шы ровочи-влән пыразныкышты.

Сәндәлы́к вйлы́шы пәшә эдәм - влә цилән икышын лидә!

Интернационал дон цилә халык тәрванә.

Пыразнык кэчтй, йакшар пылакым нэлйн, мыжырын-мыжырын шагалын, сола мычкы рушткэвэл ашкэд кэшнә, Интернационалым мырышна. Школна гыц лыдмы пörтыш кэшнә. Тйштй түнй митинг ли. Пыразнык гишән шайыштэвй.

Тымдышына пйтәри попыш.—Тагачы сәндәлык вёлнйны ровочи-влән когэчйштй; цилә нәшә - әдәмйн пыразнык,—маньы. Мә ганьнаок ньәмбц, англичан, француз-влә тагачы йакшар пылак дон өлицәш ләктйнйт.

Тагачы мә, цилә шимәр халык, иктй-вәсйм әшбндәрәнә, йукым пуәнә, йаннам шижтәрәнә:—Пәшә әдәм-влә, идә лүд, вуйдам лүктәлдә!—маньына. Мә шукын ылына. Ик ышыи линә гйнь, иктят мәмнәм сйнгән ак кәрд.

Тагачы цилә хала-влә йбдә, цилә сәндәлык вёлны мә пәша әдәм-влә, вёр йүшбй-вләлән, завод хоза-вләлән йшкбйм-нәм анчыкташ ләктйннә.—Тә гйцдә мә ана лүд! маньына. Мәок шукын ылына. Пйзбйрдә вәлй: шукәш агыл, сонктөк тәмдәм сбмбйрәнә, цорада гйц ләктйнә. Цилә вәрәок Совет властыым йштәнә.

Совет власть әчә кйзбйт мә донна вәлй. Мә вәлй йшкбйләннә йшкә хоза ылына. Йшкә ирбкнә дон тәвә шанымынам попән шалгәнә.

Мо-лы вәрә тәнгә попән шалгаш ак ли: кугижә - вләэт, буржуй-вләэт пйзбйрәлйт. Тйндон мәләнә вәлй нбнй уанат.

Цилä свѣтѣштѣш буржуй-влäэт мämнän Сoвѣт властѣым анчэн, пүм пырыт. Сoвѣт властѣым шуку сѣмѣрäш палшэвѣ. Кѣзѣтät качкын колтынэштѣ вэлѣ. Ровочи-влä вольам ак пуэп. Мä донна войуаш молы ак кэп.

Цилä свѣтѣштѣш ровочи-влä икты вэсѣлän палшэн бġлät, ик ушэм ылыт. Свѣтѣштѣш ушэмым Интэрнационал маыт. Интэрнационал нингѣдэм шоэш гѣнь, шäрдэн шоэш гѣнь, изин - ольэн цила вäрэ Сoвѣт властѣ лиэш. Йблэрäк лижѣ!— манын тымдышына, шайажым пѣтарѣш.

Вара Сомок Пѣтѣр, кыцэ кугижä годем ти пыразныкым бѣштэнѣт, тѣдѣм шайышты. Ровочи-влäлän пыразныкым бѣштäш вовсэок ак ли ылын, манэш. Йбѣрт вэлѣ погынат ылын. Хала түнѣ, шѣргѣштѣ. Полицѣ дон жандарм-влä орлэнoк каштыт ылын. Кычатат шит ылын, кызаматыш питѣрät. Тѣнгэ гынбат, ровочи-влä соикток погыненѣт, бġлмашѣштѣм попэнѣт, кыцэ буржуй-влä гѣц ытлаш кэлэш, тѣдѣм шанэтѣт.

Рэволюци мыры.

Тан-влä, цилän тѣр ташкалда,

Сѣр лидä, пыт шалгыда.

Соты бġлмашѣш кэашнä

У корнынам ташкэнä.

Халыкын йишѣжѣ ылына,

Мары—мамнän шүмбэлнä.

Ирѣк дон, ик ышын бġлäш

Андыкыжы шанэнä.

Цэплѣмѣ ганьок урдэвѣ,

Шужэн колаш цацышна

Иасы-влä, орлык-влä эртэвѣ,

Шурым ужаш шанэнä.

Жэп ындэ шон шиэдäлäш,

Йä, йблэрäк лäктѣнä,

Малын вара кугижä-влä гѣц

Мажѣ бġндэ лүдѣнä?

Мä бѣштѣмнä дон бġлэнѣт,

Мä нѣнѣлän палшэнна.

Мäок пичälэш патрон-влäm

Нѣнѣм лүлäш шѣшкѣнä.

Шуры пäшäm бѣштäш шанэн,

Ик ышын лин лäктѣнä.

Иасы, нэзэр бġлмашѣш

Мä сѣнгäшок сѣрэнä.

Курымаш пѣзѣртѣмашѣш

Пыт кычэн, нäl шуэнä.

Мämнän йакшаргѣ пылакнам

Курмыэшок лүлтэнä.

Шошым паша-влә.

Журнална гыц.

Когэчй эртымкы, айаран кэчын, ма школышты шахал шынцәнә. Со тунь каштына. Школын садышты, кавштавичышты, нырыш молы ләктүнә. Рок кажланән; садышты, кавштавичышты шуку паша ләктын. Садытшы олмаву укш-вләм пычкэдәт, каргыжышты рэхәнбым нйжыт. Олмавум ушат, мотыгайат, намозым лыктыт. Шыжым йәмдйлмй йәмәш изи олмавум шындаш; эчә бнгыж панды-вләм, шаптыр панды-вләм шындәт. Кавшта - вичышты кавшта нүшмбим шэгәш үдәт, вара охырэц азымым, кого-охырэц азымым шытыктәт.

Мам кәрдынә, маат бштәнә. Ужмынам, бштымбнәм йадыштына, малын тәнгә бштымлә, кызьт бштымлә:

Тымдышына цилә шайыштәш. Тонынаат садышты, кавштавичышты палшәнә.

Пөртшш пырымат ак шо: тунь шокшы, айаран; нәләдышым погәнә, кәк мырымым колыштына.

Малын олмаву укш-вләм пычкэдәт?
Малын каргыж гыц рэхәнбым нйжыт?
Малын олмавум пәчкымәшкы ушат?

БШП
МОЛ
ЦИЛ

дон
рәвб
рәц
дым

Тыш

Кыцэ-кыцэ ушат?

Малын мотигайят, намозым лыктыт?

Малын шьндэш шьжымок йамым капайэн йамдылат?

Малын кавшта нүшмым шэгэш үдэт?

Малын охырэц азымым бпштат?

Мамнән кавштавичына.

Ма, изи-влә, школын кавштавичышты, ук охольшты, бпшкыләннә пасна изи кавштавичым бпштәннә. Йыран-вләнәжы молы бпшкәнә ганьок изи-влә, кукырны кыд вәлы. Йыранжым цилә бпшкә бпштәннә—рок маклака-вләм пыдыртәннә, кырәшля

дон төрләннә, үдым лаксак-вләм бпштәннә. Вара морком удәннә, рәвым, пырсам, охырам шьндәннә. Ма кәлэш, цилә улы. Охырэц дон кавштам шьндэш эчә ирй: озымжат укә, куштә. Вьдым кәчынь кьшкәнә.

Кыцэ шьтән лактэш, кыцә кушкэш, тьдым бндә анчәнә. Тьшлымьнам журналыш сирәнә.

Тяат школыштыда тьнгә бпштәдә?

Вѣдѣм кѣшкѣт.

Васлы дон Найоклан ѣтъѣштѣ хала гѣц изи лѣѣйкѣ-влѣм нѣлын толын. Кавштам токо шѣндѣнѣйт, вѣд кѣшкѣли кѣлѣш. Авѣштѣ кѣшкѣ, нинѣл кѣшкѣт. Нѣмат кѣшкѣш ѣасы агыл. Мадмыла вѣлѣ кѣшкѣмла. Лѣѣйкѣ гѣц выд ѣога, ѣур гань ви-лѣш; кавшта азымыштѣ вѣд шѣр-влѣ шынцѣт. Пиш ѣажо кѣшкѣш, таманьарыкат кѣшкѣт.

Васлы дон Найок кавштаѣш кѣшкѣн ситѣрѣвѣ. Ындѣ кѣшкѣш кѣшкѣмла? Ырвѣзѣ-влѣ комбигѣ-влѣм ужын колтѣнѣйт.—Кѣшкѣн анчышаш, ѣажо вѣкѣт,—маньт.

Кѣшкѣш вѣлѣ тѣнгальѣвѣ, комбы озы кыргыж толыат, тиок шырал нѣлѣш.

Ырвѣзѣ-влѣ кыргыжын вѣлѣ ытлѣвѣ. Тѣнгѣчѣ ѣчѣ сасна вѣйкѣ кѣшкѣш шанѣнѣйт. Кудывичѣ покшалны сасна шалга. Ырвѣзѣ-влѣ тупышкѣжы вѣдѣм ѣоктараш тѣнгальѣвѣ, сасна тупышкѣ ѣур ѣурѣш. Сасна тырынок шалга, моныржы мышкѣлтѣш.—Саснана ирѣ ли вѣт—маньым. ѣчѣ ѣоктарат. Сасна ѣѣр ѣѣр лин шѣнцѣн. Сасна лѣѣвѣрѣѣш шуйнѣн вазы.—Иардыманш—маньт ѣрвѣзѣ-влѣ: мышмына нѣгышакѣнат ѣш ѣары.

Тагачы ѣчѣ котѣи-игѣм поктылыт, тѣдѣмѣт мышнѣштѣт. Котѣи-игѣ вѣд гѣц лѣдѣн колтѣнѣт, камака лѣвѣк пирѣн кѣн. Иргодым ѣндѣ ѣчѣ мам мышкѣт вал?

Морком ѣдѣт.

— Ави, морком кынам шѣндѣнѣ?—манѣш Иван.—Морком ак шѣндѣп вѣт, ѣдѣт, манѣш ѣражѣ.

— Ави, морком шукырак ѣдѣ, —манѣш Иван.

Йырән вәрбим шагаләнйт. Йырәнбим бештәнбйт. Рэвбим, морком үдәш тынғалыныт. Иванланат аважы морко нүшмбим үдәш пуэн. — Ави, махань кавшангы-влә вара? Ак шыләп?—манәш Иван.—Рок дон мүдәп шындәнә, вара ак шыләп,—манәш аважы,

Аважы үдәш корным бештән кән. Вара, кыцә үдәш кәләш, анчыктән. Иван үдән, аважы рок дон мүдән миән.

Арня, кокты әртән. Иван моркожымат мондән. Иккәнә аважы дон толыныт; анчат, морко ләктын, Самат ләктбн

— Тәвә тиды морко, тидыжы сам,—манәш аважы, анчыкта. Самлаш тымдән. Иван самым кыраш тынғалын, моркожым кодән миән. Самлаш йажо—морко рәды дон ләктбн. Самлән пйтәрәнйт. Бндә морко йырән анчалат шыләп: морко корны-влә ыжар ләнтә гань кайыт. Морколан кушкаш бндә йонгы лиәш.

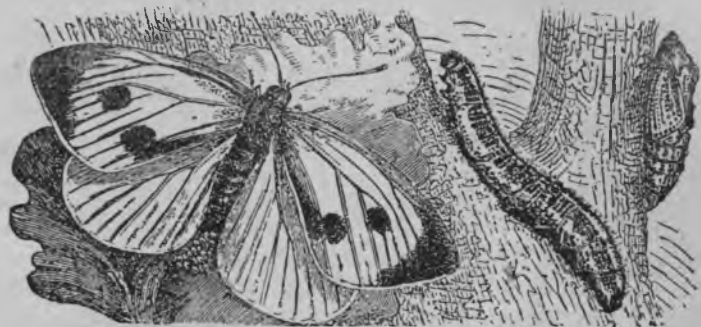
Лыпы.

Кузьма кавштавичышты ошы, цәвәр лышым кычәнәт, атыажылан анчыкташ нәлмиән.

— Махань цәвәр лыпы,—манәш, анчыкта.

— Тиды лыпы пуры агыл,—манәш атыажы.

— Нини шуку пашат гынь, кавштанам пйтәрәт. Кавштамок пырын кәрдәш? Пужы укәш?—манәш Кузьма.

— Лыпы бешкәжы качкын ак кәрд, шукушыжы качкәш. Ыжар шукуш-вләм молы кавшташты ужынат вәт: вини лыпы гыц лит вәт. Пйтәри лыпы кавштаәш мыны-вләм опта, вара мыны гыц шукуш ләктәш. Әчә кавшта лошты лыпын чонәштблмбжымәт ужынат сәй?—манәш атыажы. Лыпыжы шукуш гыц лиәш. Морә тышлән анчы доко. Вара бешкәок пәләт.

Шынгыртыш.

Тәнә кәнбжым кавштавичыштынә пип шукуш пашән. Кавшташты, туришты, кыш анчалат, шукуш вәлы.—Бндә кавштавичынә йамы,—манәш авәм.

Тэвэ тагышэц шынгёртёнш цуца кавштавичэшна вазалы. Тьотьям:—Кавштавичёна ёндэ ак йам: шынгёртёнш-влэ шукни гёц ирётят. Идэ лудькты вэлэ,—манэш.

Иргодэшат шынгёртёнш-влэ тольэвё, кымшыштат. Вара авам дон йорэ кавштавичёшкы анчаш каштна. Анчышна гёнь, ик шукшат ак кай.

— Тэхэнь кэк-влэн самылышты, пурышты ач,—манэш тьотьям.—Тэ, ёрвэзё-влэ, кэк пёжэшым пыдыр-тэдэ, мыным нэлэдэ; тидё кого самынь лиэш.—Тёндён ач шынгёр-тёншлэн умам молы ёштёмлэ, хына варэш вычымла.

Шитё.

Шот-шот-шот! Шыт-шот!—шакта: пушангы вуйышты шитё чёгё. Кёчшы дон пушангым ыдырал шёндэн, пачшы дон кёпшым тёкёлёл шёндэн. Кёртны нэржё дон каргыжым тарва: шукшым, кавшангым кёчёлэш. Кыдалшыжым лудьктэн лыктэш, тэрвандёмыжым тарвэн лыктэш. Иктёмат ак кады, санкток моэш.

Кавшангы-влэ лудён колтёнёт, кыдалыштыт:—Кё мамнан тырын ёлёмашнам пыдыратылэш?—маныт вёл. Лудён-лудён кёлёпшкёрэк пырат, шёлэн цацат.

Шиштй шот-шот-шот сэвалэш.—Цэвэрйнок лэктә! ма-
нэш вәл. Нэржй дон ражым чүчә; кужы, выцкыж йылмйжй
дон, ражыш цикал колтаат, кавшагы-вләэтйм ыдырал лыктәш.
Качкын колта.

Шишты цилә пушангы-вләм анчән сәрнә. Ик шукшан
пушангымәт ак коды, цилә ирйктә.

Шошым.

Шошым шоэшәт цилә йлйжәш, шокшы сәндәлйк гйц
цилә кәк-влә толыт, пйжәшйм оптат, игйм лыктыт.

Шынгйртйшйжй, цыгәкшй, оравижй, вильдырцанжы,—ма
тыгыды кәк улы,—цилә шукшым вәлә качкыт, ма худа кав-
шагы, шынгә улы—цилә погат.

Алыкышты.

Кәнгйжйм алыкышты, кавшавичйшты, купышты моло,—
жава-влә, мыни, шәкпәльй-влә йләт.

Нинәт, молым нымат ак качән, ирсә шукш дон, шынгә-
влә дон вәлә йләт.

Ырвэзй-влә ныма пйжәшймәт йнжйшт пыдыртәп, шәк-
пәльймәт, жавамаат йнжйшт пуштәп. Шәкпәльй-влә, жава-влә
моло укә ылгәцйшты, шукш папән ибйнцәшәт, ныма ыжар-
гымаат ак коды—качкәш.

Хйрәсәньлән пурым йштйшй-влә.

Франциштй корны важ-вләшты, ибйргй тйрйшты моло,
цилә вәрә тәхән ханаэш сирән сәкйм-влә улы:

„Шүлй калыа-вләм, шайтан-вләм, цилә худа кавшагы-вләм,
шукшым, кйшкймәт,—цилә әдәмлән худа йштйшйм качкәш.
—Шүлйм идә пушт!

Мыни ик цәшйшты 30 шукшым качкәш. Мыним идә
пушт!

Шукш-влә ййдә тамазар мбйлионанш увиткәм йштәт,—кәк-
влә мәнмәм ти шукш гйц ытарат.

Ырвэзй-влә, кәк пйжәшйм идә пыдырты!

Ырвэзй-влә, әлдок цилә пурй йштйшйм пәрәгәнә!

Мүкш гишән.

Тйшләш, пәләш.

1. Чәльнйкйшкй кәдә, анчыда. Кыңә мүкш-влә каштыт,
мам намалыт, йаләшйшты вёдыл толыт? Малыш мүкш увшым,
шактәм чйәт? Малыш мүкш пышкыләш? Ма дон? Пышкылмы-
кыжы мүкшйжй ма лиән? Малыш шйкшәт?

2. Махань ульа-влә улы? Тагатан ульа көргѣм анчыда, рамкан ульам анчыда. Кыдыжы йажо, анчаш куштылгы? Мүкш анчышы сага анчыда, йадта.

3. Ульа көргѣм анчыда, ма улы? Махань йиш мүкш-влә улы? Кыцә мүкш мыны гыц лиәш? Кәрәшѣштѣ ма-ма улы?

Кәнѣжѣм ыгырышы годем шырәм анчыда; шырә кәрәшѣм, әвә ләкмѣ бинѣжѣм.

4. Мүкш-влән тўны каштым анчыда; тѣшлѣдә, кыцә мўм постарат, кыцә киндѣм.

Äväjы

Пашә бштышы.

Шырә.

Цилән икты вэрц—иктѣжѣ цилә вэрц.

I.

Тәгә манмыдаок мүкш-влә блат. Ә, блатән колтат вәт, анчашат шѣшѣл: икышын лыжгә пашәм бштәт; кырәдалмаш, сорәдалмаш ныгынамат укә.

Пиш пурын, йажон блат. Эдем гань „тѣнѣйн-мѣнѣйн“ ак манәп. Цилән пыт пашәм бштәт. Иктәт йөкшышы укә.

Когорак-изирәк укә, цилән төр ылыт. Кыцә эчә вәт иктѣштѣ-вәсѣштым анчат, анчән өрәт: итѣрәйәт, йалышты дон шылдырыштым ниәлтәт. Пиш йажо тәг-влә ылыт. Паснаок тәвә токо ләкшѣ игѣ мүкш-вләәтѣм анчат.

II.

Пөрт көргѣ пашәм бштѣшѣжѣ пөрт көргѣм анчат: ирән, цәвәрѣн урдат; кәрәшѣм шывыныт, мў опташ вәрѣм бштәт, әвәлән мынцаш вәрѣм итрәйәт, игѣм пушпат-йүктат; ләкшѣ-шѣжѣм тўгѣ лыктыт, чонәштѣләнн тымдат. Кыдыжы эчә шолы пырмаш гыц амасам оролат. Тўны каштшыжы мўм постарат, изи-вләлән качкаш пәләдѣн лашашым—„киндѣм“ намалыт; йаләшѣштѣ вѣдѣл толѣт—нарынцы йаланым чиәнѣт, машанәт. Мардәж лывшал колта гѣнѣәт, йур толын колта гѣнѣәт, тѣдѣм ак шанәп, со бшкә пашаштѣм штат. Корнәш шуку йамыт гѣнѣәт, тѣдѣ гыц ак лүдәп. Кыцә гѣнѣәт улы-укәм ситәрәш цапат.

III.

Ик ышын блатәт, пыт пашәм бштәтәт, мүкш-влә улы дон блат. Иктәт мўштѣм ыдырән ак кәп ылгәцѣ, мүкш ны-

гынамат шуужән ак колы ылнэжы, маныт,—тэл кач Ылһпй-шйжы нэзэр кәнбйжнәт ситәрә.

IV.

Мүкшын Ылмәш пиш йажо ылнэжы, тышманжы шуқырак—тотлы мүжым цилән йаратат: эдәмат, мөскәят, потьэмышат. Когонжок мөскө пұры агыл.

Мүкшын шыралаш имжы ылнэжәт, изиш ак йарырак—шыланган: пышкыл колта, лыктынжы ак кәрд, вара шыр-шолгә ләктәш, колыдә ак ли.

V.

Мүкш-влә гишән тәхәнш шайа улы.

Ик мүкш токыжы чонгәштән кәа ылын. Мөндбәрцок коләш—тама тоныжы ак йары: мүкш йуе паснаок когон мыра; эчә тамахань кого йукан звәр урмыжал-урмыжал колта.

Мүкш чәльнбйкыш чонгәштән шыра, анчал колта—өрйи колта. Мүкш-влә улья-влә гыц ләктйнбйт—чотыманш, шйкш гань шалгат. Кого мөскә, лбуэтра мижән, кок йалын шагалынат, мүгбәрән-мүгбәрән ашкәдәш. Анцыл йал-вләжы дон мүкш-вләм покта, равәдәш. Мүкш-влә йбйржы сәрнблтбйт, пышкылыт, кужы мижәш выдыләлтбйт. Тәвә мөскә мугыльткә ик улья

док ашкәд миш. Ти мүшкбйн ульяжок ылын. Ульам кычышат, йөрәл шүш. Ләвәш шыгыр-вугыр кән вазы. Ульаптыш мүкш-влә ружгә вәл түгбй ләктбйт. Мөскәм пышкылыт. Мөскә ик анцыл, йалжы дон нәржым (шбйргбйжым) ләвәдәлын, вә йалжым улья көргбйш кәрбйл колтыш. Кәрәшым ыдырал лыкты, шуқырак мүәнжым лыктын. Лувызгә биндә качкәш, му вәлә йога. Мүкшнә тбйдым ужынат, пиш когон орланән колтән.

— Цилән иктӱ вэрц, иктӱ цилә вэрц! маньн, сӱгӱрәл колтәнәт, мөскә вӱкӱ шыралтын, төрок сӱнцәжӱ гӱц пышкыл колтән. Мөскә уталгән кән. Урмыжал колтәнәт, тӱгӱ мырыктән.

Мүкшн хозаат толын. У.цәм вәрӱшкӱжы шагалтән. Улашты мүкшн-влә пәрвишӱләок йәжон ӱләш тӱгалынӱт. Мүкшн-нәләп вәлә ӱндә колымла. Когон шылангыжым шыртән колтәнәт, лыктын ак кәрд. Мөскә мүкшнӱм ӱнтӱл шушн. Мүкшнӱн шыршол ләктӱн кән. Мүкшн шуды ләнкы пырән вазып, колаш цацән кийә.—Цилән иктӱ вэрц, иктӱ цилән вэрц!—маньнок колән, тӱдӱм вәлә мүкшнә панән.

Кыткы-влә.

Кыткы-вләнәт корнышты улы. Мынәш-аньәшн корны дон кыдалыштыт. Иктӱ тәвә шуды пӱрцӱм йәжгә вәл шывшәнн, вәсӱ изи укшым намаләш, кымшы ӱнкә гӱцшӱ кого кавшангыш шырал нәлӱнәт, цӱркӱнә, пәйгә. Мӱнны изи рок маклакам нәлӱмәт ик кыткы вӱләп иштӱнӱм.—Итай, ӱндә, мам

ӱштәт!—манам, анчән шәлгәм. Кыткы чымәдаләшн—рок маклака лӱвәц ләкнәжӱ, ләктӱн ак кәрд. Кыткы-влә кыдалыштыт, пәшәштӱм ӱштәт. Тидӱм ак ужәп. Тәвә иктӱ ужын колтын, кыдал миш. Рок маклакам тәрвәтӱләнн, тәнгӱм лыкнәжӱ—ак ли. Корны дон кыдалы. Тәвә изиш ли, шукы кыткы хирнән тольвӱ. Рок маклака йӱр погынән шагаләвӱ, рок маклакам шывшәдӱлӱт, шәләтәт. Рок маклака ишылән кырык вәрәнцок ы.пәжӱ, ишны сонктөк ак ӱрәп. Шукат иш ли—кырыкыштым шывшәдӱл кӱшн

кәвӱ. Рок маклака лӱвалнӱ кшны кыткы кӱнӱл шагаләт, кыдалашат пәлӱш.

Кыткы корны дон ӱндә кәәм.—Ишны кышты ӱләт, анчәшәш, манам. Корны мычкы кәшӱм. Тәвә анчәм—тум тәнгәтә сага кого кыткы шӱгә. Изн уки пыдырты-вләм аралән кузыктәнӱт—тангәтә кӱкшнц. Йӱрвәш ыраж-влә: ражын шырат-ләктӱт кыткы-влә, мам кәләш намалыт, пӱртӱштӱм со кукшәмдәт, аралат. Шандым нәлӱмәт, оӱгӱрәл анчышым:—Йӱрә анчышәш.—пӱртӱштӱ маньар пачәшәш—манам.

Анчышымат, икта 20-30 пачаш тама.

Кыды кадэжыштыжы мыны-влә моло улы. Кыткы-влә ончат—йылашты ак йары: мыны-вләм йылэрәк намалыт, шылтат. панды мычкәм кузат, ражышкәм ләктән вилыт.—Кү пörтым сымйрә?—маныт вәл... Лаксакыштәм пачангылыт, ләктән ак кәрдәп. Тәвә изиш ли, кыткы-влә олым пырцым шывшын толъэвй. Лаксакышкәм шуэн колтэвй.

Вара тышәц цилән олым мычкы ләктэвй. Шугат бш ли, пörтыштәм төрләш тынгальэвй, лаксакәм мүдәнәт шйндэвй.

Ньэмйц Стыопанын садыжы.

Ньэмйц Стыопан у вәрйиш ләктын гынәт, йажо садым куштән шйндән. Садыжым әзә ганьок анчышат, тыхәнь садыжы солангынаат укә; тошты йлым вәрйиштәт Стыопанын гань олма ак ли.—Стыопан йом пәлә гынь вәлә,—маныт кыдыжы, шоныракшы.

Стыопанын йожы—мыштыманшты, кингәм пәлымашты. Стыопан цилә кингә выләц анчән бштә. Курсым моло тымәнйән каштын; хлашты потомникышты йлән; кызйтәт мимйжы ййдәок тбнкы пралаләш, кыдыжым ныток ак пәлй гынь, сад анчыны гыц йадылдаләш.

Садышым Стыопан тәгә куштын. Пытәри сад вәржым, пörт вәржым когон нышкыдәмдыш. Шыжы ййдәок намозым когон йөрйиш; әдәм шырым, шүшй олымым, пильым шйрәшйим моло шывштын, рокным выжгатаәмдан цацыш. Пәлйным моло намозым пәлй. Шыжым намозым лыктын. шйндә, тышәкәпөк шагалән шуа, со кәлгәмдән миә, шагалдым рокым вйкы лыктәш. Вара тәлгач рокәт шана, йажомәш. Шоным ширән шйндә, рок бйжы кошкы. Кавштам, турим шйндә. Күкшй вәр гынәт, кавштажы кого вуйан, цаткыды вуйан лин шагалән. Вйдшймәт әчә шйндым андак вәлә кбнкә. шоным вйд сила донок кавшта кункәш. Цилән анчән öрйт вәлә.

Кым и, ныл иштй вара олмаву-вләм шйндәш тынгальй. Кок пәш, кым пәш ушымы олмаву-вләм питомник гыц пәлйш кандыш. Кым войчыкәш, шоән шйндйш. Лоәшйжы пәрвншй-ләок кавштавичы хәдйрйш шйндйш. Со пышкыдәмдыш, рокым кәлгәмдыш. Лым тәмдымәш гыц, морән, калыа качман гыц изи олмаву-вләм олым дон, каржагы-ванды дон пандәш.

пидьн шагалта. Кангыжым олмаву лывалны рокым вьдйжгь-нок урда, намозым, олымым шарь, вьдймат керал годым кьшкя; шудым ак кушкыкты, рокым выжгатау урда; шьжым, шопшым мотигайя. Шукш-влам йамдашат Стьопан йоньм моэш. Олмаву-вля кайын кушкыт. Лу иштй тэхэнь цэвэр, нэраштэ олмаву-вля кушкын шагальэвй, апчашат шьшыл.

Пашкудыжы-влан садышты олмаву-вля мыржан сьнцйньт, ныр вьрйштэт рок пингьдй; вьцкьж укшан-вля, изи льпташпан-вля. Кым важикан, ньл важикан-вля, тьшкя гань кайыт. Лым тэмдйшашнэцц царгалт сьнцйньт. Кочкаш цацат. Олма тыгыды.

Стьопан олмаву-вля кьжгь укшан, шим кьран ьжар льшташпан-вля. Ик ьрдан шарлакя укшан-вля. Олмажы — мышкынды гань-вля. Циля йажо йиш, шьргь йиш-вля. Олмажат Стьопан садышты лиэш. Йальн качкашат укэ, Стьопанын арэнок лиэш, покшым моло тагыцэ ак нэл доко, Стьопан йоньм моэш.

Йал олмаву-влам роаш сьрэт:—Лучи турим шьндэна, маньт: садын пурыжы тьнарькок. Стьопан эчэ шьндэш вэлэ сьрэ. Йужгынам олмажы ак ли гьньят, когоно ак ойхыры—вишньопкам, ьнгьжым, мьрьм выжала. Кыдыжы гьньят со лиэш. Сонкток оксам нэлэш. Циля йажо йиш, шалдыра. Йальнньым ак нэлэш гьньят, Стьопаныным нэлйт.

Начкы дон кушкым палэн нэлэш.

Кым ик гань савыц лаштыкым вьдэш ньртэн шьндьдэ дэ пьнцалда, вара коштан ськалтьдэ: иктйжым ьмьлэш, вэсьжым айарэш, кымшыжым мардэжэш.

Маньар вэрэмаштэ савыц лаштык-влэдэ кошкат?

Сирьдэ:

1. Кынам савыц лаштык-влэдэм коштан ськалтэндэ.

2. Кыдыжы, маньар вэрэмэ кошкэн.

3. Вьдшй савыц-вля гьц кышкы кэн, ма сэмьнь кэн.

Тьшлбьдэ: кьцэ тыгыр ськьм керэм-вля кэчат начкы годым, кьцэ кушкы игэчй годым. Кынам лыскыдын кэчат.

Эчэ тьшлбьдэ: кынам имньым кьцкэш куштылгы, кушкы игэчй годым, начкы игэчй годымжы куштылгырак, — малын тэгэла?

Киндйлэн, шудылан кушкыш ма кэлэш?

Кок коршокэш иккань рокым оптыда, ьржа пьрцым удьдэ. Ик коршокэшйжы кэчынок вьдьм оптыда, вэсешьжы идэ опты. Тьшлбьдэ—кыштыжы ьйлэрэк шьтэ? Малын?

Эчэ тэгэок кок коршокэш удьдэ. Икканьок лывыргын урдыда. Иктйжым шокшы вьрйштэ урдыда, вэсьжым ьштэ вьрйштэ. Тьшлбьдэ—кьштйжы ьйлэрэк шьтэ, йажон кушкэш? Кьцэ кушкыт, сирьдэ.

Ыштэн анчымаш.

Ти тйшлймй мам шўдй:

1. Нырым ирй, мўландй кажланымыкок кырал, кыралмы паштэкок ширй.

2. Тйшпэц вара нырэт кошка гйнь, эчэ вйлэц ширэ дон пыдыраты.

3. Нырэтйм со выжгатамок урды, сам, аккэл шуды йнжй куш, ангээтйм йнжй кагырты.

Такыр вяр ййлэ кошка,—тидйм ит монды, рокэт со выжгатаок шалгыжы.

Кыцэ йрдй мычкы кйрйсин куза, тйнгэок пингйды рок гйц вйд куза.

Кышты эчэ тидйм тйшплан лиэш?

Йбдймйм, йбдйм сирймйм анчыда. Малын йбдымэш олымым шарат?

Шошым начгы годем йал корным ончыда.

Нырэтйм выжгатамок урды, саман йнжй ли.

Сам, такэш шуды ма худам ангалан йштй.

Мй тэвэ тидйм тйшлэн анчышна:

Ик стопка вйдйм, тйр дон тйр, циц оптэн шйндйшнайт, вйлэцшй кардон дон лэвэд шйндйшна. Кардон покпаланжы изи ыражым йштйшна, ыжар йлйштйшйм свэзэмок кйрнайт, ти кардонын изи ыраж вапш йлйштйш йал-вургыжым стопкаштыш вйдйшкй колтышна. Йлйштйшйжйм вйлэц вэс стопка дон лэвэд кымыктэн шйндйшнайт, шокшы вярэш шйндйшна.

Ирок миэн анчална гйнь—стопкаштыш вйд ййд вапштышты $\frac{1}{2}$ сантиметр кўкшйц пычын кэн. Кўшйл, кымыктым стопкаштыжы тйр мычкы, лывш вацмы гань, хйршанг шйнцйш. Вйд кўшйл стопкашкы йлйштйш мычкы кузэн,—йлйштйш йл стопкаштыш вйдйм шывшынат, вара вйдшй пар лин, паржы кўшйл стопкашты лывшла вазын.

Нырышат тэнгэок: ангэш кушыны шуды-влй рокыштыш вйдйм шывшын пйтйрйт, ангам коштат.

Ти гишан эчэ агроном тэнгэ попыш:

— Ик сэтйна нырышты шуды кушкын шагалынат, кйнгйж гач, нйллй вэдйрй пырыман пэцкй-влйм 1.500 пэцкам вйдйм шывшын, коштэн колтэн,—манэш.

Сэдйш дон, хйрэсаньлан нырым пасоэш кодаш ак йары, ныржы кагырга вэлэ,—ак каны, ак шаны.

Пыльэн гыц.

Тагачы Хөдөр Пэтйрйн эргыжы—Йогор токыжы толын.

Йогор кугижя ылмы годымок вырсышкы кэн ылы.

Авәжй Йогоржы вәрц мәгырән-мәгырән пйтән шйинцйи вәк.

Ирок тагачы Васли вәтй колөвәц доны вйдйм лыктын шалга ылын. Анча—йат (өрдйж) әдәм толәш; выргәмжй моло хала рушын ганьы, пылышан калнакым чиән, калош йалан, түпәшбйжй пүштйрйм сәкән.

Анча, Васли вәты, Хөдөр Пэтйр док ти әдәм пыра.—Хала гыц налог гишан толәш вәкәт!—манәш турәшбйжй, шаналта.

Васли вәтй вйдпймәт йәстәрән шоктыдә—Митырини Марйа пырән шагаләш.

— Йәнга, Пэтйр Йогор толын.—әлок анчаш!—манәш Марйа.

Васли вәтй вйдвәрәжйм пиштәләләшәт, Марйа сага Хөдөр Пэтйр докы кыргыжәш.

Хөдөр Пэтйр доны пөрт шан!..

Йогор цилә дон кидйм пәләни (кыча) моло, хытыра.

— Тә, пашкуды-влә, кйзбтәш кәдә гйнь вәлә. Мйнь йшкә йишнәмәт әчә ужтәлам, кәнәлтймәт шөәш! Вара мйнь лыдмы-пөртйшккй миәм—ужына әчә.—Идә йәтлй вәлә, покәтәнок кол-тәмәт!..—манәш Йогор изиш лимыкй. Халык ләктын кәя.

Мам Йогор попән.

Шуку Йогор понын. Кыцә вәс сәндәлйкйшйтй йләт, ма-ханы сола вләшйтй, кыцә вольыкым урдәт, кйртныи корны-вләшйтй гишан моло...

Тйшйтйи йлймәшйи рисуйымы картин-вләм шукуым кандән, циләлән анчыктыш.

Француз сола.

Вәс кугижәнйшйшйтй сола-вла хала ганьы ылыт: ольицә-вләшйтй сәдйрә ганьы,—кү дон вәкшйи пйндймй, цәмйнт дон опталмы. Пөртйштй, кудвичйшйтй—цилә вәрә эльәктри-чәствы йыла, вйд ләкмы трува улы. Ольицәштйжәт, пөртйш-тйжәт, вольык витәштйжәт—цилә вәрә ирә. Пөртән ййәд сәдывичй, пәләдйш личй, кавштәвичй.

Сола ййдәок чәй йүмй пөрт, качмы пөрт, халык пөрт улы.

Вес кугужәнйшйшйтй вольык пичы-влә.

Вәс кугйжанйшйшйтй, сола-вләшиты вольык пичй сәдйрән. Йшкәл ййдә, имньи ййдә йшкә сәмбйишйтй йитймй йәкә йәшлә-влә улы, вйд йүктймйжәт тйшток, вйдшй со ирә. Вольык кынам шана, тйшәм йүәш.

Ышкалкы, имнйжй итйрйён, йагылтэн шйндймй ылыт.
Вольыкым тйштй ак вырэн, ак шиэн, эдэм ганьак аш-
нэт, вольыкшат сэдбн дон нбнйн пини виан ылыт, догышы-
чымышы моло агылэп.

Ныцэ вэс кугижаньшйштй киндйм ёштат.

Ньэмбйц хйрэсән-влә, мўләндыштй мәнмән гйц лу пай
чбдй гбнйәт, мә гбйцнә шуку пайан ёләт. Мўләндынажәт
мәнмән ньэмбйц-влән гйц шуку йажо, силан,— маныт агро-
ном-влә.

Ньэмбйц хйрэсән ик сәтына гйц шўдй путат утла кин-
дйм нәләш, мәнмән 50 пут вәлэ ләктәш.

Мә ўдән-кырал ана мышты, әнгә ййрәнйм ёштән ана
мышты, сэдбн дон киндйна худа шачәш.

Мәнмән и ййдёок кым пайыштыш ик пай мўләндына
охыр кнә, вйләнжй эчә вольык такыртән шбндә.

Вэс кугижаньшйштй тәгә ак ёлән. И ййдә нбнй цилә
мўләндым ўдәт, ик лаштыкымат охырым ак кодәп. Кинды гйц
пасна нбнй, вольыклан пукшан, шудым, йакшар ушманым
моло нырәш ўдәт.

Ныдыжы йажорак.

Иканә Вайи дон Иван ныр гйц кырал толыт, Вайижй
шагавуй дон, Иванжы плуг дон ылыт.

— Вара маханьыла, плугәт дон шагалан лиәш? Шага-
вуйым ак шо вәт?—манәш, Вайи Иван гйц йадәш.

— Шагавуй гыц йажорак! Куштылгы, кыралаш кәнбыл,—
манәш Иван.

Вайи вуйым вәлэ ёрзәләш:

— Анйәт.. Плугәтшй вәт имнйилән ләлй, шагавуй куш-
тылгы—мә лыкна,—манәш.

— Шагавуй төр ак кә: йужнам кәлгйш валән кәә, йуж-
намжы акат пыры, вйләц вәлэ кән колта—манәш Иван.

Тәвә корны важәш нинйм Сәмон кугуза поктән шоәш.

— Мам вара тәгә коктын кытырән кәдә?—манәш, йодәш.

— Тәвәш, Иван шагавуй плуг гйц худа манәш, мбнй
йажо манам. Тидйм попән толына.

— Мбнй тишкәвә ёләнәм, шагавуй худа, манмым кол-
тәлам. Тьотьям-вләмәт, атьям-вләмәт шагавуй пукшән, урдән,
худан ёлйдәлйт, мбнйнәт колымәшкәм качкашпәм ситә. Ша-
гавуйак йажо,—манәш Сәмон кугуза.

— Тйнй, мам манат вара, Васли атьәжй: шагавуйжы йа-
жо, плугжы йажо?—маныт, шоңы марым вәп литәт, йадыт.

— Мбнй, плугок йажорак манам. Пәрвирәк мбнйәт
„шагавуй йажо“ манам илы.

Мѣнѣн Васиэм салтак гѣц толмыжы годым, изиш оксажы ылынат, плугым нѣлѣн толын. Мѣнѣн ырѣсэм толмыжы: ма, оксаэт уты ылын кыцѣ, ти аккѣлѣм нѣлѣн толынат,—манам. Ыржа вѣрѣм кыралмыла. Рок кошкѣн шѣнѣн—ѣур укѣ. Мѣ эргѣм дон кок имнѣн кыралаш лѣкнѣ. Мѣнѣн шагавуй дон, эргѣм—плугшы дон. Ангѣш мишнѣ. Рок манар ганьы, шага кѣртнѣи нѣима донат ак пыры, ѣѣнѣн-ѣѣнѣн вѣлѣ кѣѣ.

Анчѣм—ѣѣлѣт кырал ак кѣрдѣп. Мѣнѣн Васиэ плугшы дон, мырым вѣлѣ шишкѣлтѣн колта,—кыралѣш.

Тѣвѣ, шагавуй дон плугым тѣнгѣштѣрок!...

Тѣнѣ попѣн толмыштыла мары-влѣ цѣкылдѣлытат совхозын ныр докы толын колтѣнѣт.

Анчат—совхозын нырышты, вѣс вуй гѣцлѣ тама шим ара толѣш.

Кок араван, имнѣидѣок, ѣдѣм виктѣрѣ.

Паштѣкшы кок плуг ганьым шывшын кѣѣ.

Кымда киша дон кѣлгѣн тѣр кыралѣш.

Нѣыгинамат ужтымы масак—имнѣитѣок кырал кѣрдѣт.

Кыралашыжы вѣт ѣчѣ, кыцѣ гѣнѣ кыралѣш! Анчѣн шалгым нѣжвѣц ик сѣтинѣм кырал шүш!

Мары-влѣ ѣрѣн колтѣнѣт, шѣйаштымат мондѣн шүѣнѣт.

— Тѣвѣ, ѣлѣн-ѣлѣн ѣдѣм кышкѣвѣк шон!—манѣш Иван.

Шагавуй дон плугын шѣмѣнѣштѣ пѣта, нѣнѣн вѣрѣш ѣндѣ трактыр лиѣш.

Ленинын шанымыжы.

Шага вѣрѣш трактыр лижѣ,
Нѣлѣ пѣшѣ пѣтѣжѣ;
Халык ыш дон ѣлѣжѣ,
Иасы, орлык ѣртѣжѣ.

Тидым шанѣн ѣлѣн
Кугузана Ленин;
Тидѣм тѣнгѣл кодѣн,
Тидѣм ѣштѣш шүдѣн.

Шагалышын мырыжы.

Ѧлок, Ѧлок, имнѣиѣм,
Шагам шывшок, ош вѣлѣм!
Нѣ-ѣ, нѣ-ѣ! имнѣиѣм,
Ѧлок, шывшок, ош вѣлѣм!

Цѣвѣр жѣрѣ валгалтѣш;
Кѣго шѣргѣ шалыцын
Пакшар кѣчѣнѣ лѣктѣш.

Ма кымда ӧнгӧнӧм
Йажон пышкыдӧмдӧнӧ,
Шага кӧртнӧм рокӧш
Цолт ошӧмдӧн шӧндӧнӧ.

Мӧннӧ палшӧм тылӧнӧт,
Тӧннӧ палшӧт мӧлӧнӧм,
Коктын тӧнгӧ каштына,
Куштылгын шагалӧнӧ.

Кидым-йалым куштылтӧн,
Йӧн йӧвӧртӧн шагалӧм.
Молыжымат пӧшӧжӧм
Цилӧ куштылгын кӧштӧм.

Шагам, ширӧм олмыктӧм,
Араваӧм йӧмдӧлӧм;
Пӧрцӧм ӧдӧш шактыктӧм,
Ирӧм вӧлӧ мӧннӧ ӧдӧм.

Алок, ӧлок имнӧиӧм,
Шагам шывшок, ош вӧлӧм!
Иӧ-ӧ, нӧ-ӧ! Имнӧиӧм
Алок, шывшок, ош вӧлӧм!

Ирокок йуалгынок
Ма шагалӧн шуӧнӧ;
Пӧрцӧлӧн вазашыкы
Шипкам ма йӧмдӧлӧнӧ.

Аванә—мйләндѣжѣ:
Пукша, йүктә, амалта,
Блѣжтәршѣ кәчѣжѣ
Анчән кушта, брѣктә.

Азым кузән шагаләш,
Бжар партыш гань лиәш,
Вуйым лыкташ тѣнәләш,
Коә ганьок лывшалтәш.

Вара пѣрцѣмәт шѣндә,
Кәчѣ шокшәш опәмәш,
Вара шөртнѣи шавырым
Шурнѣи чиән шагаләш.

Сарлам нәлѣн толына,
Анәнам тѣрәдѣнә,
Нәлѣ кѣлтә вѣләнжѣ
Кәнәш миән вазына.

Ныр гѣц кѣлтәм мѣнѣ шывштәм,
Кого капнам капналәм.
Кѣлтәм шиам, пуалтәм,
Сусун пѣрцѣм мѣнѣ оптәм.

Кѣлтәм шин пѣтәрәнә,
Иажо сырам шолтәнә;
Ханам үжѣн кандәнә,
Шѣжѣ йүмәшѣм бѣштәнә.

Алок, алок, имнѣиәм
Шагам шывшок, ош вѣләм!
Нө-ө, нө-ө! имнѣиәм,
Алок, шывшок, ош вѣләм!

Йѣләрәк шогаләнә,
Кәнәш токына кәнә;
Тѣнѣѣм тәмѣн мѣнѣ пукшәм,
Шолшы вѣдѣм мѣнѣ йүктәм.

У сола—у ылымәш.

I. Корныш ләктѣн.

Ик худа салашты ик худа пөрт ылын. Худа пөртѣштѣи худа мары ылен. Худа марын худа вәтѣжѣи ылын. Мары дон вәтѣи ылат-ылат, ик әргѣм бѣштәт, Актәш лѣмәнѣм. Актәш күшкәш, ышым нәләш. Изиш лиәш, Актәш кәпәш шон ак шо, атыжѣи колән кәә. Авәжѣи дон коктынок киән кодыт. Актәш ындә бѣшкә когорак лин. Актәш тытыштымы пәшәм бѣштә, нәзәр со ак пѣтѣи.—Ма рок вашт вара!—манәш, шаналта.

Йыржы анчалаш, йалат тэнгөк йлат: цилан тамам, цыркынат, кырдәлөйт ылыжы, нымат йонжы укә: качкаш киндй ак ситй, йарвар нәләш окса укә. Сасна гань пыракышты, льавырашты пачангылыт.—Тама йлымашна ак йары,—манәш, аважылан попа.—Мә ороды ылына вәкәт. Мыйн бндә ышан Эдәмвләм кәчәл кәәм!—манәш. Ләктәшәт кәә. Кәә, кәә, корны важыш шөәш. Кым корны важ. Корны важышты мәнгы шалга. Мәнгышты кым ханга сәвәлмй, кым вәкы анчыктат. Ик ханашты тәнә сирымй:

„Пышкыдын шәрәт, амалашыжы какрака“.

Вәс ханашты сирымй:

— Мә йшкә вуйлалтәнә.

Кымшы ханашты сирымй:

— Йал цора ылына.

Мәнгы вуйышты вьц мычашан шьдйр, салтак калиакыштыш ганьок, йакшаргы.

Актәш лыдәш, өрйн шалга: кыды корныш бндә кәмблә.

Тавакым пьтырәләш сьинцьдәләш. Шаналта.—Покшал корныш кәшәш,—манәш: кьцә йал йшкә вуйлалтән йлат, тьдйм анчалаш.

II. Йшкәок вуйлалтәнә.

Актәш корны дон кәән, кәән, йыдалжат чүчын кән. Йыд лин колтән. Нырышток амалаш вәрәштйн. Ирок шижын колта—тама йук шакта: тургә мыра, лишьләмәш. Актәш лүдйн колта, пырт-иурт кьнбьл шагаләш. Анчаләш—ма йордымаш толәш: ужтым звәр музьргә вәл толәш, зәмльа цьтырәлтәш. Музьргә толәш, пачыж дон рокым шагала. Звәр вьлнй йакшар тыгыран әдәм сьинцә. Звәр лывәц рок кәж-влә вилыт, лаштыкын-лаштыкын ләктьйн возыт.

Актәш лүдйн колта, кыргыжаш мырыкта; кыргыжәш, кыргыжәш, шыралт вазәш, йалжы куктаналт сьинцәш. Йалышкыжы анчаләш, йалжым шим кәрәм куктыл шьндән.

Йалжым сьистәрә.

Күшкүй анчалаш: мәнги-вләшти тыхәнбок шим кәрәм-вләм шывшын шьндәнйт, тьжкгә мырат. Солаш кыргыж миәнәт ижй ышыжы пырән.

Салаш пырән, анчән шьндән — тә омынышты ужәш, тә кьйрәтөк. Пөрт-влә кого, кұпшы тагыцә бшкә сәмбнь бшты-мь-влә. Олыца кымда, халык каштәш; пиш итйрән, цәвәрбн чиән шьндәнйт. Пүэргьжй цилән кәм йалан ылыт, йажо ты-гыр-йалашан. Ыдйр-влә, вәты-влә пәләдйш гань пәләдйт: цә-вәр ылыт, нөрайән шьндәнйт. Ырвәзы-влә топ гань таза ылыт, йакшар шьйргь-пйлшән. Ош цьрәанжй укәят.

— Турим вәлә качкын ок йләп тама,—манәш, шаналта.

— Тагачы пыразнык гьнь вәлә, итәй, йадшаш,—манәш. Тәвә брыжлы шонгы тьотья әртә. Актәш увшым нәләш, тьотья гьц йадәш:

— Махань сола вара тидй, тагачы ма пыразнык?—манәш.

Тьотья пурын анчаләш, йьйрәлтә.—Пуры Әдәм вәкәт,—манәш Актәш, шаналта.

— Тидй у сола, у йлмәш,—манәш тьотья: тагачы пә-шә кәчй, пыразнык агыл.

Тьнь ти лишнйш атыл тама доко? Әлөк мә докына, йлмәшнәм анчыктәм,—манәш тьотья. Тьотья Актәшым кәтә пөртйш пьрта, пөрт кого, йажо, соты. Кид мышкаш вәрйм анчыкта.—Шанәт гьнь, цьвйлгәнәт кәрдәт,—манәш.

— Тәвә кұ тәгәнә. Тәвә вьд колтымы пыч-влә.

— Уштй кырантым пьййрәләт, уштй вьд йога; шокшы кырантым пьййрәләт, шокшы вьд йога. Махань кәләш, йокта-рәт,—манәш тьотья, анчыктән пуа. Актәшым пукша-йукта. Качкыш моло сәмән агыл. Шьжй йумаш годемат Актәш тәнгә мьшкьйрйм тәмән качтә. Актәш качкәш-йүшәт, Актәш лән тьотья амалаш кроватьым анчыкта. Амалым вәржй ирә-йажо, бштраш ләвәш дон ләвәд шьндймь, кьпцйк цолток ошы—вазашыжат шәкләнәт.

— Сәдйрәәшок мьләм йара; шәрәш моло нымат ак кәл,—манәш Актәш,

— Краватьәшок вацок!—манәш тьотья:—мә хынам сәдй-рәәш амалаш ана пишты,—манәш, йьйрәлтә. Вара ләктйн кәә. Актәш кравать ләвәшым шәргәләш—лйвәлнй эчә лым гань ошы савыц дон түйшәк ләвәдмь.—Кыцә вара тыхән ош савы-цым ләвәйртәт,—манәш. Цьвйлгәш кәтә ак ли. Ләшәнгы ан-чыктымы вәрбш мьят цывылгә. Вара ижй вазәш. Актәш ама-лән кәән, вады йактә кыскын шьндән. Шижьн колта, тавакым шывшмы шөәш; шывпашыжы тә лиәш, тә агәш. Әдәм иктәт укә. Йук ак шакты. Актәш кахралталәш, кахралталәш—иктә-жй бьндә со коләш, манәш. Шьйргьм моло мышкәш.

Тьотъажи пырэн шагалэш. Вара йажон амалышыц?—манэш. Ышкэжы со йбйрэлтэ.—Махань пуры тьотъа,—манэш Актэш, шаналта.

— Тавакым шывшапш лиэш? манэш, йадэш.

— Лиэш,—манэш тьотъа: тэвэ ты кыдэжыштй. Пыцкэмбй-шялтэш тынгялы.

Тэвэ потолок валгалт кэш. Актэш сбйнцажымат йймэн шбйндыш. Кўшкы анчалы, потолокышты охоньца мындыра кэчя, мындыра кўргыштй тыл йыла, пиш соты.

Актэш анчэн ўрбйн.

Ольицаш ляктэш. Ольица волгалт сбйнцибн, циля вярэ мянбйштй охоньца мындыра-влэят кэчят, йылат. Анча, кого сарай гыц ваты-вля вэдбйрам намал-намал ляктыт, вэдбйра циц шышэр. Сарайышты соты кайэш. Сарайыш пыра, сарайыштат охоньца мындыра-влэят кэчят, йылат. Ышкэлжы, пбйрэзышй кыто гань шалга.

— Иктынок тиняры гыцэ?—манэш, тьотъажи гыц Актэш йадэш.

— Циланан, шольаэм,—манэш тьотъа:—шукэршэн ма ик-вэрэш блэна.

Актэш вуйжы йбйр шаналта, тама бйняншпат ак ли: тинар эдэм иквэрэш блят, ваты-вля ак вырсэдэлэп, туран попышат укэ. Кыцэ вара мамнан кок шэшкят шбйдэшкят, пи дон коты гань блят? Ърат вэлэ.

Шанамыжым тьотъалан попа.—Укэ, мамнан ваты-вля пурын блят, ныма йукат укэ,—манэш тьотъа.

Актэш кидым вэлэ шалалта.—Ърат, ўрат,—манэш.

Актэш ик кэчы бля, хынала; циля тбйшла. Кымшы кэчыштй тьотъажи циля солажым анчыкташ нянэя.

Тэвэ сола покшалны кого пўрт сбйнца, кого окнян, окня налишныкыны, карнизы тбйржы тбйрлэц вэлэ. Халык пыра, ляктэш. Нинят пырат. Пўртыштй эдэм шуку. Актэш со шайык цакнэш цаца, йял шайык, анцык пырапш шэкланя. Тьотъажы со анцык шывшэш. Стэня докы шывшын кэя, анчыкта. Стэняштй картин-вля: тэвэ анча, ик картинбйштй нырышты ужмы звэржы. Звэр лбйвалны сирбймы:

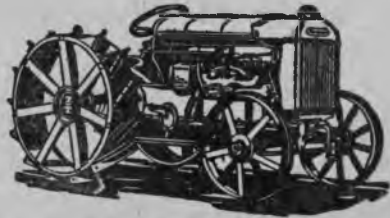
— Мамнан имныня тыл гань,—манэш.

Тыл пу гыц пуш кэя, мамнан кбйртны имныня аня гыц аняш.

— Тэвэ звэрэт ма ылын,—манэш Актэш.

Тидбй имнышты ылын. Анчы, салаптышты ик имнымат шым уж вэт, тэхэнь вэлэ имнышты.

Вэс картинашты—тамахань хбйрэсань шалга, кид донжы нырыш анчыкта. Ныржы ханга гань ыдырэн шбйндымы, лаш-

тыклэн шьндьмь. Махань лаштыкэш мам ўдэш кэлэш,—сирьмь: кышакэн кльэвэр йорэ ыржам, кышакэн ирсэ ыржам, икиашьм. Ик и иктём, вэс и вэсьм. Рокшы сила гьц ынчы кэ. Картин вуйыштыжы сирьмь:

— Удэшьжы ўды, вуйэт йёр шаналты. Актэш анчэн шьндэн, тамажым анчаш—акат палы. Цорт покшалны кого стөл-влэ сьнцят. Стөл вьлнй книгэ-влэ кьят, ьжаргын-йакшаргын вэлэ кайыт. Стол йёр погынэн сьнцьнйт, книгэм лыдыт.

— Э, йалым анчалатат, кьцэ йлалтэн колтат.

Мажь вэлэ...—манэш, шаналта. Солажым ашьндэрят, кон шүлалтэ.

— Мам вара ойхьрэт?—манэш, тьотьяжы йадэш.

— Солаэм ашьндэрйшьмат, ойхьрэм,—манэц Актэш.

— Ит ойхьры,—манэш тьотья: шукэш огыл, мамнән гәнй йлмаш тэ тоныдаат лиэш, цилэ сьндальк вьлнй лиэш. Цилэ вэрэ тэхәнй охоньца мындыра-вла йылаш тьнгальйт, солам валгал-тарат. Мары-влән ьшыштат сотэмалтэш, цилән ьшан лит, тьмәнй шот. Ылымашнэ тьләнэт йарал гьнй, код; ма сагана йлы, мälәнэ шумбэл, тьнг лият. Токэт кэмэт шон колта гьннй, токэт кээт: цэвэрын кэ, иктымат ана цэрь.

Актэш йлалаш кодын, тьмәнйаш. Актэшят кьртнйи имнй дон кьдалышташ тьнгальн, аңам шагалаш.

Тьмәнй шонат, тьотьяжылан попа:

— Ындэ токына кээм, ьшкэ солаэм йлйжтэш, тьмдаш, у йлымашьм ьштэш,—манэш. Актэш токыжы толын. Аважь пиш сусу лин. Актэш сөрймьжым ьштэш тьнгальн. Кьзытат аважь дон йлат.

Ырвэзы-влэ коммунышты йлат (ймак агыл).

1. Ирок ьштёмь паша-влэ.

5 цашат эчэ шотэ, ьшкал анчышы йдёр-вләнэ ьшкал ьшташ кээт. Вэдёрэ-влэм нальнйт; сыкыр лаштыкым, санцалым, ьшкаллан пуалалаш. Ышкал-влэм ьштят, пырэзы-влэм пукшат, шьшэрём мьгьрэпнш нангэят. Вара кьтөзым кьнбьлтят.

Имнй анчышы-влэ имнйым кьцкят, вьдлән поцка дон кээт: вьд тыгыр мышшы-влалән кэлэш, эчэ волык йўктэш кэлэш.

2. Калацым кўэштьйт.

5 цашын калацым кўэштншнэ кьнбьлэш. Тьды тэрлём эдэм, Ырвэзы-вләнэ тьдылән палшат. Калац кўэштншнэ палшышы-влаштьм кьнбьлтаат, йьлэрэк кухнйаш кэя. Тэвэ палшышы-влаштьт тачкы дон пумат шывштэн кандэвь.

Икты камакам ылыжтыш. Вэсы пад-влам мышкаш ангы-
рышкы кэш. Йылэрак мышкын йамдылаш кэлэш: шолтышы-
влэ толыт.

Калац күэштшйна нүнчыкшым шычкэда, Ырвэзы-влэ мын-
дыртат, булка-влэм ыштат.

Калац мастарна пип тыргыж эдем, ныжгам ак йараты.
Пысын ышташ кэлэш. Калац мастарна йокленок шалга:
— Мам амалэда! ылыэрак, йылэрак! манэш.

Тэвэ 6 цашат шон—йынтыл йук шакта. Кынылытышына
кыридор мыкы йынтылым ырэн кыргыжалэш. Цилан кыны-
лыт.

3. Шыргым мышкаш кыргыжит.

Ырвэзы-влэ шыргым мышкаш ангырышкы кыргыжит.

Шыргыштым савыц дон ыштылалытат, йылэрак кухня
докы погынат: тышты шышэрэм шалатат, ик кружка гыц пуат.
Сыкырат тышток, маньар кэлэш—кач. Шышэр дон качкылдалыт,
сыкыр лаштыкым эчэ сагашты нэлыт вара изиш пырылаш.
Чай йумэшкы эчэ 2 цаш, шужаш ситэ. Паша ыштымашты
изи эдемын мышкыр йылэ шужа.

4. Йыран-влэм ыштат.

Тэвэ ик парты ырвэзы-влэ кыртныи кольмым нэлын-нэ-
лын кэат. Иины каштавичыш йыран ышташ кэат.

Мянэйтат, йыран вэрэм висат, вуй гыц вуйыш кэрэмьм
шышпыт, йыран ло влэм ыштат. Кошыжы коат, тэрлышыжы
тэрлат. Йыраным ыштэн шындэныт—оптал шындым гань: кым-
дыкшы, йыран ложы вапш икгань тэр кэа. Йыран вэлылым
тыгыдэмдэн, тэрлэн шындэныт. Бнде шындаш вэлэ.

5. Тыгырым мышкыт.

Тагачы тыгыр мышмы кэчѣ. Тыгыр мышмаштат тѣрлѣм эдѣм вуйлалтѣн шалга: пѣшѣм пуа, кыцѣ бѣштѣш кѣлѣш, анчыкта. Тыгырым машинѣ дон мышкыт. Кид донжы кынам мышкын шоктѣт: 50 эдѣм нѣрѣ ылына вѣт.

Ик бѣрвѣзѣнѣ машина аравам сѣрѣ. Ти бѣрвѣзѣнѣ пиш вѣсѣлѣ эдѣм. 20 минут йукѣм лыктѣок сѣрѣн шалгаш скушна. Тидѣ мырым тѣнгѣлѣш. Пѣтѣри йори мыскылѣн тамаханѣ тылык мырым тѣнгѣл шѣндѣш, колышташат йасы. Ольѣн сѣрѣ. Цѣрнок!—маныт, цилѣн саслат.—Бѣнѣ вѣсѣм мырышаш кыцѣ?—манѣш. Вара „шикѣ-викѣ“ постолым тѣнгѣлѣѣ. Мыра, сѣрѣ. Мырмы сѣмѣнѣ чѣнѣ сѣрѣ. Куштым сѣмѣм мырѣн, бѣшкѣйт кушташ вѣлѣ мѣндѣр агыл. Сѣрѣш тѣнгѣлѣѣ, аршы ганѣ, силагыц кѣмѣшкѣжѣ, цилѣн вѣштылыт. Цилѣн кид-йал куштылгѣн. Машинам цѣрот дон сѣрѣт. Кыдыжы пынцалыт, вѣдѣм опат, мышмыжым лыктыт, угѣц опат. Пасна кыдѣжѣштыѣ кошкышы тыгыр-йалашым утыук дон йагылтат, иргодѣш вѣшталтан йамдѣлѣт.

6. Чѣйѣм йѣт.

Овѣтат шоѣш, 9 цѣшѣт лишѣлѣмѣш. Качкаш йѣмдѣлшѣѣ бѣрвѣзѣ-влѣ цилѣ йѣмдѣлѣн шѣндѣнѣт, цилѣ стѣл вѣлнѣ.

— Йѣнгѣлѣм бѣрѣнѣ?—маныт, когоракышты гѣц йадыт.

— 9-жѣ эчѣ шотѣш,—манѣш тѣдѣжѣ.

— Сымаварнажы тагынамок кѣныш,—маныт бѣрвѣзѣ-влѣ.

Тѣмдѣшѣ мѣнѣш:—Йѣнгѣлѣм бѣрѣмѣшкѣт, пѣтѣри сымавар кѣргѣшкѣт анчалшаш—вѣдѣтшѣѣ пычынок пѣтѣдѣ.

Бѣрвѣзѣ кѣѣ, анчалѣш. Лачок шуку пычын.—Тѣмѣдѣ ак ли!—манѣш.

— Бѣндѣ сымаварѣтшѣѣ кѣн ак шош,—манѣш когоракышы.

Бѣрвѣзѣ ойхыра: мам ынѣ бѣштѣмлѣ? Йара эчѣ, качкаш шолтышы-влѣ вара шолшы вѣдѣм пуѣнѣт.

Сымаварыш тылшолым пишталѣнѣт, бѣрвѣзѣ йѣнгѣл бѣрѣн ѣжѣш кыргыжы. Вольык анчышы-влѣ докы, тыгыр мышмашкы, кавшта-вичыш, цилѣ вѣрѣ кыргыжтал сѣрнѣш.

Тѣвѣ изиш ли, цилѣн погынѣвѣ. Пукшымашты шалгышы бѣрвѣзѣ-влѣ—иктѣ сакырым шѣлѣтѣ, 3 маклака гѣц пуа, молыжы чѣйѣм йоктарат. Калац кѣѣштшѣѣ-влѣ шокышы булка-влѣм шѣлѣтѣт. Дѣѣжурный сыкырым шулѣш; кѣлѣн кѣлѣш, шим кѣндѣм нѣлыт. Пѣшѣ бѣштѣн толшы-влѣѣт йѣжон шужѣныт, калацѣт ак ситѣ. Кыдыжы эчѣ калац лаштыкым вараѣш кодѣт молы.

7. Совраныым бѣштѣт.

Чѣй йѣмѣ годым—Тагачы совраныы лиѣш!—маныт.

— Кынам?—йадыт.

Стӧл вѣлвӕлѣм вѣлэ погэн нӕлѣштѣ, йѣнгѣлѣм бѣрзэнӕ.

Изиш ли.—Бѣрзӕш шудок!—маныт совраны вуйлалтышы-лан. Погынат. Вуйлалтышы—когорак бѣрвзѣй—стӧл лошты сѣнцӕ; анцылныжы йѣнгѣл. Сӕкрэтӕрӕт тьэтратышым стӧл вылкы лыктын пиштѣш, сирӕш йӕмдѣлӕ.

— Ма шӕхӕл ылына?—манӕш вуйлалтышы.

Тыгыр мышшы-влӕ толын ак кӕрдтӕц, — маныт; кухня гѣц толыт.

Ну, совранынам тѣнгӕлӕм. Ма гишӕн тагачы попынӕдӕ?—манӕш, йӕдӕш вуйлалтышы.

Попашышты шуку пӕшӕ ылын. Цӕрот дон попат:

1. Ик бѣрвзѣй йӕдӕш: „Кынам самынь бѣштѣмѣм, сирмѣм бѣштѣн шуап лиӕш?“ Цилӕн пѣлшѣм шагалтэн колыштыт, тиды пӕшӕ цилӕн ышышток ылын.

Шукӕрдӕт агыл, когорак бѣрвзѣй-влӕ изи-влӕм пѣзбѣртӕнѣт. Кѣдѣжбѣштѣ сагаок ылын. Шцидӕлѣнѣт моло. Изи-влӕ совранышты вуйым шиныт. Вара совранышты кого-влӕм ырсӕнѣт, самынь бѣштѣмбѣштѣм хангӕш сирӕн сӕкӕныт: намыс лижы,—манытыт. Кыдыжы лачок когон намысланӕнѣт.

Совраны ти гишӕт, попӕнӕт, тӕнгӕ бѣштӕн.—Бӣндӕ ови-жайшы укӕ, цӕрнӕнѣт. Смирнӕрӧк-влӕштѣн лѣмбѣштѣм бѣштӕшӕт лиӕш,—маныт.

2. Лукин Хӧдӧр попа: Мӕлӕнӕ, изи-влӕлӕн, изи кѣртныи кольмѣ-влӕм кодышты,—манӕш. Тѣнгӕок бѣштӕш сӧрӕнѣт.

3. Иван Лисавӕт попа:—Цилӕн пырымы кѣдѣжбѣм мѣнѣй кым ӕрнӕ бѣштѣнӕм, мѣлӕнӕм бӣнды ситӕ,—манӕш. Совраны вӕрӕшѣжы Павыл Йӕврӕнѣйӕм шагалташ бѣштӕн.

4. Анна Ивановна попа:—Шуку бѣрвзѣй-влӕ шӣм каршта маныт. Ма кӕлӕш качкытат, тӕнгӕ лиӕш,—манӕш: пи ломбы кѣцѣбѣм моло кыдыжы пӕлѣдӕок качкыт.

5. Вуйлалтышы попа: эчэ эртыш совранышты ик пашанә тыхәләок коды, попән шбнә поспәйбй,—манәш: ик бидьрнә бр-вэзы-влә дон тамам вбцашән.

— Мә мирәйәннә!—маныт тьдбй брвэзбй-вләшты.

— Тынә гьнъ, совраньна пьтйш,—манәш вуйлалтышы.

8. Кэчбвәл качмаш.

Качкаш шолтышы сьгьрә: Иван, сыкырым шул йәмдылок, качкына! Качкыш намалшы-влә,—плошка вләм стөл вьлән шьндән мидок!—манәш.

Пьтәрши качкыш кавшта ләм, поңы дон шолтымы. Качкаш шолтышы оптән пуа. Пукшышы-влә намалыт. Ик цэротым шоктат; күлән кәләш вара эчэ тәмән пуат.—Күлән кәләш?—маныт, йадыштыт. Цилә төр бьштән миәт, циләлән ситйжбй, цилә тәмбшты. Тидьм цилән анчат. Вәс качкыш тури жаркой, остаткыжы пүчбй кьшпәл сакыр лашаш дон бьштбмбй; эчэ ик стопка шьшәр. Цилән йажон тәмбнбйт. Шолтышы-вләлән таум кәләсәт, „урам“ лүктәш кәләш, маныт. Шолтышы-вләәт сусу ылыт, бьштбмбштым йарыктәнбйт.

9. Кәнәт.

— Айда, нүштбләш кәнә! маныт брвэзбй-влә, анчышыштым сагәшты ұжбйт.—Качмыкок кәмблә агыл вәт, бьшкәок пәләдә, ак йары,—манәш тьдбжбй. Ик 40 минутым, мьшкьбр йәргәштмәшкбй, тырхалалаш кәләш. Анчышы-влә бьшкә кьдәжбшкбшты кэвбй, брвэзбй-вләәт тырлэвбй.

Бидьр-влә анчышышты дон, корзинкәм, кружкам нәлбн-нәлбн, шьбргьш кэвбй: поңы погаш, мөр погаш.

Брвэзбй-влә, изиш лиәт, нүштбләш кэвбй; у вәрбм, йажо вәрбм кьчәл кэвы. Мьндьбрнбрәк йажо вәр улбй маныт. Кәлгбй, иәшок лиәш: сиржбй ошман, пачангылашәт йажо, кэчбй айарыштәт кияш йөн. Мадашат йөн.

Кыргышталашт вәр улы. Брвэзбй-влә кэчывәл кәнбмбй вәрәмәм пиш йаратат: шьбргьш кәйәт, нүштбләш, мадаш моло; мам шанәт, тьдбм бьштәт.

4 цәшбн цилән погынат, чәйбм йүт. Вара цилән пәшәш кәат, кавшта вичбш моло.

Тэвә кавшта вичбш качкаш пукшышы кыргыж толы:

Татьяна тишты?—манәш: тьдбм тәгү-влә йадыт.

Татьяна самлән шалга. Вәрәшбжбй вәсбм шагәлтән кодышат, Тьатьяна бьшкә токыжы кәш.

10. Вадәш.

7 цәш кытлан пәшәм бьштәш цәрнәнбйт. Пөрт докы погы-нәнбйтәт, мадыт, мыры-вләм мырат.

Изиш варарак качкыт. Вады качкышәш свэзы-понгы ләмбм шолтәнбт, брвэзы-вләәт кәчбвалбм понгым погән кан-дәнбт ылын. Вәс качкышыжы шырәш, шышәр. Хына-влә то-лыныт, нбнбмәт пукпат.

Качмыкы цилән иквәрәш погынат—мыраш. Мырышыжы мырат, колыштшыжы колыштыт. Кыды мырыжым цилән мырат. Кү мырмы годым шайам шайышт сынцә, тйдым пәләштәт: Ат колышт гбнь, бшкә кбдәжбшкәт кәшәш!—маныт.

11. Амалаш кәләш.

Изи-влә амалаш кәат. Кыдыжы сбнцбмәшток амалән кә-нбт моло. — Амалаш кәләш!—маныт: 9 цәшәк пәләк. Ик 10 минутышты цилән шәләнән пбтәт; шырбм мышкыт, йалым мышкыт, амалаш вазыт.

Цилән тырләвб, ик йукат укә.

Кыцә брвэзы-влә бләт: кыцә шу лиәш кәләш, тбнгәок?
Кыцә кавштавичбшты моло пәшәм бштәт, тбнгәок кәләш?

Кангыжым мам ышташ.

Арашынга-влә.

Кангыжым, шокшы годым, ырвэзы-влә солаштына пышкәдбш дон йасыланаш тынгәлвэвб, кок ырвэзы колэвб. Солашкына доктыр толы. Цилә вәтб-вләм доктыр лыдмы пөртбшкб погыш, мәат тбшкб шукын миэннә. Кышәц ти пышкәдбш цәр лиәш, малын—цилә рашкыдын шайышт пуш.

— Кангыж шокшы годым арашынга когон паца, ти цәр арашынга гбц. Вильәт, шапы-вбд лаксәт, шандәт,—ма шұшы худа улы цилә вәрә арашынга каштәшәт, вара качкышәш шынцәш. Ырвэзы-влән ышмашкыштат пырән кәә, вара ырвэзы—вләлән цәрбм пижыктән пуаат, ырвэзы-влә йасыланат, колат,—манәш доктыр.

Вәтб-вләлән пөртбм ирән урдаш, әтбдәрбм со шокшы вбд дон мышкаш шұдбш, арашынгам хыть ма дә пбтәрәш шұдбш.

Мәләннәат, ырвэзы-вләлән вәс рушәрән погынаш шұдбш.

— Кыцә ышкбмдәм пәрэгәш кәләш,—тбдбм шайышт пуэм,—манәш.

Вәс кидбштб кыды халашты арашынгам пбтәрәнбт. Изи ырвэзы-влә тәнгә бштәнбт. Кыцә пбтәрәш кәләш, тбдбм ышкә лоштыда шаналтыда, пбтәрәш пацбда. Шошым андак арашынга-вләм пөртбштбдә иктбмәт идә кодб.

Иквәрәш ыштбмб пәшә.

Комсомол ырвэзы Иван шайыштәш.

Мәмнән карәмбштбнә изи анбр йогалта. Тбштб кангыж гач комбы-влә, лыды-влә молы тытыштымы нұштблбт, качкашат токышты ак толәп. Шокшы кәчбвәлбн ти анбрбш прэзы-влә, имнб-влә молы йуаш валат. Имәштб, анцыли мәат, ырвэзы-влә, рушәрнә йбдә кангыж гачок нұштбләш анбр лапыш валәна ылы. Тынәм тбштб пұа йажо ылы. Иужнамжы вбдбш пбрәнәат, нұштблбнә-нұштблбнә, кылмән шбцмәш ана ләк... Имәштб, икәнәк йыдым, кого йур толыат, карәм-влә мычкы пұә-вләм, йынгы мычкы вәкш-вләм цилә йынгыш йактарән кәш.

Мамнан пүанам тй кого йур важгэ лыктын кэн.

Вара, тйрэд пйтәрмйккй, солана мары-влә тәнэ попыкалән каштәвй: „Пүшәш ылнәжы, пүадә комбыланат, волыккланат, йшкәләннәят йасы ылнәжй“, маныт.

„Пожар моло лимбкй кыш пырән кәэт вара? Вйд укә гынь, нымат йштән ат чуч, солаәт йылән кәа“, маныт кыдыжы.

„Тйнгә ылнәжәт, тйвәш, иктәт пүәш ак кә, йшкә пәшәш-тйм вәлә цацат“, маныт кымшыжы.

Имәштй кәнҗж тйнгәок әртйш; иктәт пүәш йш валы. Тәвә шыжы шон шагалы.

Шйжйүмәш годым ик нөртйштй йүкшй-влә тйл дон сарай лйвәкй кәныт ылын, сарайым пижыктән колтәныт. Тыл сарай гйц пөртйш ванчән кән; пөрт гйц вара сола мыч вәштөк йылатән кән: ик олицәштй ик пөртймәт кодыдә. Сола йал-влә пйтәриш пөрт йылымы годымок вйдләгыш-вләм кычәп-кычән миәнйт ылнәжй, вйдйштй укә—вйдшинцәәт иктй вәлә, вйд ситйдә. Поцкаш шбндән карәмыш имнйин кыдал-кыдал миәт, тйштәт вйд йәмдйлымы укә, пүәәт кошкән кән. Мары-влә пүәш йәрсөдәлыт...

Тидй әртйш. Тәвә шопшым толы. Мары-влә әчәәт ак йәр-сәп. Бндә мйнь йшкә вуйәм дон шанән каштам: Пүәм кыцә гйньәт пүәшөк кәлнәжй, кого-вләм вычән шокташ ак ли; нйнь „ана йәрсөй“ маныт; шыжйүмәш йүәш моло чотә йәр-сәт ылнәжй... Манбар гәнәк вәт кукйртнйи дон дә тавар дон әнҗр тйрйш каштынам. Пүән шоктәмок манам. Пәл кәчй моло капайкалән палгәмәт, пүәәм анчалам—кушмыла ак чуч.

Тәвә ышәшәм толы: „Бйрвзй-вләм погышаш, иквәрәш, шукын погынән пәшә вәт когон ашна“, манам.

Тйнгәок йштышйм. Сола мыч бйрвзй-вләм сйгбйрән-сйгбйрәм кәшйм. Бйрвзй-влә йшкә иквәрәш пәшәш кәәш сусу лин шбндйньйт: кудвичй гйц кыргыж- кыргыж ләктйт, олица мыч кәшбйлә мырым вәлә мыралтән колтат. Мйнь шаналтәм: „Тәвә иквәрәшәт магань кид йаләт, кән кйләт куштылгы лиәш“ манам.

Погынән шйцнә—иктә вйслй бйрвзй лиәш. Цилән ку-кйртнйи, тавар кычән-кычән карәмбйшкй валышна. Кырык нәрйш шомы годым бйрвзй-влә кыдыжы кыргыжаш, үрләш тйнгәльәвй, вара цилән пүә тйнгәлмй вәрйш погынән шагалә-вй. Пүәш тйнгәлмй анцыц мйнь вуйлалтышы гань, кыцә пү-мбйлә, күлән мам йштймбйлә—цилә шайышт пушым. Пүәш тйнгәлмйкйнә ик пәшәт йш әртй вәкәт, пүанам пытәрйшна. Вара мырән-мырән токына кузышна. Пүә тәммыкы мары-влә, вәтй-влә ак йәрсәп гйньәт, кәрәл йбдә со валат: тыгырым шүәлтәт, ным нөртәт, капштавичйш кйшкәш поцка дон шыв-штат молы.

Алдоқ, бйрвзй-влә, иквәрәш йтәш тйнгәлйнә!

Тйнгә вәлә бйләш куштылгы!

Комсомол бирвэзй-влә йлмәшйім тәрләш, у йлбмәшйім бшштәш тымәнбйт, комунист-вләлән палшат. Совет кидйім — властыым пингйдәмдәш тымәнбйт, Советлән палшат.

Пионьәр-вләм тымдат, изи-вләлән йажон йләш палшат. Нәзәрлән палшат.

Кәнбйжйім йштәш сөрймбнә.

Имәштй кәнбйжйім тйшлймбнә пиш йарыш. Тйшлймбнәм шйжйім, тымәнбәш тйгәлмбнә годым цилә попышна. Анчышна, кун кыцә киндйжйи шачын, кыцә игәчйім поктән; малын йажо лин малын худа. Кун кыцә олма лин, кыцә олма лимбйжйи, пользыжы анчымашым покта. Кун кыцә кавштавичы хәдбр лин, кыцә йштймәшйім, анчымашым покта. Цилә тйшлймбнәм пәркә пыразныкышты шайышт пушна, әтәәнә-әвәнә-вләлән анчыктән пушна. Таум кәләсәвй, хывальәвй.

Тәнгә кәнбйжйым әчә йажоракын тйшләш сөрйшнә. Тәлбйм тымәнбәшнә йәмдйләш линә

Кинды үдймбй гишан тидйім-тидйім тйшләш сөрйшнә.

I. Шага доны шагалмыжы, плуг доны шагалмыжы йажорак? Кәлгбйн шагалмыжы, коашыжы? Малын ма донна коашын шагалат, ма манйт? Кыдын кәлгбйц кинды вәрбйм шагалат, кыдын кәлгбйц тури варбйм, кавштавичбйм? Икиәшлән шйжйім шагалмы мам анчыкта? Шопшым ирбрәк шагалмыжы йажо, вараракшы,—әчә имәштитбйләок тидйім тйшләш. Лачок, әнгәм выжгатан урдымы йажо, лывыргын йлә? Ти кнйгәштйш. шайа дон тәнгәштәрәш. Парышты шуды кушмыжы йажо; шудыдә, шим рокым урдәнжы йажо? Манбар гәнәк шагалмыжы, ширбймбйжйи йажо?

II. Кышты махань рок? Кыдыжы йажорак? Анчыкташ школыш кандаш. Кыдын кәлгбйц әнгәштйи шим рок?

III. Манбар ныр мә донна, мам паштәк-паштәк үдәт? Совхозышкы шуку нырым анчаш кәш. Тйшләш, кым ныржы йажо, шуку ныржы?

IV. Машинә дон үдймбйм анчаш кәш. Кыцә үдймбйи йажорак—машина донжы, кид донжы? Кыды донжы шуку вырлык пыра?

V. Киндйи пичбйштйи шуды кушмы гбйц, шбйпкән гбйц моло мам йштймлә? Ма дон пбйрцбйм итбйрәйат? Анчаш.

VI. Намозым манбарым лыктыт? Намозы лыкмы мам анчыкта? Намозы вәрәш мам әчә шәвәт, анчаш кәш.

VII. Махань киндйім ма донна үдәт? Кыдыжы йажон шачәш, кыдыжы худан? Малын? Кыды кужын кушкәш, кыды йбйлә кушкәш?

Киндѣ гишан тѣшлѣш тэнгэ сирѣш сѳрѣшнѣ:

1. Аңа кымдыкшы (квадрат мѣтр)?
2. Имѣштѣ аңаштѣ ма ылын?
3. Махань рокшы, анчыкташ кандаш.
4. Кынам, кыцѣ, маньар пачаш шагалѣнѣт, ширѣнѣт?
5. Намозым кыды ин лыктыныт? Маньары?
6. Вырлыкым маньарым ѳдѣнѣт. Ма дон ѳдѣнѣт?
7. Кынам шѣтѣн лѣктѣн?
8. „ пычыш сѣрналтѣн?
9. „ вуйым лыктын?
10. „ шырха лѣктѣн?
11. „ иырцѣш сѣнцѣн? Шѣшѣрѣн пѣрцѣ лин?
12. „ пѣрцѣ пингѣдѣмѣн?
13. „ поспѣйѣн?
14. Ма дон тѣрѣдѣнѣт: машинѣ дон, кид дон?
15. Маньар кѣлтѣ лѣктѣн?
16. Кыцѣ кѣлтѣм аралѣнѣт: капнам, хѣрѣстѣм, шагалтѣмѣм ѣштѣнѣт? (Кыдыжым кынам ѣштѣт?)
17. Кынам шывштѣнѣт?
18. Кынам шинѣт? Ма дон? Аңѣш коштѣн, айарѣш?
19. Маньар пѣрцѣжѣ, олымжы лѣктѣн?
20. Тѣшлѣмѣм сирѣмѣ годым махань игѣчѣ ылын?

Имѣштшѣлѣок ик олым пѣрцѣм ѣрнѣ вѣй гѣц, кок ѣрнѣ вуй гѣц лыктын кандаш, кытшым висѣш, стѣнѣѣш сѣкѣш.

Киндѣштѣ махань аккѣл шуды-влѣ улы, анчыкташ кандаш, стѣнѣѣш пижѣктѣш.

Кавштавичѣ гишан тидѣм-тидѣм тѣшлѣш сѳрѣшнѣ, ѣштѣш линѣ.

1. Школѣштына шуку сѣмѣнь шѣндѣн анчаш, пѣлѣш. Кыцѣ ѣштѣнжѣ ѣажорак: кѣлгѣн шагалѣнжѣ, капѣйѣнжѣ, коашыжы? Лап ѣѣрѣнжѣ ѣажо, кѣкшѣжѣ? Кымдажы, аңгѣсѣржѣ? Кыды вѣкѣлѣ ѣштѣмѣжѣ? Малан махань ѣѣрѣн кѣлѣш?

2. Шѣрѣн ѳдѣмжѣ, шѣндѣмжѣ ѣажо, шоѣнжѣ?

Кыдыжым маньар шоѣн шѣндѣш кѣлѣш?

3. Кыдыжым кынам шѣндѣш кѣлѣш?

4. Самлымы, вѣлѣц выжгатаѣмдѣмѣ мам анчыкта?

5. Вѣдѣм кѣшкѣмѣ мам анчыкта?

Тонна ѣванѣлѣн палшаш—самлаш, шоѣмдѣш, вѣдѣм кѣшкѣш. Кавштавичѣ хѣдѣрѣм шѣндѣш тымѣнѣш. Кыдым кыцѣ шѣндѣш кѣлѣш, палаш.

Ти кнпгѣштѣш, Миколайын шайыштмы сѣмѣнь, иктажѣ дон, артѣл дон ѣштѣн анчаш.

Совхозышкы, питомныкышкы анчаш кѣш — ѣштѣмѣнѣ дон тѣнѣштѣрѣш, пѣлѣш.

И гыц иш кыцэ вәрѳм вапталтылаш кэлэш, мам папштэк-
папштэк шѳндәш кэлэш.

Ти книгәштѳш шайала вѳдѳм колтымѳм анчаш кәәш.

Сад гишән тидѳм бѳштәш сѳрѳшнә.

Олмавум шошым кѳцә йѳнәтѳлѳт, анчаш. Кыцә ушат?
Кыцә шукш гыц ытарат? Кыцә пәләдѳшѳм покшым гыц пәрәгәт?

Иктә Нѳмѳц Стопанын гань садыш анчаш, тымәнбәш
кәәш.

Бѳнѳж-вандым шошым итѳрайәш тымәнбәш. Шалтыр-ван-
дым йѳнәтѳләш. Мѳрѳм анчаш.

1. I
2. I
3. I
4. I
5. I
6. I
7. I
8. I
9. I
10. I
11. I
12. I
13. I
14. I
15. I
16. I
17. I
18. I
19. I
20. I
21. I
22. I
23. I
24. I
25. I
26. I

ВУЙЛЫМАШ.

Нәгъжәм Ғылымна

1. Ку-ку-ку вранна	3
2. Пырак корным ыштәна	3
3. Тылвышла мадына	4
4. Айарым сыгырат	4
5. Мыры	5
6. Мыры	5
7. Шуды ыштәш мәнәят каштам	5
8. Шуды годым	5
9. Ыржа тәрәдмәштә	6

Сәмнә. Паша

10. Мыры-влә	7
11. Әвәнә	8
12. Тылык мыры-влә: а) Салыдым сәәрнәшкәт	9
б) Ышкә әтәя гыц	10
13. Кәгъжәм нырышты тәш- ләмәнә	10
14. Кәгъж гач ыштәмәнәм погымынам шайыштына, тә- вәштәрәнә	11
15. Садышты тәшләмәнә	12
16. Кавшавичышты тәшләмәнә	13
17. Ыштәмәнәм, тәшләмәнәм анчыкташ йәмдәләнә	13
18. Пәркә пыразыкна	14
19. Пәтбун шайажы	14
20. Крофинән лыдмыжы	14
21. Митырин шайажы	15

Тымәнмәш

22. Школшыкы кәнә (мыры)	16
23. Варвара школын тымән- аш миән	17
24. Мәмнән школна	17
25. Мәмнән класна	18
26. Класнам олмыктышна	19
27. Тымәнмәштына тәгә йләш сөрәшнә	20

28. Тымәнмәш тәгәлмәшкә	20
29. Кү тагачы толын	21
30. Мәмнән кыльәндәрна	22
31. Тылымынам сирәна	22
32. Анчаш каштмына	23
33. Иквәрәш йләмәш (мыры)	
34. Мынын тагәм-влә	23
35. Икышын йләнә	25

Шыжы. Шыжы пәшә

36. Сола мыры	25
37. Кәк-влә кәат	26
38. Шыжы	27
39. Тышты-влә	28

Тәллән йәмдәләмә

40. Пушәггы-влә тәл үштәм тырхан кыцә йәмдәләтә- нәт	29
41. Кәк-влә кыцә йәмдәләл- тәнәт	29
42. Мам тәшләш сөрәшнә	29
43. Ыржа азым	30
44. Шыжы гишән мә мам си- рәнна	30
45. Мыры	30
46. Тышты-влә	31
47. Шыжы	31
48. Корны	31
49. Шыжы мам тәшләшнә	32
50. Шыжы гач мә тәгә тә- мәннә	32

Шу лиаш-кыцә иләш кәләш

51. Тәшләдә, ыштәдә	33
52. Арқан качыжы	33
53. Йогор тавак шывшаш ты- мәнмәш	34
54. Тавак—йордымаш шуды	35
55. Ыдыртыш	35
56. Чахотка	36

57. Шадыра	37
58. Тиф	37
59. Доктыр мѣмнѣм анчаш то- лын	38
60. Шу лияш манын, тѣнѣ бѣлѣш сбрышна	39

Октябрь рѣволюци

61. Октябрь рѣволюци пыраз- нык	39
62. Мѣ пионьѣр ылына	
63. Пионьѣр-влѣлѣн пылакым кычыктмаш	40
64. Мѣ ылына пионьѣр	40
65. Интѣрнационал	40
66. Пайарны кидѣштѣ шуку зѣмльѣ ылын	42
67. Зовотшы, фабрикшы кого хозан ылын	
68. Кугижѣжѣ пайарны-влѣш- тѣ, буржуй-влѣштѣ икышын ылыныт	43
69. Ленинжѣ кѣ тидѣ	44
70. Рѣволюци йактѣ	45
71. Йакшар салтак колѣн	47

Тѣлым. Тѣл пѣшѣ

72. Лым вазыны	48
73. Кышты канѣжѣт	49
74. Тѣлым тѣшлѣмѣна	50
75. Лым пѣрцѣ	51
76. Дѣѣкавѣр 1-ѣн	51
77. Поран	52
78. Тѣл	52
79. Кѣкѣн шайажы	53
80. Морѣн	54
81. Лым лывакы лин	54
82. Тѣл вадын	55
83. У солашты шѣнцѣш пол- кышты	56
84. Карш мастар	57
85. Йалахай (мыры)	57
86. Тышты-вла	57
87. Потыка шайа-вла	58
88. Атьѣм пазарыш каштын	58
89. Ровочи дон хѣрѣсѣнѣ икты вѣсы гыц пасна бѣлѣн ак кѣрд	58
90. Хала дон сола	59
91. Налог малын кѣлѣш	60
92. Тышты-вла	60
93. Кыцѣ кугижѣ годым нало- гым погѣныт	61

Йѣнвѣр 9-шѣн

94. Атьѣ докы	62
95. Туан атьѣѣт пулы дон анчѣн калтѣн	63

Йанвар 21-шѣн

96. Ленин	65
97. В. И. Лениным таймы	66
98. 1917 и годшым ашѣндѣр- мѣм	67
99. Совнаркомышты бѣрвѣзѣ- влѣлѣн бѣштѣмѣй пыразнык	67
100. Ленинлан	68
101. Лениннѣ колыш	69

Фѣвраль рѣволюци

102. Кугижѣм лыктын шумы пыразнык	69
103. Пѣрви тымѣнѣмѣш	71
104. Кѣзѣйт тымѣнѣмѣш	71
105. Мары кыцѣ кугижѣ годым бѣлѣн	71

Пѣрт гишѣн. Бѣлыш гишѣн

106. Тѣшлѣш, пѣлѣш	72
107. Нѣмѣйц Стѣопанын пѣртшѣ 108. Нѣмѣйц Стѣопанын пѣбр- тѣштѣ	73
109. Нѣмѣйц Стѣопанын пѣшѣ бѣштѣмѣйжѣ	74
110. Платай Иванын пѣрты- шты	75
111. Платай Иванын пѣшѣ бѣштѣмѣйжѣ	76
112. Стѣопанын кудывичѣйжѣ, бѣлѣшѣйжѣ	76
113. Стѣопанын пѣрт сагашы садыжы	77

Вольык

114. Кыцѣ анчѣт, тѣгѣ пурым ужат	78
115. Вольык иѣ	79
116. Қым ышкал гишѣн	80
117. Йѣшлѣдѣ пукшѣт, пынѣда- штым вачкыш йѣрѣт	82
118. Ышкаллан мам пукшаш кѣлѣш	82
119. Тѣвѣ анчымаш дон пукшы- маш мам бѣштѣ	83
120. Анцыкыла йажо вольыкѣш шомашна—пѣрѣзѣштѣ	83